

Op deze uitgave is de CC-BY-NC-licentie van toepassing.

Het is toegestaan om deze uitgave te kopiëren, distribueren, vertonen en op te voeren, en om afgeleid materiaal te maken dat op dit werk gebaseerd is zolang dit geen commerciële doeleinden heeft en uitsluitend als de auteur vermeld wordt als maker: R. Koelewijn/Theologische Universiteit Apeldoorn

EFRAÏM, EEN FASE DIE VOORBIJ GING?

Een onderzoek naar de plaats en functie van de stam Efraïm
in de theologie van Rechters

Masterscriptie Theologie

Vakgebied: Oude Testament
Eerste begeleider: prof. dr. H.G.L. Peels
Tweede begeleider: prof. dr. J. Dekker
Student: Roel Koelewijn
Studentnr: 944
Datum: 15 Augustus 2018

Inhoud

Hoofdstuk 1 Inleiding en onderzoeksopzet	3
1.1 Inleiding	3
1.2 Doelstelling van het onderzoek	6
1.3 Te hanteren methode en indeling in hoofdstukken	6
Hoofdstuk 2 De stam Efraïm, een beknopt overzicht	8
2.1 Inleiding	8
2.2 Efraïm in de Bijbel	8
2.2.1 Gebruik van de naam אֶפְרַיִם per Bijbelboek	8
2.2.2 אֶפְרַיִם als synoniem voor noordelijk Israël	12
2.2.3 De stam Jozef	12
2.3 Overige bronnen en recent onderzoek	14
2.3.1 Het onderzoek van Neef	15
2.3.2 Efraïm – Gods eerste liefde	16
2.3.3 Aanvullend licht op de positie van Efraïm	17
2.4 Overwegingen en conclusies	18
Hoofdstuk 3 De theologie van Rechters	20
3.1 Inleiding	20
3.2 Hoofdlijnen in de theologie van Rechters	21
3.2.1 Een neerwaartse spiraal	21
3.2.2 Koningschap in Rechters	23
3.2.3 Van zuid naar noord	25
3.2.4 Recapitulatie	27
3.3 Juda en Israël	28
3.3.1 Een prominente plek voor Juda?	28
3.3.2 Israël als synoniem voor het noordelijke rijk	30
3.4 Conclusie en beantwoording eerste onderzoeksvraag	31
Hoofdstuk 4 Efraïm in de proloog, Rechters 1,22-36	33
4.1 Inleiding	33
4.2 Syntactische analyse	33
4.2.1 Perikoopafbakening	33
4.2.2 Positie van Efraïm vanuit syntactisch perspectief	34
4.3 Beeld van Efraïm vanuit de context	36
4.3.1 Betel versus Jeruzalem	36
4.3.2 Een verbond onder druk	38
4.4 Recapitulatie en conclusies	38

Hoofdstuk 5 Efraïm in het lied van Debora, Rechters 5,13-18	40
5.1 Inleiding	40
5.2 Tekstkritische uitdagingen.....	40
5.3 Andere signalen vanuit de syntaxis	43
5.3.1 Geografische aanduiding.....	43
5.3.2 Doel van het gedicht.....	44
5.4 Het gedicht in de bredere context.....	45
5.5 Recapitulatie en conclusies.....	45
Hoofdstuk 6 Een dubbele confrontatie met Efraïm, Rechters 7,23–8,3 en Rechters 12,1-7	47
6.1 Inleiding	47
6.2 Syntactische analyse.....	47
6.2.1 Hoe zijn de onderlinge verhoudingen?.....	47
6.2.2 Met wie is God?.....	48
6.3 De verhalen in de bredere context.....	49
6.3.1 Drie gevechten bij de oversteekplaatsen van de Jordaan.....	49
6.3.2 Een vreemd accent	50
6.4 Recapitulatie en conclusies.....	51
Hoofdstuk 7 Conclusies en mogelijkheden voor verder onderzoek	52
7.1 Inleiding	52
7.2 De stam Efraïm of het tienstammenrijk	52
7.3 Aanknopingspunten voor de these van een aflopende Efraïmitische fase in Rechters	53
7.3.1 Efraïm en het verbond.....	53
7.3.2 Efraïm en broederschap	54
7.3.3 Efraïm binnen de neerwaartse spiraal.....	55
7.3.4. Recapitulatie.....	56
7.4 Efraïm ten opzichte van de andere stammen.....	56
7.5 Beantwoording hoofdvraag.....	57
Hoofdstuk 8 Samenvatting	59
Literatuurlijst	61
Bijlage 1 Syntactische analyse en werkvertaling Rechters 1,23-36	64
Bijlage 2 Syntactische analyse en werkvertaling Rechters 5,13-18	67
Bijlage 3 Syntactische analyse en werkvertaling Rechters 7,23–8,3	69
Bijlage 4 Syntactische analyse en werkvertaling Rechters 12,1-7	71

Hoofdstuk 1 Inleiding en onderzoeksopzet

1.1 Inleiding

De aanleiding voor dit onderzoek is het boek *Efraïm - Gods eerste liefde*¹ van Henk de Jong. De Jong vraagt in zijn boek aandacht voor Efraïm omdat hij in de verschillende teksten die gaan over Efraïm een verschuiving ziet in de positie van Efraïm binnen Israëls Bijbelse geschiedenis: van een voorrangpositie en leiderspositie in geestelijke zin naar een plek meer op de achtergrond. Tegelijkertijd komt Juda op om deze leiderspositie over te nemen. Efraïm wordt vanaf dat moment tegenover Juda gezet. De Jong: 'Je zou zo doende van een Efraïmitische en een Judese fase van Israëls Bijbelse geschiedenis kunnen spreken.'²

Twee belangrijke teksten kunnen genoemd worden ter onderbouwing hiervan. De eerste gaat over de zegen voor Efraïm en het nageslacht van Jozef zoals die in Genesis 48,20 en Genesis 49,22-26 wordt beschreven. In deze zegen wordt de 'adeldom'³ van Efraïm (formulering van De Jong) bevestigd. Tevens volgt in hetzelfde hoofdstuk van Genesis in de zegen van Juda⁴ gelijk een vooraankondiging voor de Judese fase. De Jong hierover: 'Wie de zegen van vader Jakob in Genesis 49 leest, merkt dat er twee zegenspreuken zijn die de andere eromheen in lengte overtreffen. Dat is de zegen over Juda en dat is de zegen over Jozef. Twee torens in dat landschap, twee pijlers onder die brug'.⁵

Een tweede tekst ter onderbouwing is Psalm 78,67-70. Deze verzen spreken over de verwerping en het niet verkiezen van de stam Efraïm en de verkiezing van de stam Juda. De Jong betreft deze tekst op 'het verheffen van David als koning over het volk, waarbij Efraïm gepasseerd werd'.⁶ De reden voor het feit dat Efraïm gepasseerd werd, is het falen van Efraïm dat ook in de psalm genoemd wordt.⁷ Hoewel er discussie kan zijn over de precieze tijd waarop deze psalmtekst betrekking heeft, bevestigt de tekst de tegenstelling tussen Juda en Efraïm.

¹ H. De Jong, *Efraïm – Gods eerste liefde* (Franeker: Van Wijnen, 2016).

² De Jong, *Gods eerste liefde*, 10. Op pagina 16 geeft De Jong aan dat zijn eigenlijke bedoeling is om de genoemde twee fases in het Oude Testament door te trekken naar een model voor de verhouding tussen het joodse volk en de kerk. In het kader van dit onderzoek zal ik echter daaraan geen aandacht besteden maar zal ik me beperken tot de these van een Efraïmitische en een Judese fase in een bijbels-theologisch licht.

³ De Jong, *Gods eerste liefde*, 68. Zie ook pagina 9: 'Efraïm groeide uit tot de voornaamste stam in Israël, zijn naam werd als eerste genoemd wanneer onder het volk zegenwensen werden uitgesproken (Gen 48,20,.....)'

⁴ Genesis 49,8-12. In deze zegen ziet De Jong al een vooraankondiging van de Judese fase in de geschiedenis, al is deze fase echter nog niet expliciet zichtbaar in de eerste boeken van de Bijbel.

⁵ De Jong, *Gods eerste liefde*, 93.

⁶ De Jong, *Gods eerste liefde*, 11.

⁷ Zie ook Psalm 78,57 in combinatie met Hosea 7,16 waarnaar De Jong verwijst. De Jong, *Gods eerste liefde*, 11. Dit falen is ook eerder in Hosea 7 zichtbaar, namelijk in vers 8.

Naast deze twee teksten noemt De Jong in zijn boek nog een groot aantal andere teksten uit verschillende Bijbelboeken die als ondersteuning van zijn these dienen. Een aantal van deze teksten komt uit het boek Rechters. Dat is ook niet verwonderlijk omdat volgens De Jong de Efraïmitische fase loopt vanaf de uittocht/intocht tot aan de tijd van David.⁸ De Jong: 'Efraïm namelijk was de leidende stam in de eerste periode van het volksbestaan van Israël in Kanaän.'⁹ De eindfase van de leidende positie van de stam Efraïm ligt dus volgens De Jong in de tijd van de Rechters.¹⁰ Tevens is het boek Rechters één van de boeken waarin de naam Efraïm het meeste voor komt.¹¹

Bovenstaande roept de vraag op in hoeverre de these van De Jong, dat er sprake is van een Efraïmitische fase en een Judese fase in Israëls Bijbelse geschiedenis, recht doet aan de theologie van het boek Rechters. Het is bekend dat er in Rechters sprake is van een sterk accent op het belang van een koning uit Juda. O'Connell concludeert hierover, als hij de retorische strategie van Rechters analyseert: '(...) the rhetorical purpose of the Book of Judges is ostensibly to enjoin its readers to endorse a divinely appointed Judahite king (...).'¹² Ook anderen komen tot deze conclusie.¹³

Kan nu, het door De Jong geopperde aflopen van de Efraïmitische fase in Rechters getraceerd worden, en hoe is dit dan te beoordelen?

Daarvoor zullen die teksten waarin Efraïm als stam wordt gepresenteerd, geanalyseerd moeten worden. Een hulpmiddel hierbij is het boek van Neef¹⁴ over de stam Efraïm. Hij beschrijft in zijn studie de geschiedenis van de stam Efraïm van de inname van het land tot de tijd van de koningen. Hoewel de insteek van zijn studie sterk geografisch en archeologisch is, geeft hij vier teksten waarin de rol van de stam Efraïm naar voren komt.¹⁵ Dit zijn:

- de proloog in hoofdstuk 1 waar in vers 29 de stam Efraïm genoemd wordt binnen het cluster van de Jozef-stammen in vers 22-36;

⁸ De Jong, *Gods eerste liefde*, 10.

⁹ De Jong, *Gods eerste liefde*, 89.

¹⁰ De Jong, *Gods eerste liefde*, 10. 'Maar met het terugtrekken van Efraïm aan het eind van de tijd van de rechters.....'

¹¹ Van de 182 keer dat Efraïm voorkomt in de Bijbel komt het, na Hosea (20,35%) en Kronieken (15,30%), 27 keer voor in de Rechters (14,85%). Hierbij zijn zowel de keren dat Efraïm voorkomt in een constructus-verbinding met andere woorden, meegeteld, als de keren dat Efraïm in status absolutus voorkomt.

H.D. Neef, *Ephraim. Studien zur Geschichte des Stammes Ephraim von der Landnahme bis zur Frühen Königszeit*, (Berlin/New York: De Gruyter, 1995), 325-335.

¹² R.H. O'Connell, *The Rhetoric of the Book of Judges*, VTSup63 (Leiden: Brill, 1996), 343.

¹³ o.a. T. Butler, *Judges*, WBC (Nashville: Thomas Nelson, 2009), P. van Midden, *Broederschap en Koningschap. Een onderzoek naar de betekenis van Gideon en Abimelek in het boek Richteren* (Maastricht: Shaker Publishing, 1998).

¹⁴ Neef, *Ephraim*.

¹⁵ Voor de afgrenzing van deze teksten ten opzichte van de context volg ik Neef. Met name met betrekking tot hoofdstuk 1 is deze afgrenzing niet vanzelfsprekend. Bij de behandeling van deze perikopen zal de afgrenzing, voor zover relevant voor dit onderzoek, worden behandeld.

- het Deboralied in Rechters 5 waar in vers 14 Efraïm bezongen wordt binnen de perikoop die loopt van vers 13 tot vers 18. In deze perikoop staan de stammen van Israël in het middelpunt;
- Rechters 7,23-8,3 waar een confrontatie wordt beschreven tussen Gideon en Efraïm;
- Rechters 12,1-7 waar een confrontatie beschreven wordt tussen Jeftā, de inwoners van Gilead en Efraïm.

Het is in deze tekstpassages dat Efraïm absoluut wordt gebruikt of in een constructus-verbinding die de stam Efraïm aanduidt.¹⁶ Het is de verwachting dat, als het ten einde lopen van de Efraïmitische fase te herkennen is in het boek Rechters, daarvoor in deze gedeelten aanwijzingen te vinden moeten zijn.

De hoofdvraag voor dit onderzoek luidt derhalve als volgt:

Is er, op basis van de theologie van het boek Rechters en specifiek in de vier teksten waarin de stam Efraïm expliciet wordt gepresenteerd (1,22-36; 5,13-18; 7,23-8,3 en 12,1-7), ondersteuning te vinden voor de hypothese van een aflopende Efraïmitische fase in Israëls Bijbelse geschiedenis, zoals Henk de Jong die presenteert in zijn boek Efraïm - Gods eerste liefde?

Om bovenstaande onderzoeksvraag te beantwoorden, zal als eerste, ter algehele oriëntatie, worden gekeken naar de plaats van Efraïm in het hele Oude Testament. Tevens zal in dat hoofdstuk een overzicht worden gegeven van het bestaande onderzoek rondom Efraïm.

Daarna zal ingegaan worden op de theologie van Rechters in het algemeen. Daarbij is het van belang op te merken hoe de verschillende stammen theologisch worden gepresenteerd en welke theologische lijnen in het boek te vinden zijn met betrekking tot de verschillende stammen. Daarop zal het antwoord op de eerste deelvraag helderheid dienen te verschaffen. Deze deelvraag luidt namelijk: *Welke lijnen zijn zichtbaar in de theologie van Rechters met betrekking tot de verschillende stammen en hun onderlinge verhoudingen?*

Vervolgens dient de vraag te worden gesteld welk beeld geschetst wordt van de stam Efraïm in het boek Rechters. Daarvoor zal ik een syntactische analyse van de vier eerder genoemde perikopen opstellen. Daarbij zal specifiek aandacht worden gegeven aan de positie van Efraïm in relatie tot andere personages en stammen zoals beschreven in de geanalyseerde perikoop. Tevens zal aandacht worden gegeven aan de positie van Efraïm die uit de context van de geanalyseerde perikoop is af te leiden. Hiervoor formuleer ik de tweede deelvraag: *Wat zegt de plaats die Efraïm in de vier geselecteerde teksten inneemt over de verhouding van de stam Efraïm ten opzichte van de overige in deze teksten voorkomende personages en stammen?* en de derde deelvraag: *Welk beeld van de positie*

¹⁶ Efraïm wordt in een constructus-verbinding gebruikt in 7,24; 8,1 en 12,1 waar mannen van Efraïm (אִישׁ אֶפְרַיִם) staat en in 12,4 en 5 waar vluchtelingen van Efraïm (פְּלִיטֵי אֶפְרַיִם) wordt gebruikt.

van Efraïm komt er naar voren uit de context (inclusief literaire en redactionele signalen) van de vier geselecteerde teksten?

Tenslotte zal een analyse gemaakt moeten worden van de eerder gevonden antwoorden om de vierde deelvraag te beantwoorden, die als volgt luidt: *Welke aanknopingspunten zijn er te vinden in de theologie van Rechters en in het geschetste beeld van Efraïm in de vier geselecteerde teksten voor of tegen de these van een aflopende Efraïmitische fase in Israëls Bijbelse geschiedenis?* Op basis van de antwoorden op deze deelvraag zal vervolgens een conclusie worden getrokken ten aanzien van de hoofdvraag van het onderzoek.

1.2 Doelstelling van het onderzoek

De doelstelling van dit onderzoek is om na te gaan in hoeverre er ondersteuning is te vinden in het boek Rechters voor de these van Henk de Jong dat er sprake is van een Efraïmitische en een Judese fase van Israëls Bijbelse geschiedenis. Omdat de Efraïmitische fase, volgens De Jong, loopt tot het koningschap van David is dit onderzoek gericht op signalen die wijzen op het aflopen van de Efraïmitische fase in Israëls Bijbelse geschiedenis in het boek Rechters. Het is de bedoeling dat de conclusie van dit onderzoek licht werpt op de these van De Jong en nagaat in hoeverre de theologie en teksten van het boek Rechters de these van De Jong ondersteunen, weerleggen of er geen uitsluitsel over geven. Daarnaast geven de conclusies van dit onderzoek inzicht in de rol van Efraïm binnen het boek Rechters in algemene zin.

1.3 Te hanteren methode en indeling in hoofdstukken

De methode van onderzoek zal bestaan uit een literatuurstudie en studie van de tekst van de vier specifieke passages uit Rechters 1, 5, 7/8 en 12 door middel van een syntactische en contextuele analyse.

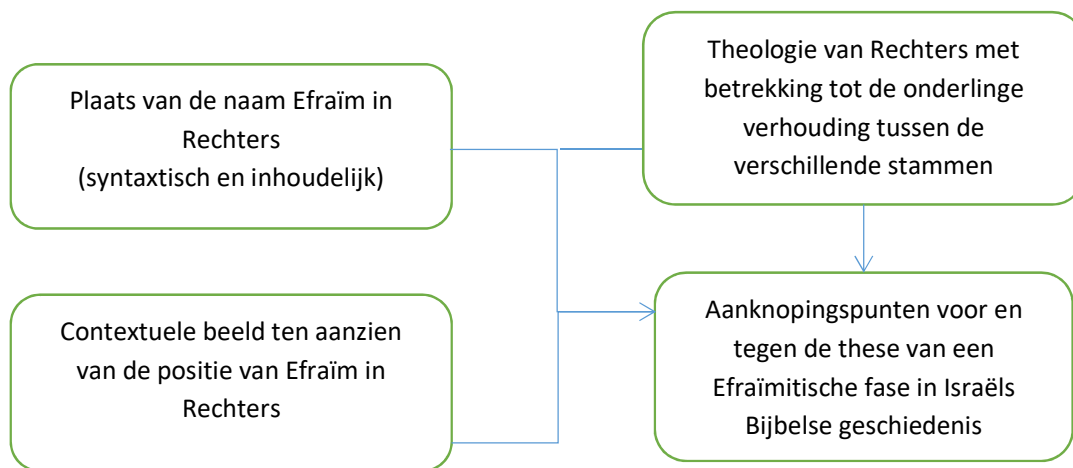
Na de inleiding zal in het tweede hoofdstuk een beknopt overzicht worden gegeven van de teksten waar de naam Efraïm in het Oude Testament voorkomt. Hierbij zal separaat aandacht zijn voor het gebruik van de naam Efraïm in de boeken van Genesis tot Jozua en in de boeken na Rechters. Dit omdat de naam אֶפְרַיִם meerdere betekenissen kan hebben afhankelijk van de context. Tevens zal in dit hoofdstuk worden weergegeven wat uit andere bronnen bekend is over Efraïm.

Het literatuuronderzoek zal zich richten op de verschillende commentaren op Rechters en detailstudies inzake aspecten van de theologie van Rechters. Daarbij zal specifiek de focus liggen op wat deze zeggen over de onderlinge verhouding tussen de verschillende stammen. De uitkomsten van dit onderzoek zullen worden beschreven in het derde hoofdstuk.

Het onderzoek naar de Bijbeltekst in syntactisch opzicht zal worden gedaan door een analyse van de syntaxis van de betreffende perikopen en de wijze waarop de stam Efraïm in verhouding staat

tot de overige karakters in de betreffende perikoop. Het onderzoek naar de Bijbeltekst in contextueel opzicht zal worden uitgevoerd door te onderzoeken welk beeld de context schetst over de positie van de stam Efraïm. Bij deze contextuele analyse zullen tevens eventuele retorische en literaire elementen die een rol spelen in de genoemde perikoop worden betrokken. Gezien het specifieke doel van het onderzoek zal dit niet gedaan worden door een vers-voor-vers bespreking van de perikopen. In plaats daarvan zullen de relevante en perikoop specifieke elementen die van belang zijn voor het onderzoek worden geanalyseerd. Deze bespreking vindt plaats in de hoofdstukken vier tot en met zes. In het zevende hoofdstuk zal vervolgens op basis van de eerste hoofdstukken een overzicht worden gegeven van aanknopingspunten voor en tegen de (hypo)these van een Efraïmitische fase in de Bijbelse geschiedenis van Israël. In hoofdstuk acht volgt tenslotte een samenvatting van het gehele onderzoek.

Het onderzoeksmodel ziet er dan schematisch als volgt uit:

Hoofdstuk 2 De stam Efraïm, een beknopt overzicht

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk zal een beknopt overzicht worden gegeven van hetgeen bekend is over de stam Efraïm. Allereerst zal gekeken worden naar de verschillende plaatsen waar de stam Efraïm voorkomt in het geheel van de Bijbel, en dan specifiek in het Oude Testament. Daarna zal worden aangegeven welk recent onderzoek er gedaan is naar de stam Efraïm en welke overige bronnen van informatie er zijn.

2.2 Efraïm in de Bijbel

In het kader van dit onderzoek geef ik een overzicht van het gebruik van het woord Efraïm **אֶפְרַיִם** in de Bijbel. In totaal komt Efraïm **אֶפְרַיִם** in het Oude Testament 181 keer voor en daarnaast één keer in het Nieuwe Testament (Εφραμ).¹⁷ In het Nieuwe Testament betreft het de naam van een stad, dus een geografische uitdrukking.¹⁸ In het Oude Testament is het gebruik breder en komt de term zowel in status absolutus als in status constructus voor. Onderstaand wordt het gebruik van dit woord per Bijbelboek behandeld. Op basis daarvan zal tot slot een aantal hoofdlijnen worden getrokken. Deze hoofdlijnen worden vervolgens nader uitgewerkt.

2.2.1 Gebruik van de naam **אֶפְרַיִם** per Bijbelboek

In Genesis wordt **אֶפְרַיִם** in alle gevallen gebruikt als eigenaam voor de zoon van Jozef en Asnat.¹⁹ Het meest nadrukkelijk gebeurt dat in hoofdstuk 48 waar Efraïm en Manasse gezegend worden door Jakob. In het inleidende hoofdstuk is reeds bij deze passage stil gestaan.

In Numeri staat Efraïm voor de stam die is ontstaan uit het nageslacht van de zoon van Jozef en Asnat. In dit boek wordt de naam gebruikt in organisatorisch verband in opsommingen waarin ook de overige stammen genoemd worden.²⁰

In Deuteronomium komt **אֶפְרַיִם** twee keer voor. In Deuteronomium 33,17 wordt de stam Efraïm samen met Manasse genoemd in een zegenwens van Mozes over Jozef. Efraïm en Manasse worden hier getypeerd als de twee hoorns waarmee de vijandige volkeren worden weggestoten. Daarna wordt, in hoofdstuk 34,2, Efraïm genoemd als aanduiding van een gebied.

¹⁷ Neef, *Ephraim*, 327.

¹⁸ Johannes 11,54.

¹⁹ De naam komt elf keer voor in Genesis namelijk in 41,52; 46,20; 48,1.5.13.14.17 (2x).20 (2x); 50,23.

²⁰ Te denken valt dan aan de volgorde bij het opbreken van het volk of de vertegenwoordiger van Efraïm bij de twaalf verspieters. In totaal komt de naam in Numeri dertien keer voor namelijk in 1,10.32.33; 2,18(2x).24; 7,48; 10,22; 13,8; 26,28.35.37; 34,24.

In het boek Jozua wordt de naam אֶפְרַיִם gebruikt in het kader van de verdeling van het land en als geografische aanduiding.²¹ Dit is de eerste keer dat de term הַר־אֶפְרַיִם, gebergte van Efraïm voorkomt, als aanduiding voor de regio in het midden van Israël. Er zijn in Jozua twee zaken die opvallen in het gebruik van de naam אֶפְרַיִם. Ten eerste wordt er bij de verdeling van het land in de h. 16 en 17 gesproken over Efraïm en Manasse als onderdeel van de nakomelingen van Jozef. Beide worden hier als één stam gezien die uit twee delen bestaat. Beide stammen samen, en dat is het tweede opvallende, klagen ook als enige bij Jozua over het feit dat hun gebied te klein is en dat ze een groter gebied verdienen op basis van hun omvang. Dit is een eerste aanwijzing van de eigen positie van Efraïm en Manasse ten opzichte van de andere stammen.

In Rechters komt de naam אֶפְרַיִם vrij veel voor, zoals ook al genoemd in de inleiding. In ongeveer de helft van de gevallen betreft het hier een geografische aanduiding terwijl de andere helft direct of indirect op de stam Efraïm slaat. Deze laatste helft komt aan bod in de vier geselecteerde teksten later in dit onderzoek.

In de boeken Samuël en Koningen komt אֶפְרַיִם voornamelijk voor als geografische term.²² Slechts twee keer is er sprake van een ander gebruik. De eerste keer in 1 Samuël 1,1. Daar wordt verteld dat de vader van Samuël uit de stam Efraïm komt. De tweede keer is in 2 Samuël 2,9 waar de stam Efraïm genoemd wordt. Op die plek wordt Efraïm samen met Gilead, Aser, Jizreël en Benjamin gelijk gesteld aan heel Israël. Dit is een eerste aanwijzing voor een gelijkstelling van Efraïm aan Israël. Er is in deze tekst echter sprake van slechts een gedeeltelijke gelijkstelling.

In 2 Kronieken 25,7 wordt Efraïm voor het eerst helemaal met Israël²³ gelijkgesteld. In dit vers worden אֶפְרַיִם en בְּנֵי אֶפְרַיִם als synoniem gebruikt.²⁴ Verder is in Kronieken het gebruik van אֶפְרַיִם vooral geografisch²⁵ of staat het in een organisatorisch, genealogisch verband.²⁶ Daarnaast wordt nog zes keer de stamnaam genoemd als bijstelling bij personen, vaak in een opsomming met andere stammen.²⁷ Opmerkelijk is dat in 1 Kronieken 7,20-23 Efraïm weer terugkomt als de eigen naam voor

²¹ De naam komt in Jozua achttien keer voor en wel in 14,4; 16,4.5.8.9.10; 17,8.9.10.15.17; 19,50; 20,7; 21,5.20.21; 24,30.33.

²² Dit is het geval in 1 Samuel 1,1; 9,4; 14,22; 2 Samuel 13,23; 18,6; 20,21 en 1 Koningen 4,8; 12,25 en 2 Koningen 5,22; 14,13.

²³ Israël dan wel in de betekenis van het noordelijke rijk van de tien stammen dat ontstaan is onder Jerobeam I.

²⁴ In paragraaf 2.2.2 zal ik hier dieper op ingaan.

²⁵ Elf keer is er sprake van een geografisch gebruik van de naam Efraïm namelijk in 2 Kronieken 13,4; 15,8.9; 17,2; 19,4; 25,10.23; 30,10; 31,1; 34,6.

²⁶ Vijf keer is er sprake in Kronieken van het gebruik van de naam in de context van een organisatorische of genealogische opsomming namelijk in 1 Kronieken 6,51.52; 12,31; 27,10.14.20.

²⁷ Dit gebeurt in 1 Kronieken 9,3; 2 Kronieken 28,7 (held van Efraïm).12; 30,1.18; 34,9. De manier waarop de naam Efraïm hier gebruikt wordt, heeft kenmerken van een organisatorisch/genealogisch gebruik maar bevat tevens geografische elementen. Er kan echter niet worden gezegd dat hier gesproken wordt over de stam Efraïm als zelfstandig handelend onderwerp.

de zoon van Jozef en Asnat. Hier ligt een link met buiten-Bijbels materiaal waar later op wordt teruggekomen.

In de Psalmen is het, deels ook vanwege het poëtische karakter van de literatuur, lastiger om precies te bepalen hoe de naam Efraïm wordt gebruikt. In Psalm 60,9 en in Psalm 108,9, die beide dezelfde tekst bevatten, lijkt Efraïm te worden gelijkgesteld met heel Israël. Hij staat namelijk in een opsomming met Juda, Moab en Edom.²⁸ In Psalm 80,3 staat Efraïm in een opsomming met de stammen Manasse en Benjamin en is derhalve duidelijk sprake van het gebruik van אֶפְרַיִם als stamnaam.

Duidelijk moeilijker ligt het bij het gebruik van de naam Efraïm in Psalm 78. Efraïm komt daar voor in de verzen 9 en 67. In vers 9 komt de naam Efraïm voor in de aanduiding ‘zonen van Efraïm’ en kan het zowel de stam Efraïm als het tienstammenrijk als geheel betreffen. In vers 67 daarentegen staat Efraïm tegenover Juda en wordt het als parallel gebruikt met Jozef. Vanuit die context is het waarschijnlijk dat in dit vers dan het gehele tienstammenrijk bedoeld wordt met Efraïm.

Bij de profeten is er steeds vaker sprake van een gelijkstelling van אֶפְרַיִם met het tienstammenrijk Israël. In Jesaja, waar de naam veertien keer²⁹ voorkomt, is er in twaalf gevallen sprake van een gelijkstelling aan het noordelijke rijk, vaak in contrast met het zuidelijke Juda³⁰. Ook in Jeremia wordt in vier van de zeven keer dat אֶפְרַיִם voorkomt het tienstammenrijk aangeduid,³¹ vaak ook als tegenovergestelde van Juda. De overige drie keren betreft het een geografische aanduiding.³²

²⁸ Lastig hierbij is dat daarvoor in hetzelfde vers Gilead en Manasse genoemd worden. Je zou Efraïm ook bij die opsomming kunnen trekken omdat een copula gebruikt wordt. Echter: doordat bij Efraïm andere beeldspraak wordt gebruikt dan bij Gilead en Manasse - een beeldspraak die wel in lijn ligt met de beeldspraak over Juda, Moab en Edom - ligt het meer voor de hand om bij Efraïm een nieuwe opsomming te laten beginnen.

²⁹ Namelijk in 7,2.5.8.9.17; 9,8.20 (2x); 11,13 (3x); 17,3; 28,1.3.

³⁰ Alleen in 9,20, waar de naam twee keer voorkomt, staat het voor de stam Efraïm die in contrast staat met de stam Manasse als twee stammen die elkaar opeten. Dit beeld wordt gebruikt om de interne verdeeldheid van het noordelijke rijk aan te geven en hier worden Efraïm en Manasse gezamenlijk gebruikt om het noordelijke rijk aan te duiden.

³¹ Het komt voor in 7,15 als zaad van Efraïm, in 31,9 als eerstgeborene van Israël en in 31,18 en 20 als alleen Efraïm. Met betrekking tot 31,9 wijzen verschillende commentatoren zoals J.R. Lundbom, *Jeremiah 21-36*, AncB (New York: Doubleday, 2004), 425 en G. Fischer, *Jeremia 26-52*, HThKAT (Freiburg: Herder, 2005), 152 erop dat Efraïm hier een andere benaming voor Israël is en synoniem staat voor het tienstammenrijk.

³² Als geografische aanduiding komt de naam terug in 4,15; 31,6; 50,19.

In Ezechiël komt אֶפְרַיִם vier keer voor. Twee keer in h. 48 als onderdeel van de landverdeling op een zelfde wijze als dat in Jozua het geval is.³³ De andere twee keer zijn te vinden in h. 37.³⁴ Hier wordt Efraïm gebruikt als verduidelijking van Jozef. Beide staan in deze verzen in contrast met Juda.

Het Bijbelboek waarin de naam אֶפְרַיִם het meest wordt gebruikt, is Hosea. In dit boek komt het Efraïm 37 keer voor³⁵ en in alle gevallen kan de naam worden gezien als synoniem voor het tienstammenrijk.

In het Bijbelboek Zacharia komt אֶפְרַיִם voor op drie plaatsen.³⁶ In twee gevallen staat de naam hier synoniem voor het tienstammenrijk en wordt hij tegenover Juda gezet. In het derde geval is de naam synoniem voor Jozef die tegenover Juda wordt gezet. Efraïm wordt hier dus in hoofdlijn op een zelfde manier gebruikt als bij de andere profeten.

Tot slot is אֶפְרַיִם nog te vinden bij Obadja en twee keer in Nehemia. In deze gevallen wordt de naam gebruikt om een bepaalde plek aan te geven.³⁷

Samenvattend kan worden geconcludeerd dat in het Oude Testament אֶפְרַיִם op vier verschillende manieren gebruikt wordt:

- als naam voor de zoon van Jozef en Asnat;
- als naam voor de stam die uit deze zoon groeide, één van de stammen van Israël;
- als geografische aanduiding, hetzij voor de regio in het midden van het land Israël, waar de stam zijn woonplaats had, hetzij als benaming van een bepaalde plek of gebouw;
- als synoniem voor het tienstammenrijk dat na Salomo ontstaan is onder Jerobeam I.

In dit onderzoek zal de focus liggen op het gebruik van de naam voor de stam die uit de zoon van Jozef en Asnat groeide, één van de stammen van Israël. Het gebruik als naam voor de zoon van Jozef en Asnat zelf alsmede de geografische aanduiding zijn voor dit onderzoek niet relevant. In de volgende paragraaf zal echter wel aandacht zijn voor het gebruik van de naam als synoniem voor het tienstammenrijk omdat de redenen van het ontstaan van dit gebruik van belang kunnen zijn voor het verdere onderzoek. Verder zal worden ingegaan op de verwantschap met de stam Manasse en het gebruik als synoniem voor Jozef omdat bij het doornemen van de teksten deze verwantschap op een bijzondere manier ter sprake kwam.

³³ Ezechiël 48,5.6.

³⁴ Ezechiël 37,16.19.

³⁵ Hosea 4,17; 5,3 (2x).5.9.11.12.13 (2x).14; 6,4.10; 7,1.8 (2x).11; 9,3.8.11.13 (2x). 16; 10.6.11 (2x); 11,3.8.9; 12,1.2.9.15; 13.1.12; 14,9.

³⁶ Zacharia 9,10.13 en 10,7.

³⁷ In Obadja 19 gaat het om het gebergte van Efraïm en in Nehemia 8,16 en 12,39 om de Efraïmpoort in Jeruzalem.

2.2.2 אֶפְרַיִם als synoniem voor noordelijk Israël

In het gebruik van de naam אֶפְרַיִם in het Oude Testament is het opvallend dat vooral in de profetenboeken de naam gebruikt wordt als synoniem voor het tienstammenrijk. Een reden hiervoor zou de vroegere prioriteit van Efraïm onder de stammen van Israël kunnen zijn. Dit wordt mogelijk nog versterkt door het feit dat Jerobeam I uit de stam Efraïm kwam. Verder kan de relatief beschermde positie in het midden van het land samen met de relatieve grootte van de stam ervoor gezorgd hebben dat deze stam de andere stammen overschaduwde.

Een andere mogelijkheid is dat het boek Hosea met zijn veelvuldig gebruik van de naam Efraïm voor Israël de verdere profetische literatuur heeft beïnvloed. Er is op dit punt echter weinig tot geen wetenschappelijk onderzoek beschikbaar en veel commentatoren lijken het feit dat Efraïm synoniem is voor Israël als een gegeven te beschouwen.

Andersen en Freedman schrijven bijvoorbeeld over het gebruik van de naam Efraïm in h. 12 van Hosea, maar daarmee mijns inziens ook over het gebruik van de naam Efraïm in heel Hosea: 'There is no talk of twelve tribes. The descendants of Jacob/Israel are Judah and Ephraim. Together they represent the whole people. Since Ephraim was not even a son of Jacob originally, except by adoption (Genesis 48), we see in this terminology the later political realities.'³⁸

Zij spreken hier over de politieke realiteit van een zuidelijke staat Juda en een noordelijke staat Israël die ook wel Efraïm werd genoemd en ontstond na het koningschap van Salomo. Deze politieke realiteit is voor hen een gegeven dat in de terminologie zijn uitwerking vindt. Ze doen geen uitspraak over hoe die termen zich vervolgens verhouden tot die politieke realiteit.

Feit is echter wel dat in veel van de teksten in de profeten Efraïm in duidelijk contrast wordt gezet met Juda. Bij de bespreking van de Bijbelteksten is dit ook duidelijk naar voren gekomen. Dit lijkt een bijbels-theologische lijn te zijn waarvoor verder in dit onderzoek aandacht dient te zijn. In hoofdstuk drie zal worden nagaan in hoeverre binnen de theologie van Rechters de tegenstelling tussen Noord en Zuid en meer specifiek tussen Efraïm en Juda terug te vinden is.

2.2.3 De stam Jozef

Een ander punt dat opvalt bij het inventariseren van de teksten waarin אֶפְרַיִם voorkomt, is de verbondenheid tussen Efraïm en Manasse. Dit lijkt voor de hand te liggen omdat beiden zonen van Jozef waren. Vanuit die relatie was er een grote onderlinge verbondenheid. Het Bijbels gebruik lijkt echter verder te gaan dan een relatie tussen twee broers of broederstammen. Diverse keren komt in

³⁸ F.I. Andersen & D.N. Freedman, *Hosea, AncB* (New York: Doubleday, 1980), 595.

de Bijbel de stam Jozef of de naam 'Huis van Jozef' voor. Dit is mogelijk een overkoepelend begrip waarmee de eenheid van de beide stammen tot uitdrukking komt. In verschillende teksten waar עֵפְרַיִם wordt genoemd, komt deze verbondenheid met Jozef naar voren. In zijn boek noemt De Jong ook de term Jozefstam³⁹ en gebruikt deze in de tegenstelling tussen Juda en Efraïm.

De Geus gaat in zijn boek over de stammen van Israël in op de Jozefstam.⁴⁰ Hij betoogt dat het gebruik van Jozef als naam voor de stam pas later tot stand is gekomen. Zijn uitgangspunt neemt De Geus in de these van Täubler die stelt dat de naam 'Huis van Jozef' pas vanaf de tijd van de vroege monarchie in gebruik kwam en altijd fungeerde als tegenpool voor Juda.⁴¹ Met deze these als uitgangspunt loopt De Geus in zijn boek de verschillende teksten langs waar de stam Jozef voorkomt. Hij concludeert het volgende:

'The expression "house of Joseph" first crops up in the early time of the Kings, and it has an anti-Davidic sound. It has proved possible, though, to go further: we find that the O.T. gives us no occasion to think that there was an ancient independent tribe of Joseph. Everywhere it would be shown that mention of a tribe of Joseph was either later, or secondary. The earliest traditions have only Ephraim and Manasseh.'⁴²

Aanvullend geeft hij daarbij wel aan dat Jozef vooral geassocieerd wordt met Efraïm en minder met Manasse.⁴³ Het ontstaan van de naam van Jozef koppelt De Geus aan het ontstaan van het tienstammenrijk. Hij verbindt het met de ideologische fundering van het tienstammenrijk en bevestigt dat de aanduiding 'Huis van Jozef' een negatieve klank heeft met Jeruzalem als positieve tegenpool.⁴⁴

Neef wijst echter als tegenargument in deze discussie op Jozua 17,14-18. Volgens hem wijst de vermelding van de nakomelingen van Jozef in deze tekst op het bestaan van een Jozefstam in de voor-koningstijd.⁴⁵ Hij is van mening dat deze tekst niet jong is maar oud. Efraïm zou als stam gedurende de tijd van Rechters zijn voortgekomen uit de daar genoemde Jozefstam.⁴⁶ Mogelijk dienen de in Rechters

³⁹ Bijvoorbeeld als De Jong schrijft: 'Het is inderdaad de arrogantie van de Jozefstammen geweest' De Jong, *Efraïm*, 84 en ook noemt hij de zegen uit Deuteronomium 33,17: 'De zegen over de Jozefstam', De Jong, *Efraïm*, 81.

⁴⁰ C.H.J. De Geus, *The Tribes of Israel. An Investigation into Some of the Presuppositions of Martin Noth's Amphictyony Hypothesis* (Assen: Van Gorcum, 1976), 71-96.

⁴¹ De Geus, *The Tribes*, 72.

⁴² De Geus, *The Tribes*, 95.

⁴³ De Geus, *The Tribes*, 95.

⁴⁴ 'That the name of Joseph crops up at the splitting of the state is undoubtedly connected with the ideological foundation of the Northern Kingdom (...) In the early times of the Kings, probably until 722, the term "(house of) Joseph" has a rather negative sound, directed against Jerusalem.' De Geus, *The Tribes*, 96.

⁴⁵ Neef, *Ephraim*, 111.

⁴⁶ Hiermee wijkt Neef af van de zienswijze van De Geus die, in navolging van Täubler, de naam Huis van Jozef als een eindpunt van een ontwikkeling ziet. De Geus, *The Tribes*, 72. Beide gaan niet in op het feit of en hoe de namen Efraïm en Huis van Jozef naast elkaar hebben bestaan zodat op dit punt onduidelijkheid blijft.

beschreven confrontaties tussen Efraïm en Manasse in dit licht te worden gezien.⁴⁷ Bij de exegese van de geselecteerde teksten zal hier nader op worden ingegaan. Neef ontkent echter niet dat de aanduiding 'Huis van Jozef' vaak tegenover de naam 'Huis van David' wordt gebruikt.⁴⁸ Ook bij Neef komt derhalve de al eerder geconstateerde tegenstelling tussen noordelijk Israël en zuidelijk Israël voor. Efraïm en daarmee verbonden Jozef lijken ook bij hem te staan voor het noordelijke rijk dat in schril contrast wordt gezet met het zuidelijke Juda.

Bovenstaande bevestigt de uitkomst van de voorgaande paragraaf dat bij de bijbels-theologische analyse van Rechters gekeken dient te worden naar de tegenstelling tussen noordelijk Israël en zuidelijk Israël. Het is de verwachting namelijk dat de basis van de ideologische fundering van het tienstammenrijk terug te vinden is in het boek Rechters.

2.3 Overige bronnen en recent onderzoek

Zoals eerder aangegeven, zal in dit onderzoek de focus liggen op het gebruik van de naam Efraïm als naam van de stam die uit de zoon van Jozef en Asnat groeide. Uit de vorige paragrafen is gebleken dat maar zeer zelden in de Bijbel deze stam als zelfstandig handelend subject naar voren komt. In veel gevallen wordt Efraïm gebruikt in stammenlijsten of als onderdeel van de landverdeling. In dergelijke opsommingen heeft de stam geen handelende rol.

Als zelfstandig handelende stam komt Efraïm alleen voor in Jozua en Rechters. Dit verklaart mogelijk het beperkte onderzoek dat er recent gedaan is met betrekking tot Efraïm.

Naast de genoemde Bijbelstudie van De Jong⁴⁹ die aanleiding is voor dit onderzoek, is alleen het werk van Neef⁵⁰ beschikbaar als overzichtsstudie over Efraïm. Daarnaast zijn er enkele detailstudies die zich richten op specifieke Bijbelteksten waarin Efraïm genoemd wordt. Deze zijn echter breder dan alleen de stam Efraïm en gaan meer in op de gehele tekst dan specifiek op Efraïm. Tevens richten deze zich met name op de genealogie en stammenlijsten die zowel in Numeri als in Kronieken te vinden zijn. Dit gebruik van de naam Efraïm valt buiten de scopus van dit onderzoek.

In deze paragraaf zal eerst het werk van Neef worden besproken. Vervolgens zal de Bijbelstudie van De Jong worden behandeld waarbij de in de inleiding genoemde these van De Jong nader zal worden

⁴⁷Dit betreft dan Rechters 7,23 tot 8,3 waarin een confrontatie wordt beschreven tussen Gideon als vertegenwoordiger van de stammen Manasse en Efraïm en Rechters 12,1-7 waarin een confrontatie beschreven wordt tussen Jefta, de inwoners van Gilead en Efraïm. Mulder wijst hier ook op: 'Berichte wie Richt. 8,1-3; 12,1-6 zeigen, dass diese Bildung sich in Reibung und Streit vollzogen hat. In Deboras Lied wird der Stamm Ephraïm schon als einflussreich und kriegerisch beschrieben (Richt. 5,14).'

M.J. Mulder, '1 Chronik 7,21b-23 und die Rabbinische Tradition', *JSJ* 6/2 (1975) 141-166,163.

⁴⁸ Neef, *Ephraim*, 111.

⁴⁹ De Jong, *Gods eerste liefde*.

⁵⁰ Neef, *Ephraim*.

uitgewerkt. Tot slot zal nog worden ingegaan op een link met buiten-Bijbelse bronnen zoals deze uit de detailstudies naar voren komt.

2.3.1 Het onderzoek van Neef

In zijn in 1995 verschenen boek *Ephraim: Studien zur Geschichte des Stammes Ephraim von der Landnahme bis zur frühen Königszeit* behandelt Heinz-Dieter Neef de historie en geografie van de stam Efraïm vanaf de eerste ijzerperiode tot de tijd van Salomo. Hij doet dit in de eerste plaats vanuit de archeologische vondsten die gedaan zijn in het stamgebied van Efraïm, zoals dat beschreven staat in Jozua 16,1-10.⁵¹ Deze insteek zorgt ervoor dat het boek sterk archeologisch van aard is met name in de eerste hoofdstukken.

Zijn tweede bron zijn Bijbelteksten over Efraïm uit het Oude Testament. Neef beseft dat bij het gebruik deze tweede bron voor geschiedkundig onderzoek er andere bezwaren naar voren komen dan bij het archeologisch onderzoek.⁵² Hij gebruikt deze bron dus met een zeker behoedzaamheid. Toch zit juist in de combinatie van Bijbelteksten en archeologisch onderzoek de zwakte in het onderzoek van Neef. Hij is erg optimistisch over de hoeveelheid informatie die hij vanuit de combinatie van Bijbelteksten en archeologie krijgt. Methodologisch was dat veertig jaar geleden geaccepteerd maar al op het moment van het verschijnen was zijn methode achterhaald.⁵³

Hoewel er methodisch dus het een en ander is aan te merken op het onderzoek van Neef is het door zijn grondigheid en gedetailleerdheid wel bruikbaar als uitgangspunt voor verder onderzoek over Efraïm.

Hij concludeert in zijn onderzoek dat de geschiedenis van Efraïm nauw verbonden is met zijn vestigingsgebied in het midden van Israël. Hij gaat ervan uit dat een grote stam (mogelijk de stam Jozef) het land binnengekomen is. Daarna volgt een uitdijing van deze stam richting het noordelijke deel van het gebergte in het midden van het land Israël. Deze uitdijing resulteerde volgens Neef in de splitsing van de Jozefstam in de stammen Efraïm en Manasse. De tijd van de Rechters is dan voor hem

⁵¹ Neef zegt hier zelf over: 'Ausgangspunkt ist für ihn (*Neef zelf*) der Einzelstamm, seine Grenzen und Erlebnisse im Kulturland.' Neef, *Ephraim*, 2, Italic RK. En: 'Die Grenzen von Ephraim und Manasse Jos 16f. stehen im Mittelpunkt des dritten Kapitels (S 38-78), wobei der Verfasser an Hand von Jos 16f. den Mutmaßlichen Verlauf der Grenzen rekonstruiert.' Neef, *Ephraim*, 3.

⁵² In zijn eerste hoofdstuk gaat Neef vanaf pagina 11 in op de problemen die samenhangen met het gebruik van Bijbelteksten bij geschiedkundig onderzoek. Neef, *Ephraim*, 11.e.v.

⁵³ In een recensie in *JBL* schrijft Alan Hauser hierover: 'This is a book that could have been written twenty-five to thirty years ago, when the type of study Neef has conducted was in tune with the general optimism about using archaeology and tradition criticism in tandem to reconstruct early Israelite history. In 1996, Neef's work is outdated.' ('Book review of Ephraim. Studien zur Geschichte des Stammes Ephraim von der Landnahme bis zur Frühen Königszeit By Hienz-Dieter Neef', *JBL* 116/3 (1997), 534-536).

de tijd waarin er sprake is van het zich afzetten van Efraïm naar buiten tegen de Kanaänieten en naar binnen tegen Manasse.⁵⁴ In deze tijd is de identiteit van de stam gevormd.

Neef geeft aan dat Efraïm in de tijd van Rechters een machtige stam moet zijn geweest.⁵⁵ In de vroege koningstijd staat Efraïm echter ineens meer op de achtergrond.⁵⁶ Tegelijk geeft hij aan dat Efraïm zowel met interne als externe bedreigingen te maken had. Daardoor is het moeilijk om Efraïm als een verheven en militaristische stam te zien, die alleen op de verovering van nieuwe gebieden uit was.⁵⁷

Uit het onderzoek van Neef komt het beeld naar voren van een in de Rechters tijd machtige stam, die voortdurend strijd voert voor zijn bestaansrecht en langzaam naar de achtergrond verdwijnt. In de specifieke beschouwing van de vier teksten later in dit onderzoek zal worden nagegaan of dit beeld door de exegetische kan worden bevestigd.

2.3.2 Efraïm – Gods eerste liefde

Het boek van Henk de Jong, *Efraïm – Gods eerste liefde* uit 2016 is van een hele andere orde dan het onderzoek van Neef. In strikt wetenschappelijke zin is het geen theologisch onderzoek. De Jong geeft dit zelf ook aan in de inleiding.

Het boek is een Bijbelstudie waarin getracht wordt uit de teksten die in de Bijbel over Efraïm voorkomen een lijn te trekken in de heilshistorische ontwikkeling van de Bijbelse geschiedenis. Als hermeneutisch kader maakt De Jong gebruik van het zogenaamde zandlopermodel.⁵⁸ Binnen dit model ziet De Jong een ontwikkeling van verschillende zich steeds versmallende verbonden. Het is binnen deze context dat De Jong in de wijze waarop Efraïm in de Bijbel wordt gepresenteerd een analogie ziet voor de wijze waarop de kerk dient om te gaan met het Joodse volk.⁵⁹

In zijn Bijbelstudie volgt De Jong min of meer de teksten over Efraïm vanuit de persoon van Efraïm als zoon van Jozef en Asnat, zijn achtergrond in de Jozefgeschiedenis en de zegen van grootvader Jakob naar een positie van adeldom in het vroege Israël ten tijde van Jozua. Vervolgens beschrijft hij een periode van verval in de tijd van de Rechters, waarna de leidende positie over gaat naar Juda en het uiteindelijk zelfs komt tot Efraïms afscheid van David (Juda).

⁵⁴ Neef, *Ephraim*, 320 en 324.

⁵⁵ 'Zur Zeit der Richter muß Ephraim ein bedeutender und mächtiger Stamm gewesen sein.' Neef, *Ephraim*, 322.

⁵⁶ 'In der frühen Königszeit spielt Ephraim nicht mehr solch eine dominierende Rolle wie in der Richterzeit. Die Stamm tritt zugunsten der jeweils herrschenden Könige in das zweite Glied zurück.' Neef, *Ephraim*, 323.

⁵⁷ Neef *Ephraim*, 324 schrijft hierover: 'so fällt es schwer, in Ephraim einen stolzen, überheblichen und militanten Stamm zu sehen, dessen Ziel einzig und allein die Eroberung neuer Gebiete gewesen sein soll.'

⁵⁸ Dit model en de achtergronden daarvan worden uitgebreid beschreven in H. de Jong, *Van oud naar nieuw - De ontwikkelingsgang van het Oude naar het Nieuwe Testament* (Kampen: Kok, 2002). De gedachte is dat er een ontwikkelingsgang is in de heilshistorie vanaf de schepping van Israël naar Juda die zijn concentratie vindt in Christus. Vanuit deze concentratie komt het heil weer breed beschikbaar voor de volken.

⁵⁹ In het kader van dit onderzoek wordt hieraan verder geen aandacht gegeven omdat dit onderzoek zoals aangegeven zich specifiek richt op de Bijbelse theologie.

Op basis van deze gang door de teksten over Efraïm concludeert De Jong dat 'de geschiedenis van het oude Israël zoals die in het Oude Testament beschreven wordt in twee delen uiteenvalt, in een Efraïmitische en een Judese bedeling.'⁶⁰ In de inleiding van dit onderzoek is reeds de nodige aandacht geschonken aan de teksten die in deze conclusie een belangrijke rol spelen. Over het geheel zegt De Jong dat Efraïm 'in de Schrift enerzijds in beeld komt als een volk dat door zijn ongehoorzaamheid zijn bevoorrechte plaats verloren heeft, maar anderzijds als een volk ten aanzien waarvan de roeping en de genadegaven van God onberouwelijk zijn gebleven.'⁶¹

De Jong baseert zich bij deze laatste conclusie voor een groot deel op teksten uit de profetische literatuur. In het eerste deel van dit hoofdstuk is beschreven dat het gebruik van de naam Efraïm in deze profetische teksten voornamelijk betrekking heeft op het tienstammenrijk. Het is derhalve de vraag of het gebruik van het woord Efraïm in Rechters theologisch gelijk kan worden gesteld aan het gebruik van de naam Efraïm in de profetische boeken. Bij het onderzoek naar de bijbels-theologische lijnen in het boek Rechters zal specifiek aan dit punt aandacht besteed dienen te worden om vast te stellen of de wijze waarop De Jong omgaat met de teksten over Efraïm methodisch juist is.

2.3.3 Aanvullend licht op de positie van Efraïm

Zoals aangegeven, zijn er verschillende detailstudies te vinden met betrekking tot specifieke Bijbelteksten waarin Efraïm genoemd wordt. Niet al deze detailstudies zijn van belang voor dit onderzoek. Andere komen bij de specifiek te bespreken teksten aan de orde. Er is echter één studie die hier genoemd dient te worden omdat hij vanuit buiten-Bijbels materiaal aanvullend licht werpt op de positie van Efraïm in de beginperiode van Israël.

Het betreft de detailstudie van Martin J. Mulder, verschenen in de *Journal for the Study of Judaism*.⁶² In deze bewerking van een voordracht voor het Oudtestamentisch Werkgezelschap legt Mulder een verband tussen de enige tekst buiten Genesis waar Efraïm als de zoon van Jozef en Asnat wordt beschreven⁶³ en teksten uit de Rabbijnse traditie.

In de Targum wordt namelijk op diverse plaatsen gesproken over een voortijdige exodus van de stam Efraïm. Mulder noemt een aantal verzen uit een tekstuitgave van Melameds⁶⁴ waarin beschreven

⁶⁰ De Jong, *Gods eerste liefde*, 102.

⁶¹ De Jong, *Gods eerste liefde*, 104.

⁶² M.J. Mulder, '1 Chronik 7:21b-23 und die rabbinische Tradition', *JSJ* 6/2 (1975), 141-166, 163.

⁶³ Technisch gezien is dit niet helemaal correct omdat Efraïm in diverse geslachtsregisters als stamvader genoemd wordt en daar ook de zoon is van Jozef en Asnat. In 1 Kronieken 7,22 wordt echter over Efraïm gesproken als persoon.

⁶⁴ Mulder verwijst naar R.H. Melamed, 'The Targum to Canticles According to Six Yemen MSS. Compared with the "Textus Receptus"' (Ed. de Langarde)', *JQR NS* 10 (1919/20), 377-410; 11 (1920/1), 1-20 en 12 (1921/2), 57-

wordt dat de stam Efraïm reeds 30 jaar voor de uittocht Egypte verlaten heeft. Deze Efraïmieten werden echter door de Filistijnen in Gad gedood.⁶⁵ Ook op andere plaatsen in de Rabbijnse traditie komen verwijzingen naar deze voortijdige uittocht voor.⁶⁶ Mulder betoogt dat deze Haggada oud is en dat deze als mondelinge traditie al sinds het opschrijven van Psalm 78 en het bericht in 1 Kronieken 7,21b-23 bestaat.⁶⁷

Volgens Mulder is deze historische mondelinge traditie door de schrijver van Kronieken gebruikt om een waardeoordeel te geven over de in zijn tijd zo gehate stam. Zo heeft de schrijver met een paar pennenstreken een gehele theologische opvatting over Efraïm tot stand gebracht.⁶⁸ Het mag duidelijk zijn dat deze theologische opvatting niet positief is ten opzichte van Efraïm.⁶⁹

Bovenstaande maakt duidelijk dat in de Bijbel een negatieve theologische opvatting ten aanzien van Efraïm soms in een paar verzen wordt beschreven. Bovendien is deze beschrijving zeer subtiel opgenomen in de doorgaande lijn van het verhaal. De negatieve theologie hangt nauw samen met het feit dat Efraïm vaak als een krijgshaftige en eerzuchtige stam wordt getekend, zoals Mulder ook aangeeft.⁷⁰ In het onderzoek van de geselecteerde teksten moet worden nagegaan in hoeverre bovenstaand beeld bevestigd wordt en ook of daar sprake is van een negatieve tekening van Efraïm.

2.4 Overwegingen en conclusies

In dit hoofdstuk is gekeken hoe Efraïm voorkomt in de Bijbel. Daarbij is geconstateerd dat Efraïm voorkomt als naam voor de zoon van Jozef en Asnat, als één van de stammen van Israël, als geografische aanduiding en als synoniem voor het tienstammenrijk. Voor dit onderzoek is het gebruik van Efraïm als eigen naam voor de zoon van Jozef en Asnat niet relevant. Dit geldt eveneens voor het gebruik als geografische aanduiding.

117. Tevens geeft hij een verwijzing naar de Aramese tekst alsmede diverse andere vertalingen. Mulder, '1 Chronik 7:21b-23', 141.

⁶⁵ 'So haben sich ebenfalls eure Brüder, die Kinder Ephraim, Erfrecht, als sie aus Ägypten auszogen dreissig Jahre bevor die (festgesetzte) Zeit (oder: das Ende) gekommen war. Sie fielen durch die Hand der Philister, die in Gath wohnten, weil diese sie töteten.' Mulder, '1 Chronik 7:21b-23', 142.

⁶⁶ Mulder noemt een Haggada bij Exodus 13 uit de Targum Pseudo-Jonathan (Mulder, '1 Chronik 7:21b-23', 149) en uit de Targumin bij Psalm 78,9ff.

⁶⁷ Mulder, '1 Chronik 7:21b-23', 165.

⁶⁸ 'Mit ein paar Federstrichen eine ganze theologische Anschauung hinsichtlich des ephraimitischen Stammes in seinen Tagen entworfen.' Mulder, '1 Chronik 7:21b-23', 165.

⁶⁹ Het zou in de context van dit onderzoek te ver voeren om op deze theologie en het doel daarvan binnen 1 en 2 Kronieken in te gaan. Mulder wijst eerder in zijn betoog ook nog op Psalm 78. Hij zegt dan: 'Deutlich ist immerhin, dass der ganze Psalm und besonders unsere Verse wie 1 Chr.7, 21b-23 eine anti-ephraimitische Spitze haben.' Mulder, '1 Chronik 7:21b-23', 163.

⁷⁰ Das kriegerische und streberische Benehmen der Ephraimsippe wurde allmählich allen bekannt, ja, es wurde sogar sprichwörtlich in Stammessprüchen wie Gen. 49, Deut.33 und Richt. 5. Mulder, '1 Chronik 7:21b-23', 163-164.

Efraïm als synoniem voor het tienstammenrijk wordt vaak gebruikt in contrast met het tweestammenrijk Juda. Eenzelfde contrast met Juda is ook zichtbaar in teksten waar de Jozefstam genoemd wordt. Er zijn verschillende theorieën over het tijdstip waarop de naam van de stam Jozef voor het eerst in Israëls geschiedenis voorkomt. Ook kan getwist worden of Efraïm is voortgekomen uit de Jozefstam of dat beide namen naast elkaar hebben bestaan. Het is echter duidelijk dat de Jozefstam en daarmee verbonden Efraïm staan voor het noordelijke rijk. Beiden worden in schril contrast gezet met het zuidelijke Juda. In het volgende hoofdstuk zal worden nagegaan in hoeverre deze bijbels-theologische tegenstelling ook binnen de theologie van Rechters terug te vinden is.

Het recente onderzoek naar Efraïm is beperkt. Dit komt mogelijk doordat Efraïm als zelfstandig handelende stam alleen in Jozua en Rechters voorkomt. Op geschiedkundig-archeologisch vlak geeft het werk van Neef een overzicht van de geschiedenis van de stam Efraïm. Uit zijn onderzoek komt het beeld naar voren van een in de Rechters tijd machtige stam die voortdurend strijd voert voor zijn bestaansrecht en langzaam naar de achtergrond verdwijnt.

Een tweede werk is een Bijbelstudie van De Jong waarin uit de teksten die in de Bijbel over Efraïm voorkomen getracht wordt een lijn te trekken in de heilshistorische ontwikkeling van de Bijbelse geschiedenis. De Jong ziet in de heilshistorische ontwikkeling een Efraïmitische en een Judese bedeling. Hij ziet in Efraïm een volk dat door ongehoorzaamheid zijn bevoorrechte plaats verloren heeft, maar ook een volk waaraan God trouw blijft. Anders dan Neef zet hij Efraïm als naam van een van Israëls stammen en als synoniem voor het tienstammenrijk op één lijn. Bij het onderzoek naar de bijbels-theologische lijnen in Rechters zal dienen te worden nagegaan of dit methodologisch juist is.

Tot slot is vanuit een detailstudie over 1 Kronieken 7,21b-23 en de rabbijnse traditie duidelijk geworden hoe in een paar verzen een negatieve theologie met betrekking tot Efraïm geschetst kan worden. Deze theologie bevestigt en hangt samen met het vaak geschetste beeld van Efraïm als een krijgshaftige en eerzuchtige stam. Bij de bespreking van de geselecteerde teksten dient te worden nagegaan in hoeverre dit beeld bevestigd wordt.

Alles overziend kan worden geconcludeerd dat Efraïm in elk geval een dominante stam is geweest, zowel in de vroege geschiedenis van Israël, maar zeker ook ten tijde van het tienstammenrijk. Bijbels-theologisch lijkt Efraïm binnen het geheel van de stammen van Israël naast en tegenover Juda te staan.

Hoofdstuk 3 De theologie van Rechters

3.1 Inleiding

De interpretatie van de verschillende hoofdlijnen die in de theologie van Rechters te ontdekken zijn, loopt in de diverse onderzoeken nogal uiteen.⁷¹ Een belangrijke reden hiervoor is de discussie ten aanzien van de literaire eenheid van het boek. Op het eerste gezicht lijkt het boek Rechters namelijk te bestaan uit drie delen die onderling een beperkte samenhang vertonen⁷² en die elkaar qua boodschap ook tegenspreken.⁷³

Wong⁷⁴ laat echter in zijn studie zien dat, ondanks dat er drie separate delen te onderkennen zijn, deze delen literair wel degelijk met elkaar verbonden zijn en in onderlinge samenhang gezien moeten worden.⁷⁵ Voor de beantwoording van de onderzoeksvragen in mijn onderzoek zal dan ook van de literaire eenheid van het boek uitgegaan worden.⁷⁶

Met deze literaire eenheid als basis zal in dit hoofdstuk eerst een overzicht worden gegeven van de belangrijkste hoofdlijnen die te ontdekken zijn in de theologie van Rechters. Daarna zal worden ingegaan op de vragen die uit hoofdstuk twee naar voren zijn gekomen met betrekking tot de

⁷¹ Wong laat dat in het begin van zijn dissertatie duidelijk zien als hij een overzicht geeft van de onderzoeksgeschiedenis met betrekking tot het boek Rechters. G.T.K. Wong, *Compositional Strategy of the Book of Judges. An Inductive, Rhetorical Study* (Leiden: Brill, 2006), 1-20.

⁷² Over het feit dat er drie verschillende onderdelen zijn, de proloog 1,1-2,5, het centrale deel van het boek 2,6-16,31 en de epiloog 17,1-21,25 is er consensus. Veel auteurs zien het echter zoals Wong zegt in het begin van zijn boek: 'The three sections are nonetheless essentially as independent compositions unrelated to each other'. Wong, *Compositional Strategy*, 24.

Voor onderzoek naar de theologie van Rechters kan dit een probleem zijn. Als de drie delen namelijk niet als een geheel gezien kunnen worden dan kan ook niet gesproken worden over de theologie van Rechters in zijn geheel. Er zal dan per onderdeel gekeken dienen te worden welke theologie in dat deel wordt beschreven. Ook komen vragen op rondom de wegging van de verschillende boodschappen die elkaar tegen spreken.

⁷³ Als voorbeeld noem ik de wijze waarop gesproken wordt over het koningschap. Vanuit een individuele analyse van de verschillende onderdelen van Rechters kan de indruk ontstaan dat in het centrale deel het menselijk koningschap als regeringsvorm wordt afgewezen. In de epiloog kan echter het refrein 'In die tijd was er geen koning in Israël; iedereen deed wat in zijn eigen ogen goed was' gezien worden als een pleidooi voor het menselijk koningschap. Hierop zal later in dit onderzoek worden teruggekomen.

⁷⁴ Cf. Wong, *Compositional Strategy*, 258 '... it has become increasingly apparent that sections previously thought unrelated are in fact intricately related in terms of structure, theology and plot. As such intricate relationships are generally considered a sign of literary unity and common authorship, their discovery therefore necessitates a re-evaluation of the existing standard position that two of the three sections of the book are unrelated fragments only artificially appended to the core text at a much later date.'

⁷⁵ Ook O'Connell, *The Rhetoric*, 27 betoogt 'Hence, as the text of Judges now stands, there may be little compelling evidence for identifying more than one compiler, ...'.

⁷⁶ Deze aanpak wordt ook gevolgd door Satterthwaite in P.E. Satterthwaite, 'Judges' in: B.T. Arnold & H.G.M. Williamson. (eds.), *Dictionary of the Old Testament: Historical Books* (Downers Grove: InterVarsity Press, 2005), 580-592.

tegenstelling tussen Juda en Efraïm en de vraag naar de betekenis van de naam Israël in het boek Rechters. Tot slot zal de eerste onderzoeksvraag worden beantwoord. Deze luidt als volgt:

Welke lijnen zijn zichtbaar in de theologie van Rechters met betrekking tot de verschillende stammen en hun onderlinge verhoudingen?

3.2 Hoofdpijnen in de theologie van Rechters

3.2.1 Een neerwaartse spiraal

Een belangrijke hoofdlijn in de theologie van Rechters is de neerwaartse spiraal waarin het volk is terechtgekomen na de inname van het land. Deze wordt duidelijk in het cyclische patroon waarbinnen de daden van de verschillende rechters worden beschreven. Dit religieus-historisch paradigma⁷⁷ bestaat in hoofdlijn uit de volgende stappen:

- Het volk zondigt tegen JHWH;
- JHWH straft het volk door middel van vreemde overheersers;
- Israël roept naar JHWH om hulp;
- JHWH brengt redding door een rechter;
- Een periode van rust volgt.⁷⁸

Dit patroon is echter niet stabiel, er is sprake van een neerwaartse beweging binnen dit patroon waardoor verschillende elementen steeds zwakker aanwezig zijn. Sommige elementen verdwijnen⁷⁹ zelfs geheel. Volgens Wong is deze teruggang zichtbaar op een vijftal gebieden die hij achtereenvolgens beschrijft⁸⁰:

- De achteruitgang is zichtbaar door het afnemende geloof van de rechters in JHWH;
- De achteruitgang is zichtbaar in een toenemend eigen belang als motivatie voor de rechters;
- De achteruitgang is zichtbaar in een afnemende participatie van stammen in de achtereenvolgende militaire campagnes;
- De achteruitgang is zichtbaar in een toenemende hardheid waarmee wordt omgegaan met interne dissidenten,⁸¹

⁷⁷ De term wordt gebruikt door O'Connell, *The Rhetoric*, maar het verschijnsel wordt beschreven bij vele anderen als o.a. Block, Webb, Wong, Amit en Groß. In mijn onderzoek zal ik verder spreken over een cyclisch patroon.

⁷⁸ Op dit patroon in hoofdlijnen zijn verschillende variaties te vinden. Block, *Judges, Ruth*, beperkt ze tot vier stappen. Anderen breiden deze stappen uit tot soms zelfs twaalf fases (zie voor een voorbeeld van het laatste O'Connell, *The Rhetoric*, 21-23).

⁷⁹ Dat gebeurt bijvoorbeeld met het element 'een periode van rust'. Bij de laatste Rechters is dit element niet meer terug te vinden.

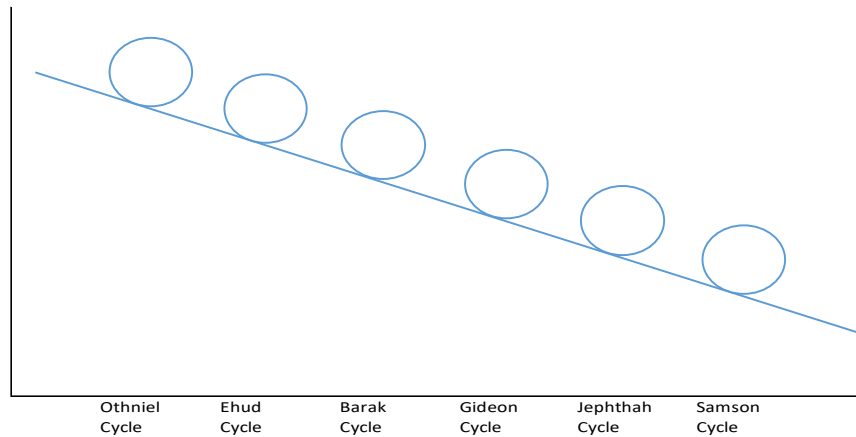
⁸⁰ Wong, *Compositional Strategy*, 158-185.

⁸¹ Wong doelt hier op groepen mensen die moedwillig niet meedoen in de strijd, zoals de stammen Ruben, Aser, Zebulon en Naftali in het lied van Debora (5,16-18), de mensen van Sukkot en Penuël in het verhaal van Gideon (8,4-18) en de Efraïmieten in het verhaal van Jeftha (12,1-6).

- De achteruitgang is zichtbaar in het handelen van JHWH met het volk terwijl het cyclische patroon afbreekt.⁸²

Uit de bovenstaande opsomming blijkt dat er sprake is van een crisis op het gebied van leiderschap en interne cohesie. Deze crisis wordt veroorzaakt doordat de relatie tussen God en Zijn volk steeds verder verslechtert.

Bovenstaande leidt tot een patroon dat Block als volgt weergeeft:⁸³

Figuur 1

In het kader van dit onderzoek is de vraag wat binnen dit patroon de plek van Efraïm is. O'Connell geeft aan dat elk element binnen een tekst dat vaker terugkomt in het boek Rechters kan worden opgenomen in dit cyclische patroon.⁸⁴ Dit betekent dat ook Efraïm een terugkerend element binnen het patroon kan zijn.

Een voorbeeld dat Efraïm een terugkerend element is, zie je bij Stone als hij bij de beschrijving van de verschillende soorten leiders en hun houding het volgende opmerkt:

'The role of the Ephraimites in battle provides a simple indicator of the movement through these three sections (*triumphant leaders, transitional leaders, tragic leaders*). Ehud rallies the Ephraimites⁸⁵ to victory at the fords of Jordan (Judg 3:27-29), but Gideon barely avoids conflict

⁸² Dit wordt vooral zichtbaar in het feit dat JHWH niet meer direct reageert op de oproep van het volk en het feit dat de fase van de rust later in het patroon niet meer aanwezig is. Ook wordt de redding steeds minder permanent en is er geen sprake van een volkomen redding. Simson (Rechters 16) is daarvan het laatste voorbeeld.

⁸³ D.I. Block, *Judges-Ruth*, NAC (Nashville: Broadman & Holman, 1999), 132

⁸⁴ 'It may be argued that the cycle-motif framework of Judges includes every element that recurs among its various accounts.' O'Connell, *The Rhetoric*, 27.

⁸⁵ Dit leidt Stone af uit het feit dat Ehud op zijn hoorn blaast in het bergland van Efraïm en dat dan de zonen van Israël komen.

with envious Ephraimites, also at the crossing of Jordan (Judg 7:24-8:3). Jephthah insults them and slaughters a reported forty-two thousand, again at the fords of Jordan (Judg 12:1-6).⁸⁶ O'Connell gaat verder dan Stone. Volgens hem is Efraïm een *Leitmotif* dat telkens terugkeert in het boek juist om de nadruk te leggen op de belangrijke rol die deze stam speelt als vertegenwoordiger van de niet-Judese stammen van Israël.⁸⁷ Van de zeven teksten die O'Connell noemt, gaan er echter vier niet over de stam Efraïm zelf, maar over het gebied dat het bergland van Efraïm genoemd wordt. Het is te betwijfelen of de link met de stam Efraïm in deze teksten zo makkelijk gelegd kan worden, temeer omdat vaak de naam van een andere stam genoemd wordt in die context.⁸⁸ De overige teksten horen bij de geselecteerde teksten voor dit onderzoek. Bij de bespreking van deze teksten zal worden nagegaan in hoeverre ze binnen de neerwaartse spiraal een duidelijke rol innemen.

3.2.2 Koningschap in Rechters

Een tweede belangrijke hoofdlijn in de theologie van Rechters is het koningschap. Dit komt expliciet aan de orde in de Gideon/Abimelek vertelling (Re. 6-9) die een centrale plek inneemt in het boek, en in de voor de epiloog⁸⁹ zo karakteristieke zin waarmee Rechters eindigt:

בַּיָּמִים הָהֵם אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל אִישׁ הִישָׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה:

*In die tijd was er geen koning in Israël; iedereen deed wat in zijn eigen ogen goed was.*⁹⁰

Er is echter verdeeldheid over de interpretatie van de rol die dit koningschap speelt in het boek Rechters. Dit komt doordat het koningschap hierin zowel negatief als positief gewaardeerd lijkt te worden.⁹¹ De negatieve waardering van het koningschap is zichtbaar bij Gideon, die het koningschap niet aanvaardt omdat alleen JHWH heersen zal⁹² en bij Abimelek⁹³, die het koningschap met geweld verkrijgt. De positieve waardering is te vinden in de epiloog. Het refrein 'In die tijd was er geen koning in Israël' lijkt een roep om een koning te zijn als antwoord op de beschreven problemen in het boek.

⁸⁶ L.G. Stone, 'Judges, the Book of' in: B.T. Arnold & H.G.M. Williamson (eds.), *Dictionary of the Old Testament: Historical Books* (Downers Grove: InterVarsity Press, 2005), 601. In hoofdstuk 6 zal ik op deze perikopen verder inzoomen.

⁸⁷ 'Ephraim is a tribe whose *Leitmotif* reappearance throughout the body of the book serves only to emphasize the prominent role that this tribe plays in the strategy of Judges compiler/redactor as representing the non-Judahite tribes of Israel (3,27; 5,14; 7,24-8,3; 10,1; 12,1-6.15; 18,22-26 [cf.17,1])'. O'Connell, *The Rhetoric*, 314.

⁸⁸ In 3,27 is sprake van Ehud uit de stam Benjamin die vluchtte naar het bergland van Efraïm, in 10,1 gaat het over Tola uit de stam Issachar die woonde in het bergland van Efraïm, in 12,15 gaat het over Elon uit de stam Zebulon die begraven werd in Efraïm en in 18,22-26 gaat het over de Daniëten die bij Micha komen die woonde in het bergland van Efraïm maar van wie niet duidelijk is of hij ook uit de stam Efraïm komt.

⁸⁹ Onder de epiloog versta ik met O'Connell e.a. hoofdstuk 17 tot 21 van Rechters.

⁹⁰ Vertaling volgens de Nieuwe Bijbel Vertaling.

⁹¹ Van Midden wijst op Buber die de worsteling met het positieve en het negatieve beeld beschrijft in zijn boek *Königtum Gottes* en Von Rad die in zijn theologie eenzelfde worsteling heeft, Van Midden, *Broederschap*, 243-247.

⁹² Rechters 8,23.

⁹³ Rechters 9,6.

Voor O'Connell is het refrein in de epiloog het bewijs dat het doel van *Rechters* is om aan te geven dat het leiderschap, voor het ontstaan van de monarchie, tekort is geschoten. Dit leiderschap voldeed niet aan de gestelde idealen voor leiding geven, zoals deze later geïllustreerd worden in het leiderschap van de koning van Israël.⁹⁴

Amit gaat niet zover maar stelt dat de redactie van het boek tot doel heeft om de lezer te overtuigen van het feit dat het koningschap het beste alternatief is voor een rechterschap.⁹⁵ Het negatieve beeld van het koningschap, dat zichtbaar is bij Abimelek, is zowel voor O'Connell als Amit dan een waarschuwing voor de gevolgen van verkeerd koningschap.⁹⁶

Impliciet gaan O'Connell en Amit uit van de vooronderstelling dat de boodschap van *Rechters* een voorbereiding is op het verzoek van het volk om een koning in 1 Samuël 8. De chaos die te zien is in de verhalen van *Rechters* wijst op de noodzaak van een centraal koningschap.⁹⁷ *Rechters* wordt dan nauw verbonden aan Samuël⁹⁸ en de daarin aanwezige rivaliteit tussen David en Saul, tussen Juda en Benjamin. Brettler gaat zelfs zover om te stellen dat *Rechters* is gecompileerd als politieke allegorie om de Davidische monarchie te promoten.⁹⁹ Het is echter de vraag of *Rechters* gaat over een menselijk koningschap.

Boling geeft aan dat de intentie van de boodschap van *Rechters* is om het koningschap van JHWH te bevestigen en te laten zien dat iedereen moet doen wat recht is in Zijn ogen.¹⁰⁰ Het refrein is volgens Boling dan een oproep om niet te doen wat iemand zelf wil maar wat God wil.

Wong laat echter zien dat Boling hierbij uitgaat van een te positief beeld van het refrein. Het refrein is eerder een aanklacht tegen de anarchie die zichtbaar is in de laatste hoofdstukken van *Rechters* dan een oproep.¹⁰¹ Ondanks dat interpreteert Boling echter het koningschap wel in lijn met de uitspraak van Gideon in *Rechters* 8,23:

יְהוָה יִמְשַׁל בְּכֶם

JHWH zal over jullie heersen.

⁹⁴ O'Connell, *The Rhetoric*, 270.

⁹⁵ Y. Amit, *The Book of Judges. The Art of Editing* (Leiden: Brill, 1999), 93.

⁹⁶ Amit, *The Art of Editing*, 113 en O'Connell, *The Rhetoric*, 271.

⁹⁷ Block, *Judges/Ruth*, 57.

⁹⁸ Amit doet dit onder andere als hij schrijft: 'These questions (inzake de persoonlijkheid van de koning en hoe die gekozen zal worden, RK) will be answered in the Book of Samuel.' Amit, *The Art of Editing*, 114.

⁹⁹ Brettler, 'Literature as Politics', 416.

¹⁰⁰ R.G. Boling, 'In Those Days There Was No King in Israel', in: H.N. Bream e.a. (eds.), *A Light Unto My Path*, Fs. J.M. Myers (Philadelphia: Temple University, 1974), 37

¹⁰¹ Wong, *Compositional Strategy*, 192-197.

Hoewel Wong kritiek heeft op Boling gaat hij toch ook verder in dezelfde lijn als hij tot de conclusie komt dat de koning in het refrein uit de epiloog JHWH is.¹⁰² Dat JHWH Koning is, werd echter in Israël niet meer erkend.¹⁰³

Een mogelijke oplossing voor het dilemma of met de koning JHWH of een menselijke koning bedoeld wordt, geeft Van Midden. Hij laat bij zijn exegese van de verzen 22 en 23 van hoofdstuk acht zien dat in de tekst weinig houvast is voor een afwijzende visie op het dynastieke koningschap.¹⁰⁴ De uitspraak van Gideon is eerder een erkenning van het feit dat de koning namens JHWH heerst, net zoals JHWH bevrijd door de hand van de rechters.¹⁰⁵

Doorgetrokken naar het refrein van de epiloog is hierin een dubbele focus te zien. Aan de ene kant is er de roep om een menselijke leider die namens God handelt. Aan de andere kant is er de erkenning van het failliet van de menselijke kant van Gods verbond met zijn volk omdat God niet meer als koning wordt erkend.¹⁰⁶

Bovenstaande is van belang omdat in veel onderzoek de plek van Juda in Rechters verbonden wordt aan de wijze waarop het boek met het koningschap omgaat. De plek van Juda is weer van belang voor de positie van Efraïm. In hoofdstuk twee is geconstateerd dat Juda en Efraïm vaak met elkaar in contrast worden gezet. Verderop in dit hoofdstuk kom ik hierop terug.

Voor dit onderzoek is het van belang te signaleren dat de geselecteerde teksten over Efraïm geen direct verband hebben met het thema van het koningschap. Wel komt een van de geselecteerde teksten uit hoofdstuk 8. Dit hoofdstuk is onderdeel van de Gideonvertelling waarin het koningschap een rol speelt. Tijdens de bespreking van deze tekst zal derhalve gekeken dienen te worden of er een indirect verband is, mogelijk vanuit de context.

3.2.3 Van zuid naar noord

Een laatste lijn die mogelijk relevant is voor dit onderzoek beschrijft Wong. Wong laat namelijk zien dat er redactioneel een duidelijke beweging van zuid naar noord zichtbaar is. In eerste instantie komt deze lijn naar voren in de proloog waar het verhaal van de militaire activiteiten bij de landinname beschreven wordt. De lijn van zuid naar noord in de proloog begint met Juda en Simeon en gaat dan

¹⁰² Wong, *Compositional Strategy*, 199 -223.

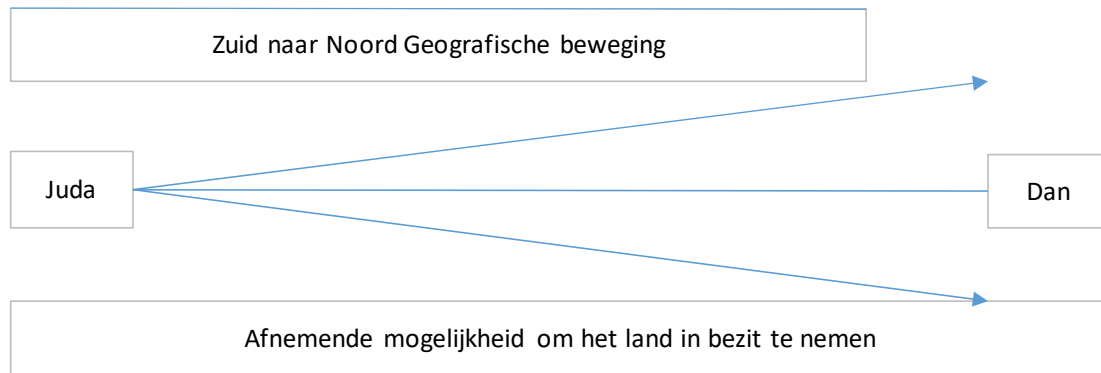
¹⁰³ Wong: 'The refrain is indeed pinpointing the non-honouring of YHWH's king authority as the root cause of the problem in this period.' Wong, *Compositional Strategy*, 253.

¹⁰⁴ Van Midden, *Broederschap*, 206.

¹⁰⁵ Van Midden, *Broederschap*, 208.

¹⁰⁶ Dit schrijft Wong *Compositional Strategy*, 253 ook: 'But if the author sees the root cause of Israel's problem as a spiritual one, he also sees the responsibility for this spiritual problem as lying with Israel's leaders.' Zie ook Block, *Judges*, 59 'A superficial reading suggests that the narrator had an earthly human king in mind. At another level, however, he may be hereby declaring Israel's rejection of theocracy. Contrary to Gideon's empty confession in 8,23, no one, not even God, rules in Israel.'

noordwaarts naar Benjamin. Vervolgens worden de veroveringen van de twee Jozef-stammen, Efraïm en Manasse, beschreven, waarna Zebulon, Aser en Naftali volgen. De beschrijving wordt afgesloten met Dan. Deze stam was verhuisd naar het noordelijke deel van Israël.¹⁰⁷ Wong laat tevens zien dat in deze gang van zuid naar noord de stammen steeds minder in staat zijn om het land in bezit te nemen. Hij geeft dit met onderstaand overzicht schematisch weer:¹⁰⁸

Wong beschrijft tevens, wat vele anderen ook al opgemerkt hebben¹⁰⁹, dat in het centrale deel¹¹⁰ de verschillende rechters ook volgens deze zuid-noord geografie worden beschreven. Het geografische patroon in het centrale deel is dan gekoppeld aan de in paragraaf 3.1 beschreven neerwaartse spiraal. Wong gebruikt deze zuid-noord oriëntatie in zowel de proloog als het centrale deel echter vooral om de eenheid van het boek te beargumenteren zonder een conclusie te trekken over het doel van deze zuid-noord oriëntatie.

O’Connell doet dat wel als hij spreekt over een ‘tribal-political’ en een ‘deuteronomic’¹¹¹ schema waarlangs het boek Rechters is opgebouwd.¹¹² Het tribaal politieke schema richt zich volgens hem op de stammen die het belangrijkste zijn vanuit politiek en religieus motief. Het doel van het tribaal politieke schema is het bevestigen/promoten van het Judese leiderschap/koningschap. De nadruk ligt op Juda in contrast met de andere stammen van Israël. Efraïm speelt hierin als vertegenwoordiger van de stammen in het midden van Israël een belangrijke rol.¹¹³

¹⁰⁷ Wong, *Compositional Strategy*, 151.

¹⁰⁸ Wong, *Compositional Strategy*, 151.

¹⁰⁹ Bijv. W.J. Dumbrell, “In Those Days There Was No King in Israel, Every Man did What Was Right in His Own Eyes”: The Purpose of The Book of Judges Reconsidered’, *JSOT* 8/25 (1983), 25; D.I. Block, *Judges-Ruth*, NAC (Nashville: Broadman & Holman, 1999), 69.

¹¹⁰ Onder het centrale deel vallen de hoofdstukken 3 tot 16 van Rechters.

¹¹¹ Het deuteronomistische schema focust op de inbezitname van het land, loyaliteit aan het verbond tussen de stammen, cultische orde en sociale gerechtigheid.

¹¹² O’Connell, *The Rhetoric*, 11-57.

¹¹³ O’Connell, *The Rhetoric*, 14.

Bij Brettler is de zuid-noord oriëntatie een belangrijke lijn in zijn betoog dat Rechters tot doel heeft het Davidische koningschap te ondersteunen. In de beweging van Zuid (Juda) naar Noord ziet hij een polemieek tegen het latere Efraïmitisch, noordelijk, koningschap.¹¹⁴

Sweeney focust meer op het religieuze aspect van de zuid-noord verdeling. Rechters geeft kritiek op de noordelijke stammen en specifiek op Efraïm en op Betel, als noordelijk heiligdom.¹¹⁵ Daarbij is de rol van Efraïm en Betel bij de kanaänisering van Israël van belang. Volgens Sweeney worden Efraïm en Betel als de bron van veel van Israëls problemen geïdentificeerd en wordt zo de basis gelegd voor de rol die Efraïm en Betel later in de geschiedenis van Israël spelen.¹¹⁶

Block stelt zich zelfs op het standpunt dat de kanaänisering van Israël het thema van het boek Rechters is.¹¹⁷ Hij geeft daarbij tevens aan dat er in het boek een fundamentele anti-Efraïmitische houding te vinden is. Het thema van de kanaänisering als verklaring voor de zuid-noord oriëntatie maakt tevens de geschiedenissen die Dan betreffen, als tweede noordelijk heiligdom, een logisch eindpunt. H. 17 en h. 18 van de epiloog zijn in deze visie als polemieek tegen de religieus-politieke instituten van het Noorden¹¹⁸ een logisch vervolg op het verhaal van Simson.

3.2.4 Recapitulatie

Recapitulerend constateer ik dat de hoofdlijnen in de theologie van Rechters in eerste instantie betrekking hebben op de relatie tussen JHWH en Israël. Het is deze relatie die onder druk komt te staan doordat niet alle volken uit het land worden verdreven. Rechters laat een beeld zien waarin de kloof tussen het volk en God steeds groter wordt.

Dat beeld wordt redactioneel gekoppeld aan kritiek op het noorden door de zuid-noord beschrijving van de verschillende stammen en rechters. De kanaänisering van Israël wordt hierin zichtbaar zoals deze straks in het tienstammenrijk bij de heiligdommen van Betel en Dan haar definitieve beslag krijgt. De rol van Efraïm als vertegenwoordiger van het noordelijke rijk is hierbij een terugkerend thema. Op de achtergrond speelt tevens het politieke motief inzake de legalisering van het koningschap van Juda. Juda zal daarom het thema zijn van de volgende paragraaf.

¹¹⁴ M. Brettler, 'The Book of Judges. Literature as Politics', *JBL* 108/3 (1989), 407 en 418.

¹¹⁵ M.A. Sweeney, 'Davidic Polemics in the Book of Judges' *VT* 47/4 (1997), 518.

¹¹⁶ Sweeney, 'Davidic Polemics', 528.

¹¹⁷ Block, *Judges/Ruth*, 58.

¹¹⁸ Brettler, 'Literature as Politics', 415.

3.3 Juda en Israël

3.3.1 Een prominente plek voor Juda?

Om een analyse te maken van de plek van Juda in *Rechters* zijn er twee soorten referenties van belang, de expliciete referenties naar Juda en de impliciete referenties naar Juda. Bij de eerste wordt Juda in de Bijbeltekst genoemd en is een directe link te leggen. Bij de tweede wordt Juda niet expliciet genoemd en wordt een link verondersteld vanuit de bredere context van de Bijbel.

Wong benoemt concreet vier expliciete referenties:

- Overwinningen van anderen elders in de Bijbel worden in de proloog van *Rechters* aan Juda toegeschreven;
- Juda is expliciet gekozen door JHWH om de stammen te leiden in hun poging om het land in bezit te nemen;¹¹⁹
- De eerder besproken opbouw van zuid naar noord van de verhalen en hun uitkomst ondersteunen een positief beeld van Juda. Juda wordt afgeschilderd als de meest succesvolle stam in de proloog;
- Othniël van Juda wordt neergezet als de ideale rechter en fungeert als een paradigma voor de functie van rechter.¹²⁰

Hoewel Wong toegeeft dat dit bewijs sterk lijkt te wijzen op een expliciete pro-Judese propaganda, vindt hij dat deze expliciete referenties niet automatisch als argument voor pro-Judese propaganda kunnen worden gebruikt. Hij laat zien dat er bij al de referenties een alternatieve verklaring is voor de wijze waarop Juda wordt neergezet. Hij wordt hierin ondersteund door Block, die ook niet overtuigd is door de expliciete referenties. Volgens Block doen ze geen recht aan de kritische houding die ook zichtbaar is in *Rechters* ten opzichte van Juda.¹²¹ Webb heeft dezelfde mening als Block.¹²² Hij laat dat onder andere zien door zijn bespreking van de proloog op te delen in een eerste deel over het succes en falen van de zuidelijke stammen en een tweede deel over het succes en falen van de noordelijke stammen.

Op basis van de directe referenties aan Juda lijkt het derhalve geen uitgemaakte zaak om Juda een prominente plaats te geven. Toch blijft het opvallend dat Juda zo expliciet genoemd wordt aan

¹¹⁹ In de epiloog wordt Juda nogmaals aangewezen door God als degene die de stammen moet leiden maar dan in de strijd tegen Benjamin. Wong noemt deze tweede keer dat Juda wordt aangewezen later in zijn betoog, maar kent daar geen waarde aan toe.

¹²⁰ G.T.K. Wong, 'Is there a direct Pro-Judah Polemics in Judges?', *SJOT* 19/1 (2005), 86, 87. Deze argumenten ontleent Wong o.a. aan Brettler, 'Literature as Politics'.

¹²¹ Block, *Judges/Ruth*, 57. Block wijst hier onder andere op de Kanaänitische stijl van optreden ten opzichte van Adoni-Bezek (1,5-7), het afwezig zijn van Juda in het lied van Debora en Juda's verraad ten opzichte van Simson, een mede-Israëliet.

¹²² B.G. Webb, *The Book of Judges*, NICOT (Grand Rapids: Eerdmans, 2012), 43.

het begin van het boek als degene die als eerste moet optrekken tegen de Kanaänieten. Weinfeld wijst in dit kader op het contrast met eerdere tradities waarin een leider van de stam Efraïm voorop ging bij de verovering.¹²³

Daarnaast speelt de expliciete verwijzing naar het koningschap in de epiloog zoals die besproken is in paragraaf 3.2.2 een rol. Daar is geconstateerd dat de roep om een koning naast een verwijzing naar de heerschappij van JHWH ook een roep was om een menselijke koning naar Gods hart. Het ligt vanuit het boek Samuël voor de hand om hierbij te denken aan het Davidische koningschap uit de stam Juda. Stone stelt zelfs dat het pleiten voor dat koningschap in de epiloog de verheerlijking van Juda in Rechters 1 versterkt.¹²⁴

Gezien het bovenstaande lijkt het er sterk op dat de redacteur bewust op een aantal punten Juda een prominente plek heeft gegeven binnen Rechters zonder Juda geheel te idealiseren.

Daarnaast is er het tweede soort bewijs. Dit bewijs is meer impliciet en Juda wordt in dit bewijs niet expliciet genoemd. Het bewijs gaat uit van de historische tegenstelling tussen Juda en Benjamin zoals deze naar voren komt in de rivaliteit tussen David en Saul en de rivaliteit tussen Juda en de noordelijke stammen geleid door Efraïm die het gevolg is van de latere splitsing van Israël in een zuidelijk en noordelijk koninkrijk.

Alle incidenten waarbij Benjamin, Efraïm en de noordelijke stammen een rol spelen worden in dit bewijs gezien als onderdeel van de positieve tekening van het politieke profiel van Juda.¹²⁵ Hierbij wordt vooral gedacht aan de rol van Benjamin in de epiloog en de twee confrontaties van respectievelijk Gideon en Jefta met Efraïm.

Het gevaar van dit bewijs is dat een uitlegger de tekst meer laat zeggen dan er feitelijk staat. De tekst wordt dan gelezen vanuit de eerder beschreven rivaliteit tussen Juda enerzijds en Benjamin en Efraïm anderzijds zoals die in andere Bijbelboeken ook voorkomt. Bij de te bespreken teksten zal dit gevaar meegenomen dienen te worden en moet gewaakt worden voor het trekken van te snelle conclusies op dit vlak. Omdat dit onderzoek zich specifiek focust op de plek van Efraïm binnen de theologie van Rechters zal vanuit de geselecteerde teksten gekeken worden naar de tekening van de plek en positie van Efraïm en geen conclusie worden getrokken hoe deze plek en positie zich indirect verhouden tot Juda tenzij de directe context daar aanleiding voor geeft.

¹²³ Weinfeld doelt op de tradities zoals beschreven in Jozua, Numeri 27 en Deuteronomium (1-3; 31,1-8) waarbij de leider aan God toestemming vroeg voor de oorlog door middel van de priester. Deze leider is in deze gedeelten Jozua uit de stam Efraïm. M. Weinfeld, 'Judges 1.1-2.5. The Conquest under the Leadership of the House of Judah', in: A.G. Auld (ed.), *Understanding Poets and Prophets*, Fs. G.W. Anderson (Sheffield: JSOT, 1993) 388-400.

¹²⁴ 'The advocacy of kingship in Judges 17-21 reinforces the glorification of Judah in Judges 1', Stone, 'Judges, The Book of', 604.

¹²⁵ Wong, 'Pro-Judah Polemic', 85.

3.3.2 Israël als synoniem voor het noordelijke rijk

Binnen het onderzoek ten aanzien van Rechters is discussie over de wijze waarop de verschillende stammen van Israël een eenheid vormden. Veel van de heldenverhalen lijken zich namelijk vooral in een geografisch beperkt gebied met betrekking tot specifieke stammen af te spelen. Tegelijk geeft Block aan dat de frequentie van de naam Israël in Rechters hoger is dan in elk ander boek van de Hebreeuwse Bijbel.¹²⁶

Een hele tijd heeft de theorie van de amfiktyonie¹²⁷ een belangrijke rol gespeeld bij het nadenken over de onderlinge verbondenheid van de stammen van Israël. Nader onderzoek heeft echter de uitgangspunten van deze theorie ter discussie gesteld.¹²⁸ In recent onderzoek is de focus helemaal verschoven naar mogelijke andere vormen van sociale verbanden tussen de stammen. Een bevredigend antwoord voor de wijze waarop de stammen samenwerkten, is echter niet gevonden.

Lindras concludeert zelfs dat er in de dagen van de rechters helemaal geen centrale organisatie van de stammen was, en zeker geen amfiktyonie. Hij geeft echter wel toe dat er sprake was van een sterke verbondenheid van de stammen. Deze verbondenheid vond zijn etnische basis in een gezamenlijk bewustzijn van verbondenheid met stamvader Israël en in het gezamenlijk erkennen van JHWH als hun God.¹²⁹

Amit geeft aan dat het gebruik van de naam Israël in Rechters per context verschilt. Soms worden verschillende stammen aangeduid, maar even vaak gaat het om inwoners van een bepaald geografisch gebied. Ook bij de term 'mannen van Israël' is eenzelfde verschijnsel te zien. Volgens Amit is dat gebruik bewust zo wisselend omdat de auteur de realiteit van onstabiele eenheid zonder centraal leiderschap wil laten zien.¹³⁰

Satterthwaite zit op eenzelfde lijn¹³¹ en geeft aan dat het frequente gebruik van Israël en de Israëlieten niet slaat op het direct betrokken zijn van heel Israël bij de beschreven gebeurtenissen, maar om aan te geven dat de stammen onderdeel zijn van een groter, maar steeds meer

¹²⁶ D.I. Block, 'The Period of the Judges. Religious Disintegration under Tribal Rule', in: A. Gileadi (ed.), *Israel's Apostasy and Restoration*, Fs. R.K. Harrison, (Grand Rapids: Baker, 1988), 41.

¹²⁷ A.D.H. Mayes, 'Amphictyony' in: D.N. Freedman (ed.), *ABD* (New York: Doubleday, 1992), 1:212-216. Volgens deze theorie zouden de twaalf stammen van Israël naar het model van de Amphictyony van Delphi rondom het centrale altaar van JHWH met elkaar verbonden zijn tot één natie.

¹²⁸ Mayes, 'Amphictyony', 214, 215.

¹²⁹ B. Lindras, 'The Israelite Tribes in Judges', *VTSup30* (Leiden: Brill, 1979), 111, 112.

¹³⁰ Amit, *The art of Editing*, 71.

¹³¹ 'When the frames refer to "Israel" of "The Israelites" they probably do not have all Israel in view;...' P.E. Satterthwaite, 'Judges' in: B.T. Arnold. & H.G.M. Williamson (eds.), *Dictionary of the Old Testament: Historical Books* (Downers Grove: InterVarsity Press, 2005), 582.

gefragmenteerd geheel.¹³² Dit beeld sluit aan bij Van Midden die in zijn proefschrift concludeert dat broederschap een belangrijk thema is binnen Rechters.¹³³

Het is de redacteur te doen om het feit dat deze broederschap, die zijn basis vindt in het verbond met JHWH, onder druk staat en uit elkaar valt. Dit duidt op het ten einde lopen van een fase van samenwerking binnen het verbond met JHWH, die in lijn ligt met de door De Jong beschreven ontwikkeling.

Het betekent ook tegelijk dat er in Rechters geen sprake is van een specifiek gebruik van de naam Israël voor een groep van stammen. Van een gelijkstelling van Israël aan het tienstammenrijk is in Rechters nog geen sprake.

3.4 Conclusie en beantwoording eerste onderzoeksvraag

Het doel van dit hoofdstuk is de beantwoording van de eerste onderzoeksvraag: *Welke lijnen zijn zichtbaar in de theologie van Rechters met betrekking tot de verschillende stammen en hun onderlinge verhoudingen?*

Aan het begin van het hoofdstuk is vastgesteld dat er sprake is van een duidelijke neerwaartse spiraal van verval en afval van JHWH waarin alle stammen deelnemen. De kern van deze neerwaartse spiraal is de verdergaande kanaänisering van het volk.

De redactionele zuid-noord oriëntatie die zowel binnen de proloog als binnen de heldenverhalen te vinden is, lijkt het signaal af te geven dat deze spiraal bij de noordelijke stammen zijn dieptepunt vindt. Bij de geselecteerde teksten zal nagegaan moeten worden welke plek deze teksten innemen binnen deze spiraal en in hoeverre ook bij Efraïm de kanaänisering zichtbaar is. Een voorzichtige conclusie, op basis van dit hoofdstuk, is dat Efraïm binnen deze cyclus negatief wordt getekend.

Verder lijkt Juda een bijzondere plek te krijgen binnen het geheel van de stammen. Deze stam staat aan het beginpunt van de zuid-noord oriëntatie en wordt, in het algemeen, positiever geportretteerd dan de andere stammen. Dit lijkt theologisch verbonden te zijn met het koningschap van David en zijn nakomelingen, die namens God zullen heersen in de toekomst. Bij de geselecteerde teksten dient, vanuit de context, te worden vastgesteld of Juda, expliciet of impliciet, inderdaad een bijzondere plek heeft in relatie tot Efraïm.

¹³² Satterthwaite, 'Judges', 583.

¹³³ Van Midden, *Broederschap*, 274, 275.

Tot slot kan geconcludeerd worden dat de onderlinge broederschap, die zijn basis vindt in het verbond met JHWH, duidelijk onder druk staat en uit elkaar valt. Aan de hand van de geselecteerde teksten zal onderzocht moeten worden of Efraïm een rol speelt binnen deze verslechtering van de onderlinge broederschap. Specifiek is hierbij de vraag of de redacteur juist door zijn beschrijving van Efraïm deze verslechtering zichtbaar wil maken in het boek.

Hoofdstuk 4 Efraïm in de proloog, Rechters 1,22-36

4.1 Inleiding

Hoofdstuk 1 wordt wel het raadselachtigste hoofdstuk van Rechters genoemd.¹³⁴ Dit komt doordat er zoveel verschillende historische en literaire hypothesen zijn ten aanzien van dit hoofdstuk. Verder wijkt het beschreven beeld af van de volledige verovering van het land zoals beschreven in Jozua. Ook worden veroveringen van Juda beschreven, die reeds in het boek Jozua aan Jozua en heel Israël toegeschreven zijn. Tot slot is er discussie over de ouderdom van de verschillende tekstgedeelten en wordt de opsomming van de daden van de stammen onderbroken door verschillende, schijnbaar losstaande, verhalen.

Het voert in het kader van dit onderzoek te ver om alle punten die met bovenstaande samenhangen te benoemen. Omdat de focus van dit onderzoek de positie van Efraïm betreft, zal die positie centraal staan in de verdere analyse van dit hoofdstuk.

4.2 Syntactische analyse

4.2.1 Perikoopafbakening

Bij de analyse zal specifiek worden gekeken naar de perikoop waarbinnen Efraïm in vers 29 expliciet genoemd wordt. Deze perikoop begint in vers 22 en loopt door tot vers 36. Inhoudelijk blijkt dit doordat in vers 22 de focus verschuift van de zuidelijke naar de noordelijke stammen.¹³⁵ Syntactisch blijkt dit uit וַיִּעָלֶיךָ “en zij trokken op” waarmee de perikoop begint. Dit staat in lijn met het optrekken van Juda in het eerste gedeelte van het hoofdstuk 1. Daarnaast wijst הַהֵם “ook” op het begin van een nieuwe perikoop. Tegelijk zet het deze verzen, en vooral vers 22-26 in contrast met de eerdere verhalen over Juda.¹³⁶ Dat de perikoop doorloopt tot vers 36 blijkt uit het terugkomen van het Huis van Jozef in vers 35¹³⁷ en de gelijkenis in structuur met het eerste gedeelte van het hoofdstuk.¹³⁸

Syntactisch is er echter wel een verschil op te merken tussen het eerste gedeelte van deze perikoop, vers 22-26, dat een narratief¹³⁹ is met wayyiqtol vormen, en het tweede gedeelte van de

¹³⁴ W. Groß, *Richter*, HThKAT (Freiburg: Herder, 2009), 104.

¹³⁵ O.a. Neef, *Ephraim*, 209, Webb, *Book of Judges*, 111, Butler, *Judges*, 27.

¹³⁶ Webb, *Book of Judges*, 112; Neef, *Ephraim*, 210. Butler wijst op het mogelijk ironisch gebruik van הַהֵם dat dit contrast vergroot en negatief kleurt. Butler, *Judges*, 17.

¹³⁷ Webb noemt dit de frame (inclusio) waarbinnen de gebeurtenissen worden beschreven. Webb, *Book of Judges*, 111. Door het noemen van de Amorieten in vers 35 en in vers 36 zijn de verzen 35 en 36 niet los van elkaar te zien en kan worden gesteld dat vers 36 ook bij deze perikoop hoort.

¹³⁸ Zie Block, *Judges-Ruth*, 84 en Webb, *Book of Judges*, 92.

¹³⁹ Zie de syntactische analyse in de bijlage voor de details en uitsplitsing van de verschillende werkwoordsvormen.

perikoop dat een opsomming is met voornamelijk xQtl vormen. Daarbij is het opvallend dat de afsluitende verzen 34 en 35 weer de narratief oppakken en daarmee de genoemde inclusio versterken. De narratief van vers 22-26 zal apart worden besproken maar eerst zal worden ingezoomd op het tweede gedeelte van de perikoop, vers 27-36, waarin Efraïm in vers 29 expliciet genoemd wordt.

4.2.2 Positie van Efraïm vanuit syntactisch perspectief

4.2.2.1 Efraïm ten opzichte van de andere stammen

Syntactisch komt de opsomming van de daden van de verschillende stammen grotendeels overeen. Vanaf vers 29 volgt aan het begin van een vers vier keer de stamnaam met daarna de uitdrukking לֹא הִוְרִישׁ. Alleen in vers 27 bij Manasse wijkt de volgorde af. Efraïm lijkt hierin geen aparte plaats in te nemen ten opzichte van de andere stammen.

Na לֹא הִוְרִישׁ wordt vervolgens in de verzen beschreven in welke steden de oorspronkelijke inwoners bleven leven naast de verschillende stammen. Ook wordt geschreven hoe de stammen omgingen met de overgebleven bewoners. O'Connell onderscheidt daarin drie verschillende stadia die met verschillende woordcombinaties worden aangegeven.¹⁴⁰ Hij wijst erop dat “de oorspronkelijke bewoners” het enige element is dat terugkomt bij al de zes genoemde stammen in dit gedeelte. De drie stadia van O'Connell komen elk bij twee stammen voor. Efraïm heeft hierbij dezelfde combinatie als Zebulon, een stadium dat gezien kan worden als de middelste van de drie. Hieruit kan geen bijzondere positie van Efraïm worden afgeleid.

Een ander element dat in de verzen genoemd wordt, is de herendienst, לְקַט. Van verschillende stammen wordt gezegd dat ze er wel in slagen om de oorspronkelijke inwoners tot deze herendienst te dwingen. Dit element ontbreekt volgens O'Connell bij de stammen Efraïm¹⁴¹ en Aser.¹⁴² Strikt kijkend naar de verzen waarin dit element beschreven is, klopt dit. Echter in vers 28 is er geen sprake van een stamnaam, maar van de naam Israël terwijl in vers 35 over de hand van het Huis van Jozef wordt gesproken. Dit zou een aanwijzing kunnen zijn dat de schrijver moeite doet om Efraïm niet te noemen in het kader van deze herendienst. Dat in Jozua 16,10 wel wordt beschreven dat de inwoners van Gezer tot de herendienst werden gedwongen, versterkt deze gedachte.

Wat tot slot nog opvalt, is dat het vers over Efraïm zeer beknopt is. Dit komt vooral doordat maar één plaats wordt genoemd waaruit de inwoners niet verdreven zijn. In verhouding tot de andere

¹⁴⁰ Globaal gaat het hier om de combinaties וַיֹּאֶל הַכְּנַעֲנִי לְשִׁבְתָּ וַיֵּשְׁבּוּ הַכְּנַעֲנִי בְּקִרְבּוֹ, en וַיֵּשְׁבוּ הַכְּנַעֲנִי וַיֵּשְׁבוּ הָאֲרָזִים en וַיֵּשְׁבוּ הַכְּנַעֲנִי וַיֵּשְׁבוּ הָאֲרָזִים O'Connell, *The Rhetoric*, 68.

¹⁴¹ Butler wijst erop dat in de LXX wel in dit vers de herendienst wordt genoemd maar dat dit waarschijnlijk een dittografie is vanuit het voorgaande vers. Butler, *Judges*, 9.

¹⁴² O'Connell, *The Rhetoric*, 68.

stammen is dat het kleinste aantal.¹⁴³ Tegelijk is Gezer wel een politiek en commercieel zeer belangrijke plaats.¹⁴⁴ Dit maakt het lastig om hier iets uit af te leiden over de positie van Efraïm ten opzichte van de andere stammen. Wel kan de beknoptheid van het vers gezien worden als een mogelijke aanwijzing dat de schrijver liever niet te veel over Efraïm wilde schrijven.

4.2.2.2 Huis van Jozef en Israël

In de te analyseren verzen komt de uitdrukking בֵּית־יוֹסֵף voor in vers 22, vers 23 en in vers 35. In hoofdstuk twee is geconstateerd dat Huis van Jozef of de Jozefstam primair refereert naar het noordelijke rijk. Vaak gaat het hierbij om de tegenstelling met Juda. Dat deze tegenstelling ook in dit hoofdstuk een rol speelt, blijkt uit het feit dat in vers 8 bij de verovering van Jeruzalem ook gesproken wordt over de בְּנֵי־יְהוּדָה.¹⁴⁵ Hiermee wordt het verhaal over de verovering van Betel rechtstreeks verbonden met het verhaal over de verovering van Jeruzalem. Hierop zal later worden teruggekomen.

Dat de uitdrukking בֵּית־יוֹסֵף opnieuw terugkomt in vers 35 is voor Butler de reden om te constateren dat met het Huis van Jozef het gehele noordelijke gebied wordt aangeduid.¹⁴⁶ Volgens hem gebeurt dit om de tactiek van het Huis van Jozef (het dwingen van de oorspronkelijke inwoners tot de herendienst) in contrast te zetten tot Juda's houding van gehoorzaamheid aan God (het verdrijven en uitroeien van de oorspronkelijke bewoners). Groß heeft een andere mening dan Butler. Hij schrijft dat met de uitdrukking בֵּית־יוֹסֵף niet het hele noordelijke gebied wordt bedoeld maar dat met de uitdrukking waarschijnlijk alleen Manasse en Efraïm worden bedoeld.¹⁴⁷

Volgens Block functioneert Jozef hier als een vervanging voor Efraïm.¹⁴⁸ Hij zegt dit omdat de verovering van Betel volgens hem een strikt Efraïmitische aangelegenheid is. Het is echter onduidelijk waarop hij dit baseert. Mogelijk leidt hij dit af uit het feit dat Betel veroverd is door Jozua en in het gebied van Efraïm ligt. Zijn suggestie dat het vermijden van de naam van Efraïm in dit kader een blijk is van de anti-Efraïmitische houding van de redacteur ligt wel in lijn met hetgeen geconstateerd is in de vorige paragraaf. De redenering van Block bevat echter te veel speculatie om een doorslaggevende conclusie op te baseren.

Naar mijn mening ligt de sleutel voor de juiste interpretatie in vers 28. Daar wordt te midden van de opsomming van de stammen gesproken over Israël. In hoofdstuk drie hebben we geconstateerd dat Israël wisselend wordt gebruikt in Rechters. De betekenis is daarbij afhankelijk van de context waarin

¹⁴³ Manasse kan de inwoners van vijf steden niet verdrijven, Zebulon niet van twee, Aser niet van zeven en Naftali niet van twee. Dan kon helemaal geen inwoners verdrijven.

¹⁴⁴ Butler, *Judges*, 29; Block, *Judges-Ruth*, 106.

¹⁴⁵ Webb, *Book of Judges*, 100.

¹⁴⁶ Butler, *Judges*, 32, zie ook Webb, *Book of Judges*, 112 waar eenzelfde mening verwoord wordt.

¹⁴⁷ Groß, *Richter*, 134.

¹⁴⁸ Block, *Judges-Ruth*, 102.

de naam gebruikt wordt. Voor dit vers betekent dit dat de betekenis van Israël bepaald wordt door de inhoud van het specifieke vers. Daarbij spelen twee elementen een rol die ook op meerdere plaatsen in de perikoop terugkomen. Ten eerste wordt er gesproken over de herendienst die Israël de inwoners van het land oplegt terwijl ze sterker worden. Dit is in lijn met vers 35 waar gesproken wordt over het sterker worden van het Huis van Jozef.

Ten tweede vinden we in vers 28 *וְהוֹרִישׁ לֹא הוֹרִישׁוּ* “Maar ze verdreven hen niet”. De infinitivus die hier gebruikt wordt, intensiveert en legt nadruk op de Yiqtol vorm. *לֹא הוֹרִישׁ* is vervolgens de werkwoordsvorm die in de volgende verzen bij de andere stammen gebruikt wordt en al eerder bij Manasse in vers 27 gebruikt is. Hiermee geeft vers 28 een overkoepelende samenvatting. Israël wordt zo synoniem voor al de genoemde stammen, het noordelijke rijk.

Voor de genoemde perikoop kunnen we op basis van het bovenstaande concluderen dat Israël en Huis van Jozef hier beide staan voor het hele noordelijke rijk. Ze worden hier in contrast gezet met Juda. Het kenmerkende verschil met Juda is dat het Huis van Jozef de inwoners van het land niet verdrijft maar deze tot de herendienst dwingt.

Deze constatering is van tweeërlei belang. Allereerst legt de constatering een verbinding met de bredere context waarop in de volgende paragraaf zal worden ingegaan. Daarnaast geeft de constatering inzicht in de precieze betekenis van Efraïm in hoofdstuk 1 van Rechters. Dit laatste is van belang omdat in de voorgaande hoofdstukken geconstateerd is dat Efraïm naast een directe referentie naar de stam ook kan staan voor het tienstammenrijk.

In de besproken perikoop komen zowel *בֵּית־יֹסֵף* als *אֶפְרַיִם* beide voor. *אֶפְרַיִם* staat in vers 29 in een gedeelte van de perikoop waarin de daden van de verschillende stammen worden geschreven. Hij staat syntactisch en inhoudelijk op één lijn met Zebulon, Manasse, Aser en Naftali. De betekenis van Efraïm in deze context is derhalve de individuele stam. Van Huis van Jozef was reeds vastgesteld dat hij stond voor het tienstammenrijk. Efraïm kan in deze perikoop dus niet gelijk worden gesteld aan Huis van Jozef.

4.3 Beeld van Efraïm vanuit de context

4.3.1 Betel versus Jeruzalem

Zoals besproken, vormen de verzen 22 tot 26 een narratief die in contrast staat met het verhaal van de verovering van Jeruzalem in vers 4-9.¹⁴⁹ Webb noemt Betel zelfs de noordelijke tegenhanger van Jeruzalem.¹⁵⁰ De perikoop begint hoopvol met een vers dat wordt afgesloten met *וַיִּהְיֶה עִמָּם*, “JHWH

¹⁴⁹ Zie ook Webb, *Book of Judges*, 112.

¹⁵⁰ Webb, *Book of Judges*, 113.

was met hen". Webb geeft aan dat dit de verwachting schept van een makkelijke verovering en de volledige vernietiging van de stad en haar inwoners.¹⁵¹

Het verrassende is echter dat er een ander beeld te zien is. Anders dan bij de Jeruzalem campagne is de Betel campagne veel menselijker van aard.¹⁵² De kern hiervan ligt in de directe rede die gebruikt wordt binnen het verhaal in vers 24:

הָרָאנוּ נָא אֶת־מְבוֹא הָעִיר וְעָשִׂינוּ עִמָּךְ חֶסֶד

Laat ons alstublieft de toegang tot de stad zien en we handelen genadig met u.

Het woord חֶסֶד dat hier gebruikt wordt, is een verbondsterm.¹⁵³ Hetzelfde woord wordt gebruikt bij de belofte die de verspieters aan Rachab doen bij de verovering van Jericho. Echter bij Rachab was deze belofte een reactie op haar geloof in JHWH.¹⁵⁴ Hier wordt deze belofte een ruilmiddel om een menselijk doel te bereiken. Webb zegt daarom dat dit een verhaal is over een overeenkomst met een inwoner van het land en niet over de verovering van een Kanaänitische stad.¹⁵⁵ De conclusie van het verhaal is dat de stad Luz wordt veroverd maar het spirituele Kanaänitische Luz mag blijven bestaan doordat de stad op een andere plek opnieuw wordt opgericht.¹⁵⁶

Bovenstaande is heel anders dan de verovering van Jeruzalem door Juda. Block zet dit in een overzichtelijk schema¹⁵⁷ waarbij duidelijk wordt dat bij de verovering van Jeruzalem de ban volledig wordt uitgevoerd. In combinatie met de duidelijke keus van God aan het begin van hoofdstuk 1 worden hier de eerste signalen van een opkomend Juda getoond, als de eerste stralen van een opkomende zon.¹⁵⁸ Weinfeld wijst ook op het duidelijke verschil in de methode: Juda door verovering, Huis van Jozef door misleiding.¹⁵⁹

Hoewel Groß aangeeft dat het verhaal van de verovering van Betel geen aanleiding geeft tot kritiek op het Huis van Jozef,¹⁶⁰ is de eigen wijze waarop het Huis van Jozef verbondsterminologie gebruikt voor de verovering van Betel een duidelijk signaal van de redacteur van het boek; Het Huis van Jozef zet het verbond in voor zijn eigen gewin.

¹⁵¹ Webb, *Book of Judges*, 116.

¹⁵² Webb, *Book of Judges*, 112; Butler, *Judges*, 32.

¹⁵³ Door het gebruik van deze term wordt de lezer uitgenodigd om verder te kijken naar het verbod tot het sluiten van een verbond met de inwoners van het land in Deuteronomium 7 en het verdrag met de Gibeonieten uit Jozua 9. Block, *Judges-Ruth*, 102.

¹⁵⁴ Wong, *Compositional Strategy*, 53, 54.

¹⁵⁵ Webb, *Book of Judges*, 115.

¹⁵⁶ Block, *Judges-Ruth*, 102.

¹⁵⁷ Block, *Judges-Ruth*, 104.

¹⁵⁸ Webb, *Book of Judges*, 95.

¹⁵⁹ Weinfeld, 'The Conquest', 397.

¹⁶⁰ Groß, *Richter*, 143.

4.3.2 Een verbond onder druk

Dit signaal staat nog veel krachtiger in de directe context van de perikoop. Direct na de perikoop volgt namelijk Rechters 2,1-5. Daarin wordt beschreven hoe de engel van JHWH naar Bochim komt. Veel commentatoren stellen Bochim, in navolging van de LXX, gelijk aan Betel.¹⁶¹

Juist op die plek komt de engel van JHWH met de boodschap dat het volk niet geluisterd heeft naar de opdracht om geen verbond te sluiten met de inwoners van het land. Webb benadrukt dat Israël niet beschuldigd wordt van het niet verdrijven van de inwoners van het land maar juist van het sluiten van een verbond met de inwoners van het land.¹⁶² Een verbond met de inwoners van het land gaat niet samen met het verbond van JHWH met Israël.¹⁶³ In 2,6 tot 3,6 wordt deze lijn vervolgens verder uitgewerkt. In deze tweede proloog volgt een meer theologische duiding van dit proces waarin het verbond met JHWH onder druk komt te staan. De hoofdlijn hiervan ligt in lijn met hetgeen de engel van JHWH bij Bochim als beschuldiging uit.

Het is tekenend dat het onvermogen van de noordelijke stammen om de inwoners te verdrijven zo duidelijk een gevolg is van het sluiten van een verbond met de inwoners van het land. Door het verhaal over de verovering van Betel wordt het Huis van Jozef door de schrijver duidelijk als de hoofdschuldige aangewezen. De plek van vers 28 tussen Manasse en Efraïm bevestigt deze beschuldiging.

4.4 Recapitulatie en conclusies

In het eerste hoofdstuk lijkt er op het eerste gezicht geen bijzondere plek voor Efraïm te zijn. De stam valt niet bijzonder op ten opzichte van de andere stammen en zowel in de syntaxis als de inhoud wordt de stam niet anders behandeld dan de andere stammen van het noordelijke rijk. Hooguit kan er een lichte tegenzin van de schrijver om Efraïm te benoemen, worden geconstateerd.

Efraïm heeft in deze perikoop niet dezelfde betekenis als Huis van Jozef. Huis van Jozef verwijst naar het tienstammenrijk terwijl met Efraïm in deze perikoop de individuele stam bedoeld wordt. Omdat dit de enige perikoop in Rechters is waar beide termen genoemd worden, kan dit een sleutel zijn voor de wijze waarop de schrijver Efraïm verder in Rechters gebruikt.

¹⁶¹ Groß, *Richter*, 168; Block, *Judges-Ruth*, 112; Butler, *Judges*, 39, 40; Webb, *Book of Judges*, 130.

¹⁶² 'But it is noteworthy that it is not failure to expel all the Canaanites that Israel is charged with in verse 2, but with "making a covenant" with them.' Webb, *Book of Judges*, 132.

¹⁶³ 'The whole process of coming to terms with these Canaanites is denounced as the making of a covenant (berit) with them (v1b) – a covenant which is incompatible with Yahweh's own covenant with Israel.' Webb, *Book of Judges*, 132.

In Rechters 1 komt duidelijk een tegenstelling tussen het Huis van Juda en het Huis van Jozef naar voren. Deze wordt vooral zichtbaar in de wijze waarop de verovering van Betel door het Huis van Jozef tegenover de verovering van Jeruzalem door het Huis van Juda wordt gezet door de schrijver. De daaropvolgende opsomming van de daden van de verschillende stammen bevestigt het onvermogen van de noordelijke stammen om de inwoners te verdrijven.

Vanuit hoofdstuk 2,1-5 is geconstateerd dat dit onvermogen een gevolg is van het sluiten van een verbond met de inwoners van het land. Dit wordt in de onderzochte perikoop duidelijk door het verhaal over de verovering van Betel en de nadruk op de herendienst die Israël de inwoners van het land oplegde. Hierdoor komt het verbond met God onder druk te staan. Het Huis van Jozef speelt hierin een centrale rol.

Hoofdstuk 5 Efraïm in het lied van Debora, Rechters 5,13-18

5.1 Inleiding

Het lied van Debora in Rechters 5 is misschien wel het gedeelte van Rechters waarover de meeste wetenschappelijke publicaties zijn verschenen. Dat is niet vreemd omdat het oude poëzie¹⁶⁴ betreft waarbij de tekstkritische problemen groot zijn.¹⁶⁵ Dit zorgt ervoor dat veel uitleg tentatief blijft en veel commentatoren met tekstomzettingen werken.¹⁶⁶

Binnen dit onderzoek zal de aandacht uitgaan naar de verzen waarin de verschillende stammen en specifiek Efraïm genoemd worden.¹⁶⁷ Vers 13 en 14, waarin Efraïm genoemd wordt, kennen tekstkritisch een aantal problemen. Daarom zal als eerste een tekstkritische beschouwing worden gegeven van deze verzen. Daarna zal gekeken worden welke signalen er vanuit de syntaxis van het gedeelte naar voren komen. Tot slot zal ingegaan worden op de inhoud van de verzen en de betekenis daarvan voor de positie van Efraïm binnen de directe context.

5.2 Tekstkritische uitdagingen

Dat bij een bespreking van (een gedeelte uit) het lied van Debora begonnen moet worden met een uiteenzetting van de tekstkritische problemen is niet vreemd. Block geeft aan dat in sommige schattingen bij 70% van de verzen de sleutelwoorden moeilijk te interpreteren zijn.¹⁶⁸ Dit komt echter niet alleen doordat er sprake is van verschillende tekstoverleveringen¹⁶⁹ maar ook doordat het hier, in tegenstelling tot de omliggende verhalen, poëzie betreft.¹⁷⁰ Bij de bespreking van deze verzen dient hiermee rekening te worden gehouden.

Voor dit onderzoek is vooral de interpretatie van vers 13 en 14 van belang. De aandacht richt zich eerst op vers 13. In de Masoretische tekst luidt dit vers als volgt:

אָז יָרַד שְׁרִיד
לְאֲדִירִים עָם

¹⁶⁴ Groß, *Richter*, 295; Block, *Judges-Ruth*, 213.

¹⁶⁵ Groß, *Richter*, 294.

¹⁶⁶ Groß, *Richter*, 322, zie ook bijvoorbeeld Neef, *Ephraim*, 168.

¹⁶⁷ Deze perikoop begint bij vers 13 dat begint met אָז (toen) en volgt op een viervoudige oproep aan Debora in vers 12. De perikoop loopt tot vers 18 omdat vanaf vers 19 er sprake is van een duidelijk andere inhoud. Er zijn anderen zoals Webb die de perikoop laten beginnen bij vers 14 omdat pas vanaf dat moment gesproken wordt over de stammen. Het signaalwoord אָז geeft echter het signaal van een nieuw begin. Daarnaast zal de tekstkritische analyse laten zien dat er nog andere redenen zijn om de perikoop bij vers 13 te laten beginnen.

¹⁶⁸ Block, *Judges-Ruth*, 215.

¹⁶⁹ Block geeft bijvoorbeeld aan dat de tekst van de Targum vijf keer zo veel woorden bevat als de Hebreeuwse tekst. Block, *Judges-Ruth*, 215.

¹⁷⁰ Een kenmerk van poëzie in het algemeen is dat hierin meer ruimte is voor intuïtieve overgangen en de zinnen minder logisch in opbouw en volgorde zijn. Dit betekent dat het moeilijker is om de precieze betekenis van een vers/woord te bepalen.

יְהִי
יְרַדְּלִי בַּגְּבוּרִים:

Een letterlijke vertaling van de Masoretische tekst zou luiden:

*'Dan mag een ontsnapte heersen
voor de adel, een volk,
JHWH
mag voor mij heersen met helden.'*¹⁷¹

De Masoretische tekst is extreem moeilijk¹⁷² alleen al omdat na יִרְדַּע een jussieve vorm zeer ongebruikelijk is. De LXX^{bc} wijkt op een aantal punten af van de Masoretische tekst. Zij heeft:

τότε κατέβη κατάλειμμα τοῖς ἰσχυροῖς λαοῦ κυρίου κατέβη αὐτῷ ἐν τοῖς κραταιοῖς
*Toen daalde een rest af naar de machtigen, Het volk van de Here daalde voor hem af naar de
machtigen.*

De LXX gaat uit van een andere vocalisatie van ירד waardoor er een perfectum-vorm in de zin komt te staan. Zij komt hierin deels overeen met de Targum¹⁷³ en Peshitta. Dit resulteert in een grammaticaal betere tekst en is gelijk aan de wijze waarop ירד ל "afdalen naar" gebruikt wordt in vers 11.¹⁷⁴ Een aanvullend argument is dat in vers 19 en 22 na יִרְדַּע tevens een perfectum volgt in plaats van een imperfectum.

Hiermee zijn echter niet alle problemen in de vertaling opgelost. De Moor wijst nog op het lastig te duiden לִי en op וְיִרְדַּע "ontsnapte" dat binnen de context heel vreemd overkomt. Wel volgt uit de LXX een duidelijke keuze voor het volk van de Here. Dit laat de consonanten staan maar hier wordt wel gekozen voor een andere vocalisatie en ander accent dan in de Hebreeuwse tekst.¹⁷⁵

Vers 14 is even problematisch. Groß noemt de Masoretische overlevering van de verzen corrupt.¹⁷⁶ De moeilijkheid zit met name in vers 14a. In de Masoretische tekst luidt dit versgedeelte als volgt:

מִנֵּי אֲפָרַיִם
שָׁרָה בְּעַמּוּלָק
אֲחֵרֵיךְ בְּנִימִין בְּעַמּוּמִיד

Een letterlijke vertaling hiervan zou zijn:

¹⁷¹ Ik heb hier gekozen voor de vertaling van J.C. de Moor, 'The twelve tribes in the Song of Deborah', VT 43/4 (1993), 485 omdat deze het meest letterlijk is en het dichtst bij mijn werkvertaling komt.

¹⁷² De Moor, 'The Song of Deborah', 484.

¹⁷³ De Targum heeft een dubbele vertaling waarbij in het eerste deel van het vers de vertaling afdalen wordt gevolgd terwijl in het tweede gedeelte gekozen wordt voor een vertaling die de exegese volgt die ten grondslag ligt aan de Masoretische vocalisatie. De Moor, 'The Song of Deborah', 484.

¹⁷⁴ De Moor, 'The Song of Deborah', 485.

¹⁷⁵ Groß, *Richter*, 299.

¹⁷⁶ Groß, *Richter*, 299.

Uit Efraïm

wiens wortel is in Amalek,

achter u, Benjamin met jullie volken.

Bij deze tekst zijn de woorden ‘de wortel van Amalek’ lastig te interpreteren. Grammaticaal kan dit zinsdeel als relatieve bijzin worden aangeduid maar het kan inhoudelijk nauwelijks zinvol verklaard worden.¹⁷⁷ De LXX^A leest, net als enige andere handschriften, in plaats van Amalek, dal of vlakte. Echter de LXX^b, Targum en de Peshitta lezen hier ook Amalek. In alle Versiones worden echter voor שְׂרָשָׁם andere woorden gebruikt die in het Hebreeuws ook andere consonanten hebben.¹⁷⁸ Hetzelfde komt terug in de wetenschappelijke discussie waar de oplossing is gezocht in vele mogelijke varianten van vers 14.¹⁷⁹

Neef en anderen houden vast aan de *lectio difficilior* waarbij שְׂרָשָׁם בְּעַמְלֵק wordt gevolgd. Zij wijzen hierbij op Rechters 12,15 waar over Abdon wordt gezegd dat hij begraven ligt ‘in Piraton in het land Efraïm in het bergland van de Amalekieten’¹⁸⁰.¹⁸¹ Het blijft echter problematisch om te verklaren waarom er te midden van de Efraïmieten een gedeelte van de stam van Amelek is, een stam die normaal aan de zuidgrens van Israël verbleef.¹⁸²

De Moor vindt het beter om de LXX^A vertaling van dal of vlakte te volgen. De constructie loopt dan parallel met vers 15 en Job 39,10.¹⁸³ Maar ook dan blijft het lastig om te bepalen wat ‘Wiens wortel in de vlakte is’ betekent.

De Moor komt op basis van het bovenstaande tot een opmerkelijk tekstvoorstel waarbij hij de consonantentekst in stand houdt maar wel leesmoeders toevoegt.¹⁸⁴ In de vertaling luidt de tekst van vers 13 en 14 volgens De Moor dan als volgt:

Toen daalden de prinsen van Yodah af naar de hoogwaardigheidsbekleders

met JHWH daalde Levi af met helden,

van Efraïm prinsen van name (roem)

In de vallei achter je Benjamin met je verwanten

¹⁷⁷ Groß, *Richter*, 299/300.

¹⁷⁸ Voor een detailbespreking van de verschillende Versiones verwijs ik naar Neef, *Ephraim*, 162/163 die daar onder andere de verschillende versies vanuit LXX en de Targum, Peschitta en Vulgata bespreekt.

¹⁷⁹ Neef bespreekt en noemt er in zijn boek alleen al tien. Neef, *Ephraim*, 164-168.

¹⁸⁰ Vertaling NBG’51.

¹⁸¹ Neef, *Ephraim*, 172; Groß, *Richter*, 300.

¹⁸² ‘Amalek refers to country near Kades-Barnea in the south’. Butler, *Judges*, 147.

¹⁸³ De Moor, *The Song of Deborah*, 484.

¹⁸⁴ De Moor gaat hierbij uit van de veronderstelling dat in dergelijke archaïsche teksten deze leesmoeders nog niet gebruikt worden. De Moor, ‘The Song of Deborah’, 486.

De Moor onderbouwt zijn keuze met verschillende parallellen op woordniveau binnen Rechters 5 en op andere plekken waar bijvoorbeeld de woordcombinatie ‘Prinsen van Juda’ voorkomt.¹⁸⁵ Binnen het geheel van verklaringen voor deze moeilijke verzen lijkt de verklaring van De Moor plausibel. Hij laat de consonanten tekst volledig staan en zorgt tegelijk voor een leesbare tekst die in lijn is met de rest van de tekst in Rechters 5. Tegelijk geeft zijn interpretatie een valide verklaring voor het ontbreken van Juda in deze lijst van stammen van Israël.

De keuze van De Moor werpt een ander licht op de plek van Efraïm in het lied van Debora. Immers vanuit de Masoretische tekst lijkt er sprake te zijn van een leidende positie van Efraïm door het ontbreken van Juda en het feit dat Efraïm als eerste genoemd wordt van de stammen.¹⁸⁶ Vanuit de vertaling van De Moor volgt Efraïm na Juda. Juda krijgt de eerste plaats en Efraïm de tweede. Dit lijkt in lijn met hetgeen besproken is over de onderlinge positie van Efraïm en Juda in de theologie van Rechters. Tegelijk moet worden opgemerkt dat er zowel bij Juda als bij Efraïm gesproken wordt over רָצִי (prinsen) wat bij beiden duidt op een leidende positie. Een duidelijke conclusie over de onderlinge verhouding kan hier echter niet getrokken worden.

5.3 Andere signalen vanuit de syntaxis

5.3.1 Geografische aanduiding

Een heel andere interpretatie is af te leiden uit het partikel מִנֵּי . Dit partikel komt in vers 14 twee keer voor, bij zowel Efraïm als Machir. Neef geeft aan dat dit partikel op een aantal andere plaatsen ook voor de naam van een land staat.¹⁸⁷ Hij leidt hieruit af dat Efraïm en Machir in deze context geografische aanduidingen zijn.¹⁸⁸ Voor hem wordt dat bevestigd in het feit dat er ook bij een aantal andere stammen gesproken wordt over hun specifieke woonplaats.¹⁸⁹ De bijstelling ‘wiens wortel uit Amelek is’ past goed bij deze geografische interpretatie van Efraïm. Lindras geeft tevens aan dat de aanduiding van de stammen in het algemeen meer geografisch dan etnisch is.¹⁹⁰

Een argument tegen deze interpretatie, is dat maar in vijf van de tien genoemde stammen een nadere geografische bepaling te vinden is. Verder worden de stammen die niet meehelpten expliciet aangesproken op hun stamnaam.

¹⁸⁵ De Moor, ‘The Song of Deborah’, 487.

¹⁸⁶ Block, *Judges-Ruth*, 235.

¹⁸⁷ Neef wijst op o.a. Psalm 68,23 en Micha 7,12. Neef, *Ephraim*, 168.

¹⁸⁸ Zie ook Lindras, ‘Israelite Tribes’, 105 die een zelfde mening als Neef heeft.

¹⁸⁹ Gilead, die naast de Jordaan woont bij Dan, wordt gevraagd waarom hij bij de schepen blijft, Aser bleef bij de Zee en Naftali op de hoge gebieden. Neef, *Ephraim*, 173.

¹⁹⁰ Lindras, ‘Israelite Tribes’, 103.

Mocht de interpretatie van Neef en Lindras echter juist zijn en er sprake zijn van een geografisch gebruik van Efraïm, dan kan in het kader van dit onderzoek, aan deze tekst geen conclusie kan worden ontleend.

5.3.2 Doel van het gedicht

Een tweede element dat opvalt bij de syntactische analyse is dat vers 15b en 16b nagenoeg gelijk zijn. Onderstaand heb ik deze onder elkaar opgenomen:

5,15b בַּפְּלָגוֹת רְאוּבֵן גְּדוּלִים חֲקַרְיֵי־לֵב:

5,16b לַפְּלָגוֹת רְאוּבֵן גְּדוּלִים חֲקַרְיֵי־לֵב:

*Bij de afdelingen van Ruben was er grote overlegging van het hart.*¹⁹¹

Tussen deze twee zinshelften staat de vraag:

לְמָה יִשְׁבֶּתָּ בֵּין הַמְּשֻׁפְּתִים לְשִׁמְעַ שְׂרָקוֹת עֲדָרִים

Waarom bleef je tussen de schaapskooien om het fluitspel van de herders van de kudde te horen?

De functie van de herhaling is hier om de focus te leggen op de vraag die aan Ruben gesteld wordt. Dat is bovendien het hart van het gedicht. Daarbij gaat het om de reactie van de stammen van Israël op de oproep tot de strijd.¹⁹² Het gedicht legt de nadruk op de gehoorzame en de ongehoorzame stammen.¹⁹³ Daarin zijn drie verschillende categorieën te ontdekken, degene die vrijwillig komen, degene die weerbarstig reageren en de overwinnaars.¹⁹⁴

De berisping van de weerbarstige stammen (Ruben, Gad, Dan, Aser) is mild¹⁹⁵, maar tegelijkertijd toont de berisping voor het eerst in het boek Rechters de scheuren in de broederschap binnen Israël.¹⁹⁶ Efraïm wordt niet berispt. Hieruit kan worden afgeleid dat de schrijver van het gedicht Efraïm niet negatief wil tekenen als een stam die niet voldoet aan zijn verplichtingen. Hij behoort bij degenen die vrijwillig komen maar krijgt niet de ereplaats van de overwinnaars. Die is voor Zebulon en met name Issaschar.¹⁹⁷ De positie van Efraïm ten opzichte van de andere stammen in het gedicht is derhalve neutraal. Deze neutrale positie voor Efraïm kwam ook ter sprake in het vorige hoofdstuk bij de bespreking van de thema's van de herendienst en het verdrijven van de oorspronkelijke inwoners.

¹⁹¹ Er is hier een subtiel spel met de preposities כּ en לְ waardoor het lijkt of de stam Rubun zelfs tijdens het twijfelen van gedachten wil veranderen maar dat niet doet.

¹⁹² Butler, *Judges*, 127.

¹⁹³ Butler, *Judges*, 127.

¹⁹⁴ Block, *Judges-Ruth*, 232.

¹⁹⁵ L.E. Stager, 'Archaeology, Ecology and Social History. Background Themes to the Song of Deborah.' in: J.A. Emerton (ed.), *Congress Volume, Jerusalem 1986*, (Leiden: Brill, 1988), 227 en Block, *Judges-Ruth*, 234.

¹⁹⁶ Butler, *Judges*, 127.

¹⁹⁷ Block, *Judges-Ruth*, 232.

Tegelijk is bovenstaand ook geconcludeerd dat Efraïm in een opsomming met verschillende stamnamen staat. Er zijn noch vanuit de syntaxis noch vanuit de context aanwijzingen dat Efraïm hier een andere betekenis heeft dan de specifieke stam met deze naam.

5.4 Het gedicht in de bredere context

Het Lied van Debora sluit nauw aan op Rechters 4 waar in een narratief de strijd van Debora en Barak met Sisera wordt beschreven. Het gedicht is volgens Block opgenomen om geloofwaardigheid en autoriteit te verlenen aan het verhaal en om aan te geven dat de overwinning niet afhangt van mensen maar van God.¹⁹⁸ Hierin vervult het een soortgelijke functie als het lied van Mirjam in Exodus 15 en het lied van Hanna in 1 Samuel 2.

In het lied en de directe context zijn er geen duidelijke aanwijzingen dat bepaalde stammen, en zeker niet Efraïm¹⁹⁹, in een sterk negatief daglicht worden gezet. Er is sprake van slechts een aansporende vraag. Het gedicht functioneert zo ook als een herinnering aan de eenheid van Israël.²⁰⁰

Binnen de neerwaartse spiraal, waarover in hoofdstuk drie geschreven is, toont deze tekst de eerste signalen dat de eenheid van Israël onder druk staat. Een subtiele verwijzing naar Efraïms verantwoordelijkheid hiervoor zou kunnen zijn dat Efraïm in het lied van Debora als eerste genoemd wordt.²⁰¹ Neef wijst in dit kader op een verklaring van A. Caquot die zegt dat de toevoeging van Efraïm en Benjamin een uitbreiding van het Deboralied is die tot doel heeft om de noordelijke stammen in diskrediet te brengen.²⁰² Deze uitleg lijkt echter te veel ingegeven vanuit de noord-zuid tegenstelling en is niet verder te onderbouwen.

5.5 Recapitulatie en conclusies

Er is geconstateerd dat er sprake is van een lastige tekst met veel vragen ten aanzien van de tekstkritiek van vooral de verzen 13 en 14 waarin Efraïm wordt genoemd. Dit betekent dat voorzichtigheid geboden is ten aanzien van het trekken van conclusies over de positie van Efraïm, als eerste onder de stammen. De Moor laat zien dat een andere lezing van de consonantentekst ook mogelijk is, waardoor de bekende volgorde van eerst Juda en dan Efraïm zichtbaar wordt. Tegelijkertijd zijn er ook signalen dat Efraïm in deze tekst mogelijk alleen een geografische aanduiding is en dat het gedeelte derhalve niets zegt over de etnische stam Efraïm.

¹⁹⁸ Block, *Judges-Ruth*, 218.

¹⁹⁹ Groß, *Richter*, 300.

²⁰⁰ Butler, *Judges*, 128.

²⁰¹ Hierbij dient uitgegaan te worden van de Masoretische tekst en de vertaling hiervan die heden gangbaar is. De Moor heeft laten zien dat deze tekst ook op een andere manier plausibel kan worden vertaald en uitgelegd waarbij Efraïm niet meer de eerste plaats inneemt.

²⁰² Neef, *Ephraim*, 183.

Kijkend naar het doel van het Lied van Debora en de kern van de perikoop lijkt het niet mogelijk om een directe conclusie te trekken over de relatieve positie van Efraïm. Efraïm wordt neutraal getekend als een stam die gehoorzaam is aan de oproep zonder echt bijzondere prestaties te hebben geleverd. Hij wordt hier op de middelste van drie posities gezet²⁰³. Dit is dezelfde neutrale positie waarop Efraïm te vinden is in hoofdstuk 4 in het kader van de ban en het verdrijven van de inwoners.

Ook vanuit de bredere context zijn er geen indicaties dat Efraïm in het lied van Debora positief of negatief wordt afgeschilderd. In het lied van Debora gaat het primair om het handelen van God. Wel worden hier de eerste scheuren in de eenheid van Israël zichtbaar. Deze worden echter niet toegeschreven aan Efraïm.

Op basis van het bovenstaande concludeer ik dat er uit deze tekst geen concrete signalen afgeleid kunnen worden die van belang zijn voor het onderzoek. Eventuele indirecte signalen berusten op te veel onzekerheid door onduidelijkheden in de tekst of onvoldoende bewijs.

²⁰³ Deze drie posities zijn zoals aangegeven stammen die niet komen, stammen die gehoorzaam zijn aan de oproep maar geen bijzondere prestatie leveren en stammen die geprezen worden als overwinnaars.

Hoofdstuk 6 Een dubbele confrontatie met Efraïm, Rechters 7,23–8,3 en Rechters 12,1-7

6.1 Inleiding

De volgende twee tekstgedeelten over Efraïm vertonen op het eerste gezicht een sterke overeenkomst. Deze overeenkomst is zo treffend dat voor Wellhausen Rechters 12,1-7 een pure kopie²⁰⁴ is van 8,1-3. In dit hoofdstuk zal daarom ingegaan worden op beide tekstgedeelten en zal specifiek gekeken worden naar de intentie die de schrijver van Rechters heeft met het opnemen van deze dubbele confrontatie met Efraïm.

Daarvoor zal allereerst onderzocht worden welke overeenkomsten en verschillen er in de syntactische structuur van beide tekstgedeelten zijn. De focus ligt daarin op de onderlinge verhoudingen tussen de verschillende actoren in de tekstgedeelten. Daarna zal worden ingegaan op een aantal zaken uit de context van beide tekstgedeelten en de bredere lijnen die te trekken zijn.

6.2 Syntactische analyse

6.2.1 Hoe zijn de onderlinge verhoudingen?

Beide perikopen zijn narratief van aard waarbij de wayyiqtol vormen overheersen. Binnen beide narratieven geeft de directe rede de kern van de perikoop aan. In beide gevallen wordt de directe rede voorafgegaan door een aanleiding en gevolgd door de uitkomst van het gesprek dat in de directe rede wordt weergegeven. Dat de nadruk binnen de tekstgedeelten op de directe rede ligt blijkt voor het eerste tekstgedeelte uit het feit dat de directe rede in 8,1 begint met een vraag in de vorm van een nominale zin. Bij het tweede tekstgedeelte is in vers 12,1 en 12,4 sprake van een inclusio die de nadruk op de directe rede ondersteunt. Het woordpaar Efraïm-Jefta in vers 1 wordt in omgekeerde volgorde (Jefta-Efraïm) weergegeven in vers 4.²⁰⁵

In 7,23 tot 8,3 ligt de nadruk vooral op de aanleiding die voorafgaat aan de woordenwisseling tussen Efraïm en Gideon. De nadruk ligt in 12,1-7 echter op de gevolgen van de woordenwisseling tussen Efraïm en Jeftha. Het effect hiervan is dat in het eerste tekstgedeelte de aandacht komt te liggen op de onzinnigheid van de opmerking van Efraïm terwijl in de tweede perikoop de aandacht komt te liggen op de schade die de opmerking van Efraïm aanricht.

²⁰⁴ 'Ein reiner Abklatsch', Neef, *Ephraim*, 260.

²⁰⁵ Boling, *Judges*, 212.

Binnen de directe rede is er syntactisch nog een verschil tussen de beide perikopen. In 8,1-3 is er sprake van een verongelijkte vraag die met retorische vragen door Gideon wordt beantwoord.²⁰⁶ De herhaling van het pronomen personale לָנוּ...לָנוּ in vers 1 accentueert hierbij het feit dat Efraïm zich tekort gedaan voelt.²⁰⁷ De retorische vragen van Gideon laten de onzinnigheid van de vraag van Efraïm zien en hebben, zoals uit het slot van 8,3 blijkt, een de-escalerend effect.

In 12,1 is er ook sprake van een vraag maar deze is verwijtend. Tevens wordt ze direct gevolgd door een dreigement. De reactie van Jeftha hierop is meer verklarend en zelfs verwijtend richting Efraïm en werkt als zodanig escalerend. De climax van deze directe rede staat aan het eind van 12,4 waar, in een nominale zin ingeleid door כִּי אֶמְרוּ, Efraïm een zodanige belediging²⁰⁸ uit aan Gilead dat de strijd onvermijdelijk is.

In de interactie tussen de verschillende actoren binnen de directe rede wordt Efraïm getekend als een twistzieke stam die verhaal komt halen voor hem aangedaan vermeend onrecht. Een stam die zichzelf als de leidende stam ziet.²⁰⁹ Bovendien een stam die de broederplicht van de onderlinge bijstand, uitlegt als een broederrecht.²¹⁰ Efraïm is bereid desnoods met geweld dat recht op te eisen.²¹¹

6.2.2 Met wie is God?

Van Midden wijst op de plek van God in het antwoord van Gideon aan Efraïm. De mannen van Efraïm houden geen rekening met God. Zij denken dat Gideon degene is die de ondergang van Midjan heeft bewerkt. Voor Efraïm draait het om Gideon en Efraïm. Gideon wijst echter in zijn antwoord rechtstreeks naar God: בְּיַדְכֶם נָתַן אֱלֹהִים אֶת־שָׁרִי. Niet Gideon maar Elohim heeft de vorsten in de handen van Efraïm gegeven.²¹² Gideon wijst hiermee mogelijk impliciet op de speciale plek die Efraïm had binnen het verbond. Syntactisch wordt dit ondersteund doordat de auteur zo expliciet in 8,3 בְּיַדְכֶם voorop plaatst en daarmee nadruk geeft. In elk geval is het een herinnering aan de God van het verbond die groter is dan de individuele stammen.

Waar in 8,1-3 het noemen van God nog een de-escalerend effect heeft, is dat in 12,1-7 niet het geval. Jeftha wijst daar op God die de Ammonieten in zijn hand gaf, וַיִּתְּנֵם יְהוָה בְּיַדִּי. De reactie van de

²⁰⁶ Van Midden, *Broederschap*, 194.

²⁰⁷ Van Midden, *Broederschap*, 195.

²⁰⁸ De belediging die Efraïm uitspreekt is dat de inwoners van Gilead weggelopen Efraïmieten zijn.

²⁰⁹ H. Sicherman & G.J. Gevarayau, 'Foremost in Rank and Foremost in Power. Conflict over the First-Born in Israel', *JBQ* 31/1 (2003), 19.

²¹⁰ Van Midden, *Broederschap*, 194.

²¹¹ Zie ook Block *Judges-Ruth*, 286.

²¹² Van Midden, *Broederschap*, 195. J.M. Sasson, *Judges 1-12. a New Translation with Introduction and Commentary*, AYB (New Haven: Yale University Press, 2014), 365.

Eframieten op de uitspraak van Jefta doet vermoeden dat zij in deze uitspraak een directe aanval op hun positie als leidende stam zien.²¹³

De stilte vanuit God na en tijdens de burgeroorlog is daarnaast oorverdovend.²¹⁴ Ook sluit de Jefta cyclus af zonder te vermelden dat de dreiging van de Ammonieten weg is, of dat het land rust had gevonden, laat staan dat deze rust aan God te danken is.²¹⁵ Het zijn tekenen dat de neerwaartse spiraal steeds dieper gaat en de relatie met God meer onder druk komt te staan. Dat Efraïm hierbij zo expliciet als de tegenpartij wordt neergezet, is op zijn minst opvallend.

6.3 De verhalen in de bredere context

6.3.1 Drie gevechten bij de oversteekplaatsen van de Jordaan

De twee perikopen die hier besproken worden, kunnen verbonden worden met een derde perikoop. Deze verbinding is in eerste instantie geografisch omdat in alle perikopen gesproken wordt over strijd bij de oversteekplaatsen van de Jordaan. In Rechters 3,27-29 vormen deze מַעְבְּרוֹת הַיַּרְדֵּן het decor voor de eindstrijd tussen Moab en de zonen van Israël. Israël verslaat daar 10.000 man, een machtige overwinning. Hiertegenover staat de overwinning van Efraïm die beschreven wordt in 7,23-25. Deze overwinning is veel minder overweldigend. Efraïm heeft weliswaar twee vorsten van Midjan overwonnen maar de eigenlijke overwinning is uiteindelijk voor Gideon.²¹⁶ Het contrast met Rechters 12,4-6, waar in de burgeroorlog met Gilead 42.000 Efraïmieten omkomen, is nog veel groter.

Het tweede verbindende element tussen de verschillende tekstgedeelten is het wel of niet oproepen van Efraïm.²¹⁷ Dit element is in de twee perikopen die we hier bespreken, expliciet aanwezig. In Rechters 3,27-29 is er ook sprake van een oproep maar deze wordt niet expliciet gekoppeld aan Efraïm. Ehud blaast op de bazuin in het bergland van Efraïm en de kinderen van Israël reageren.

²¹³ Immers waarom zouden zij anders een belediging aan het adres van Gilead uitspreken die zodanig is dat de inwoners van Gilead hen aanvallen. Kingsbury verbindt de vete tussen Efraïm en Gilead ook aan een verschuiving van het evenwicht in de cultus. Volgens zijn hypothese heeft Efraïm met Betel in de loop van de tijd de plek in de cultus overgenomen van Sichem en Manasse. E.C. Kingsbury, 'He set Ephraim before Manasseh', *HUCA* 38 (1967), 129-136. Dat zou verklaren waarom Efraïm zo fel reageert op de opmerkingen dat God de Ammonieten in de hand van Jefta gaf. Immers vanuit het perspectief van Efraïm waren zij degene die vanuit hun vooraanstaande positie in de cultus het recht hadden op de ondersteuning van God. De opmerking van Jefta kan worden uitgelegd als een poging om de cultus naar Gilead te verleggen.

²¹⁴ Block, *Judges-Ruth*, 384.

²¹⁵ Block, *Judges-Ruth*, 385; Groß, *Richter*, 615.

²¹⁶ Zie ook J. Derby, 'Gideon and the Ephraimites', *JBQ* 30/2 (2002), 120, die schrijft: 'By comparing the capture of the two Midianite generals to *olelot*, Gideon simply saying that the Ephraimites accomplished very little of any significance by comparison to his victory. By introducing the words with *Halo* he made it appear to be the reverse'.

²¹⁷ D. Jobling, *The Sense of Biblical Narrative. Structural Analyses in the Hebrew Bible II*, JSOTSup 39 (Sheffield: JSOT, 1986), 126.

Daaruit is in elk geval wel impliciet af te leiden dat ook Efraïm opgeroepen wordt en betrokken is bij de strijd in Rechters 3.²¹⁸

Sasson wijst nog op dezelfde structuur van de zin waarin het aantal doden beschreven wordt in Rechters 3,29 en 12,6. De manier waarop deze zin de narratieve vertellingen eindigt, heeft een iets andere nuance dan normaal in een open narratieve structuur.²¹⁹ Dit is een aanvullend bewijs voor de verbinding tussen de perikopen.

Deze drie perikopen gezamenlijk beschrijven een volledige omkering van de gebeurtenissen waarbij het gaat van een overwinning voor heel Israël naar het failliet van de stam Efraïm.²²⁰ De gevechten bij de Jordaan zijn daardoor een element in de literaire structuur van de neerwaartse spiraal zoals die in hoofdstuk drie is beschreven. Het element lijkt specifiek bedoeld om te laten zien dat Efraïm zijn positie verloren heeft.

6.3.2 Een vreemd accent

Een opvallend element uit Rechters 12 is het verhaal over 'Sibboleth' en 'Shibboleth'. Er is discussie over de vraag in hoeverre het hier gaat om een fonetisch of fonologisch verschil. De meeste commentatoren denken aan een fonetisch verschil.²²¹ Het is echter niet het verschil in uitspraak op zich dat van belang is maar wat de schrijver van Rechters hiermee wil zeggen.

In dit verband wijst Janzen erop dat de Efraïmieten in dit hoofdstuk worden neergezet als vreemdelingen. Door hun accent worden ze ontmaskerd als vreemdelingen die, net als de Ammonieten, niet horen in het land dat God niet aan hen gegeven heeft.²²² Dit komt ook tot uiting in de manier waarop Efraïm in het begin van Rechters 12 wordt getekend. Net als Ammon valt hij het gebied van Gilead binnen. Efraïm gedraagt zich alsof hij recht heeft op dat land terwijl het specifiek gegeven is aan Ruben, Gad en de halve stam van Manasse.²²³

Dit wordt nog eens versterkt door de smalende woorden van Efraïm aan het adres van Gilead die de eigenlijke aanleiding vormen voor de aanval op Efraïm. Met deze woorden, aan het eind van

²¹⁸ Het feit dat de verteller niet expliciet inzoomt op Efraïm kan mogelijk verklaard worden uit het feit dat de schrijver een duidelijke degeneratie van de onderlinge saamhorigheid en broederband wil laten zien. Door te kiezen voor de term 'het bergland van Efraïm' maakt hij de verwijzing impliciet en voorkomt hij dat hij direct moet inzoomen op één stam.

²¹⁹ Het voert in het kader van dit onderzoek te ver om in te gaan op de details in de structuur van deze zin. Voor meer informatie zie Sasson, *Judges 1-12*, 455.

²²⁰ D. Janzen, 'Why the Deuteronomist Told about the Sacrifice of Jephthah's Daughter', *JSOT* 29/3 (2005), 353.

²²¹ Block, *Judges-Ruth*, 384; Butler, *Judges*, 295 en voor een meer uitgebreide analyse R.S. Hendel, 'Sibilants and Šibbōlet (Judges 12:6)', *BASOR* 301 (1996), 69-75.

²²² Janzen, 'The sacrifice of Jephthah's Daughter', 353.

²²³ Zie Deut. 3,8-13; Jozua 1,12-15; 13,8-13; 18,7; 22,1-9 voor deze toewijzing en Janzen, 'The Sacrifice of Jephthah's Daughter', 352, voor de interpretatie daarvan.

12,4 geeft Efraïm aan dat Gilead eigenlijk geen recht heeft op het land waarin ze wonen. Kortom: de auteur heeft volgens Janzen het verhaal zo opgebouwd om Efraïm als vreemdeling te presenteren.²²⁴

De implicaties hiervan voor de positie van Efraïm zijn groot. Door de Efraïmieten als vreemdeling te tekenen, worden zij gelijk gesteld aan de volken die Israël aanvallen. Ze handelen net zoals deze buitenlandse volken door land te annexeren dat God gegeven heeft aan Overjordaanse stammen.²²⁵ Daarmee plaatsen ze zichzelf buiten het verbond met God omdat immers de belofte van eigen land zo nauw verbonden is aan dit verbond.

6.4 Recapitulatie en conclusies

Terugkijkend op dit hoofdstuk kan worden geconcludeerd dat de twee tekstgedeelten die besproken zijn naast sterke overeenkomsten ook bijzondere verschillen vertonen. Hoewel de kern van beide tekstgedeelten ligt in de directe rede, is de uitwerking van deze directe rede totaal anders. In beide gedeelten wordt Efraïm echter getekend als een twistzieke stam die verhaal komt halen omdat hij meent dat er geen recht is gedaan aan zijn positie.

Uit de wijze waarop God ter sprake komt in beide tekstgedeelten kan worden afgeleid dat Efraïm zijn positie ontleent aan de relatie met God. Immers in 8,3 kalmeert de verwijzing naar God Efraïm terwijl in 12,1-3 het feit dat Jefta zegt dat God met hem is Efraïm in woede doet ontsteken. Tegelijk is het zwijgen van God na de slachting van Efraïm door Jefta en het ontbreken van de rust voor het land bij de afsluitende woorden over Jefta een teken dat deze relatie met God onder druk staat en God zich terugtrekt.

Samen met Rechters 3,27-29 laten de beide tekstgedeelten een steeds negatiever beeld zien van de onderlinge verhoudingen binnen het volk. Efraïm functioneert hier op een bijzondere wijze waarbij hij aan het einde de aanstichter is van een burgeroorlog en zware verliezen leidt.

Tot slot is duidelijk geworden dat Efraïm zelfs als vreemdeling wordt getekend in de laatste perikoop. Door zijn handelingen plaatst de stam zichzelf als het ware buiten Israël en buiten het verbond.

Recapitulerend kan worden gesteld dat er in deze tekstgedeelten sterke signalen zijn dat Efraïm hier negatief wordt neergezet. Het is des te meer opvallend dat dit juist gebeurt in een reeks verhalen (Gideon, Abimelech, Jefta) waar het gaat over het soort leiderschap dat gewenst is.²²⁶

²²⁴ Janzen, 'The Sacrifice of Jephthah's Daughter', 353.

²²⁵ Janzen, 'The Sacrifice of Jephthah's Daughter', 341 en 355.

²²⁶ Butler, *Judges*, 296.

Hoofdstuk 7 Conclusies en mogelijkheden voor verder onderzoek

7.1 Inleiding

Aan het einde van dit onderzoek worden de uitkomsten nog eens samengevat in een aantal algemene lijnen. Dit gebeurt door de vierde onderzoeksvraag te beantwoorden. Deze luidt als volgt:

Welke aanknopingspunten zijn er te vinden in de theologie van Rechters en in het geschetste beeld van Efraïm in de vier geselecteerde teksten voor of tegen een aflopende Efraïmitische fase in Israëls Bijbelse geschiedenis?

Bij de beantwoording van deze onderzoeksvraag wordt voortgebouwd op de conclusies die in de voorgaande hoofdstukken zijn geformuleerd en worden daaruit meer algemene lijnen getrokken die van belang zijn voor de beantwoording van de hoofdvraag van dit onderzoek.

7.2 De stam Efraïm of het tienstammenrijk

In hoofdstuk twee van dit onderzoek is duidelijk geworden dat het onderzoek ten aanzien van de stam Efraïm beperkt is. Daar is aangegeven dat dit mogelijk komt doordat Efraïm als zelfstandig handelende stam alleen in Jozua en Rechters voorkomt. In veel andere Bijbelteksten staat Efraïm synoniem voor het tienstammenrijk, vaak in contrast met het tweestammenrijk Juda. Bijbels-theologisch lijkt Efraïm binnen het geheel van de stammen van Israël naast en tegenover Juda te staan.

In hoofdstuk twee is tevens vastgesteld dat De Jong Efraïm als naam van een van Israëls stammen en als synoniem voor het tienstammenrijk op één lijn zet. Hij trekt hiermee de genoemde bijbels-theologische lijn door naar het gebruik van Efraïm in Jozua en Rechters.

In hoofdstuk drie is bij de bespreking van de theologie van het boek Rechters gebleken dat ook binnen Rechters de tegenstelling tussen het tweestammenrijk, met Juda als belangrijkste vertegenwoordiger, en het tienstammenrijk, met Efraïm als belangrijkste vertegenwoordiger, van belang is. Tegelijk is echter geconstateerd dat dit niet de primaire theologische lijn is. Het gaat in Rechters in de eerste plaats om de relatie tussen God en Israël. Daarbij kan Israël niet automatisch gelijk worden gesteld aan het tienstammenrijk. De context waarin Israël genoemd wordt, is hierbij bepalend.

De tegenstelling tussen het tweestammenrijk en het tienstammenrijk komt vooral naar voren in de proloog van Rechters. In hoofdstuk vier is vanuit de context geconcludeerd dat de namen Israël en Huis van Jozef daar gebruikt worden als synoniem voor het tienstammenrijk. Het valt op dat Efraïm in dezelfde perikoop, binnen een opsomming van stammen, gebruikt wordt als referentie naar de individuele stam. Dit gebruik is vergelijkbaar met de wijze waarop Efraïm in het lied van Debora binnen een opsomming van stammen wordt genoemd.

Bovenstaande betekent dat, in elk geval voor twee van de vier perikopen, het niet verdedigbaar is om Efraïm te beschouwen als synoniem voor het tienstammenrijk. Bij de overige besproken perikopen speelt Juda of het tweestammenrijk geen rol in de context. Het lijkt derhalve aannemelijk dat ook in de overige besproken perikopen Efraïm niet beschouwd kan worden als synoniem voor het tienstammenrijk. Dat De Jong Efraïm en het tienstammenrijk op één lijn zet, is voor de besproken perikopen vanuit Rechters derhalve methodisch niet juist. Bij het trekken van conclusies met betrekking tot een Efraïmitische fase in Israëls Bijbelse geschiedenis dienen we dit duidelijk in gedachten te houden.

7.3 Aanknopingspunten voor de these van een aflopende Efraïmitische fase in Rechters

Toch is het niet zo dat er geen aanknopingspunten te vinden zijn in de besproken perikopen voor een aflopende Efraïmische fase in Israëls Bijbelse geschiedenis. Onderstaand zullen aan de hand van de thema's verbond, broederschap en de neerwaartse spiraal enige overwegingen gegeven worden die als aanknopingspunt gebruikt kunnen worden.

7.3.1 Efraïm en het verbond

In hoofdstuk drie is geconstateerd dat de primaire theologische lijn van Rechters gaat over de relatie tussen God en Israël. Deze relatie wordt gekenmerkt door het verbond tussen God en zijn volk. Verder is geconstateerd dat binnen de primaire theologische lijn van Rechters de tegenstelling tussen het tweestammenrijk (het Huis van Juda) en het tienstammenrijk (het Huis van Jozef) een belangrijke nevenlijn is. Deze komt expliciet tot uitdrukking in Rechters 1 dat in hoofdstuk vier besproken is. Ook in de in hoofdstuk drie genoemde zuid-noord oriëntatie en de daaraan gekoppelde kanaänisering komt de tegenstelling tussen het tweestammenrijk en het tienstammenrijk naar voren.

Dat de tegenstelling tweestammenrijk-tienstammenrijk fungeert in een boek waarvan de belangrijkste theologische lijn de relatie tussen God en zijn volk is, lijkt een bevestiging dat er een verband gelegd kan worden tussen het tienstammenrijk en het verbond. In hoofdstuk vier is aangetoond dat dit verband duidelijk wordt door het misbruik van de verbondsterminologie door het Huis van Jozef bij de verovering van Betel, het opleggen van de herendienst aan inwoners van het land en het verband met de beschuldiging van de engel bij Bochim.

Bovenstaande is wel een aanknopingspunt ter ondersteuning van een Efraïmitische fase, zoals bedoeld door De Jong. Deze is echter methodologisch, zoals we gezien hebben, in Rechters lastig direct te koppelen aan Efraïm. Alleen vanuit de in hoofdstuk twee geconstateerde verbondenheid tussen Efraïm en het Huis van Jozef is een eventuele verbinding te leggen. Deze verbinding steunt

mijns inziens echter te veel op latere teksten vanuit de profeten waar deze verbinding expliciet wordt gemaakt.

Een ander aanknopingspunt vanuit de relatie met God is genoemd in hoofdstuk zes. Daar zijn signalen besproken die wijzen, weliswaar vanuit het perspectief van Efraïm, richting een bijzondere plek van Efraïm in de relatie met God. Dit wordt mogelijk versterkt door de conclusie uit hoofdstuk twee dat Efraïm een dominante stam is geweest in de vroege geschiedenis van Israël. Omdat van Juda, de dominante stam in de latere Bijbelse geschiedenis, bekend is dat hij expliciet een rol heeft binnen het verbond, kan van Efraïm een zelfde rol vermoed worden in de vroegere Bijbelse geschiedenis.

Het gaat echter te ver om vanuit deze aanknopingspunten te concluderen dat de gedachte van een Efraïmitische fase binnen het verbond tegenover een Judeese fase binnen het verbond bijbels-theologisch binnen Rechters ondersteuning vindt. Daarvoor zijn de aanknopingspunten te vaag en/of staan ze teveel op zichzelf.

Om de hypothese van een mogelijke Efraïmitische fase van het verbond volledig te onderbouwen, is verder onderzoek nodig. Dit onderzoek dient zich dan vooral te richten op de relatie van Efraïm met het verbond in de Thora, maar meer nog op de relatie van Efraïm met het verbond bij de profeten. Vanuit hoofdstuk twee is namelijk gebleken dat juist in de profeten Efraïm symbool is voor het tienstammenrijk als belangrijke verbondspartner.

7.3.2 Efraïm en broederschap

In hoofdstuk drie is geconstateerd dat de onderlinge broederschap die zijn basis vindt in het verbond met JHWH in Rechters duidelijk onder druk staat en uit elkaar valt. In de eerste twee geselecteerde teksten komt dit nog niet expliciet naar voren. In Rechters 1 speelt de problematiek van de broederschap nog niet en in Rechters 5 neemt Efraïm een middenpositie in. Hij doet daar zijn taak, maar levert geen bijzondere prestatie. Dat is opvallend, omdat in Rechters 5 de eerste signalen staan waaruit het onder druk staan van de broederschap blijkt. Efraïm wordt hier echter niet aangewezen als degene die hiervoor verantwoordelijk is. Zoals echter aangegeven in de conclusie van hoofdstuk 5 kan hieruit echter geen harde conclusie worden getrokken.

Anders is het in de twee laatste geselecteerde teksten (Rechters 7,23–8,3 en Rechters 12,1-7). Daar is Efraïm een twistzieke stam die verhaal komt halen voor hem aangedaan vermeend onrecht. Hij kent zichzelf duidelijk een leidende positie toe en is bereid deze met geweld op te eisen. Daarmee

laat Efraïm zien dat hij denkt dat het welzijn van het volk afhangt van zijn leiderschap. Tevens zet hij zich af tegen de door God gekozen rechter.²²⁷

Maar is dit het leiderschap waarop Israël en waarop God wacht? Er wordt door de auteur geen conclusie getrokken, maar het is veelzeggend dat juist in de twee verhalen die expliciet over leiderschap gaan, Efraïm fungeert als de twistzieke stam die bedaald of zelfs neergeslagen moet worden. In de laatste twee teksten zit derhalve een sterke aanwijzing voor het ten einde lopen van de vooraanstaande positie van Efraïm. Het gedrag van de stam doet onzekerheid vermoeden over zijn positie ten opzichte van de overige stammen en past niet bij de voorbeeldpositie die een eventuele leidende stam binnen het verbond heeft.

We lopen echter bij dit aanknopingspunt wel aan tegen de eerder genoemde problematiek van de gelijkstelling van Efraïm met het tienstammenrijk. Zoals aangegeven, ontbreekt in de context van beide perikopen een contrast met Juda of het tweestammenrijk. Ook is het niet mogelijk om het handelen van Efraïm te vergelijken met het handelen van de voorbeeldrechter Othniël. Efraïm fungeert in deze perikopen juist als tegenspeler voor de op dat moment dienstdoende rechters, Gideon respectievelijk Jeftā.

7.3.3 Efraïm binnen de neerwaartse spiraal

In hoofdstuk drie is geconstateerd dat er sprake is van een duidelijke neerwaartse spiraal van verval en afval van JHWH waarin alle stammen deelnemen. De kern van deze neerwaartse spiraal is de verdergaande kanaänisering van het volk. In dat hoofdstuk is ook geconstateerd dat deze kanaänisering bij de noordelijke stammen haar hoogtepunt vindt.

In de geselecteerde teksten wordt duidelijk dat deze kanaänisering ook bij Efraïm naar voren komt. Dit blijkt gelijk al in de proloog in Rechters 1 door de wijze waarop Betel wordt veroverd en het feit dat de volken niet worden uitgeroeid, maar dat hun herendienst wordt opgelegd. Hoewel Efraïm hier als zelfstandige stam niet expliciet genoemd is en zelfs mogelijk niet eens impliciet door het noemen van het Huis van Jozef,²²⁸ wordt hij wel genoemd tussen de andere stammen die een rol spelen bij deze kanaänisering.

In Rechters 5 speelt de kanaänisering geen rol en ook in Rechters 7,23-8,3 is deze niet expliciet terug te vinden. Impliciet is deze wel aanwezig in de wijze waarop Efraïm vergeet aan wie de overwinning op de Midjanieten te danken is. In Rechters 12 duikt deze kanaänisering wel weer heel nadrukkelijk op. Efraïm wordt zowel door zijn manier van handelen als door zijn manier van spreken, in dubbele zin, als vreemdeling getekend. Hij wordt hiermee gelijk gesteld aan de door de eerdere

²²⁷ Dit is zeker het geval bij Gideon maar ook van Jeftā kan dat op basis van Rechters 11 gezegd worden.

²²⁸ Zie paragraaf 7.3.1 en daarmee verband houdend paragraaf 7.2.

Rechters overwonnen volken. Net als de invallende volken wordt hij vervolgens ook verslagen met een groot dodental tot gevolg.

Deze laatste slag bij de oversteekplaatsen van de Jordaan past precies in de neerwaartse spiraal waarmee het failliet van Efraïm wordt weergegeven. Juist binnen de theologie van Rechters is deze kanaänisering van een leidende stam van Israël een sterk aanknopingspunt voor een aflopende fase in Israëls Bijbelse geschiedenis. Echter ook hier geldt het eerder genoemde methodologische bezwaar om de expliciete koppeling te maken naar een Efraïmitische fase.

7.3.4. Recapitulatie

Recapitulerend kan worden gesteld dat er een aantal aanknopingspunten is voor de these van een aflopende Efraïmitische fase in Rechters die vooral in Rechters 1 en Rechters 6 te vinden zijn. Het probleem met deze aanknopingspunten is dat deze elkaar pas versterken bij de gelijkstelling van De Jong van Efraïm aan het tienstammenrijk. Zonder deze gelijkstelling zijn het individuele elementen die staan in de context van de verslechterende relatie tussen God en zijn volk. In paragraaf 7.2 hebben we gezien dat deze gelijkstelling methodologisch voor het boek Rechters niet juist lijkt. Nader onderzoek naar het gebruik van Efraïm bij de profeten en in de boeken van de Thora zou echter kunnen aantonen dat de algemene bijbels-theologische lijn van Efraïm als synoniem voor het tienstammenrijk voldoende grond geeft om meer waarde te schenken aan de genoemde aanknopingspunten.

7.4 Efraïm ten opzichte van de andere stammen

Een element dat nog niet expliciet benoemd is, betreft de wijze waarop Efraïm wordt beschreven ten opzichte van de andere stammen. In de voorgaande hoofdstukken is vastgesteld dat Efraïm in Rechters niet expliciet positief wordt beschreven. Toch wordt in hoofdstuk vier duidelijk dat de tekening van Efraïm tussen de andere stammen in de proloog ook niet expliciet negatief is. Efraïm wordt zowel syntactisch als inhoudelijk niet anders behandeld dan de overige noordelijke stammen. Ook in Rechters 5 wordt Efraïm niet expliciet negatief getekend. Alleen in Rechters 7,23 tot 8,3 en Rechters 12, 1-6 is het handelen van Efraïm echt negatief.

Efraïm is echter niet de enige stam in Rechters die negatief wordt afgeschilderd. Ook van andere stammen worden negatieve dingen verteld. Voorbeelden hiervan zijn de berisping in Rechters 5 van Ruben, Gad, Dan, Aser, de wijze waarop Juda Simson uitlevert in Rechters 15,11 en de daden van Benjamin en Dan in Rechters 18-20. Ten opzichte van deze daden lijkt de ruziezoekende houding van Efraïm mee te vallen en lijkt Efraïm zelfs het slachtoffer te zijn van de harde aanpak van Jefta in Rechters 12.

Het verschil lijkt echter te zitten in de wijze waarop de negatieve daden van Efraïm ingevlochten worden binnen de algemene theologie van Rechters. Bij geen van de eerder genoemde stammen lijkt dit zo structureel en op zulk een cruciale plaats te gebeuren als bij Efraïm. In hoofdstuk twee is duidelijk geworden hoe in de Bijbel op een zeer subtiele manier binnen een beperkt aantal verzen een negatieve theologie ten aanzien van Efraïm geschetst kan worden. De wijze waarop Efraïm tegenover Gideon en Jefta wordt gezet, doet vermoeden dat deze negatieve theologie ten aanzien van Efraïm ook hier zichtbaar is. Nader onderzoek zou nodig zijn om vast te stellen hoe structureel deze negatieve theologie ten aanzien van Efraïm in de gehele Bijbel verankerd is.

7.5 Beantwoording hoofdvraag

Tot slot dient nog de hoofdvraag van dit onderzoek te worden beantwoord:

Is er op basis van de theologie van het boek Rechters en specifiek in de vier teksten waarin de stam Efraïm expliciet wordt gepresenteerd (1,22-36, 5,13-18, 7,23-8,3 en 12,1-7), ondersteuning te vinden voor de hypothese van een aflopende Efraïmitische fase in Israëls Bijbelse geschiedenis, zoals Henk de Jong die presenteert in zijn boek Efraïm - Gods eerste liefde?

De beantwoording van deze vraag is op basis van dit onderzoek niet zo direct te geven. Dit heeft in eerste instantie te maken met het feit dat De Jong Efraïm en het tienstammenrijk op één lijn zet. Daarvan is vastgesteld dat dit voor Rechters methodologisch niet juist is. Tegelijk is ook geconstateerd dat er wel aanknopingspunten zijn in de hele Bijbel voor een bredere bijbels-theologische lijn waarin Efraïm gelijk gesteld kan worden aan het tienstammenrijk.

Het valt niet binnen de scope van dit onderzoek om vast te stellen om de plausibiliteit van een dergelijke bijbels-theologische lijn vast te stellen. Een systematisch onderzoek zou echter aan te bevelen zijn om vast te stellen in hoeverre Efraïm als beeld voor heel Israël functioneert, niet alleen in de profeten, maar theologisch in het gehele Oude Testament.

Een tweede kanttekening, die geplaatst dient te worden, betreft de positie van Efraïm in de beginfase van het volk Israël. Er is, voor zover vastgesteld, nog geen structureel onderzoek gedaan naar het belang en de positie van Efraïm in de beginfase van Israël. In dit onderzoek zijn voornamelijk indirecte signalen opgemerkt die mogelijk wijzen op een vooraanstaande positie voor Efraïm²²⁹ in de tijd van Rechters. Deze signalen zijn echter onvoldoende om vanuit dit onderzoek te spreken over Efraïm als

²²⁹ Ik doel dan voornamelijk op de hooghartigheid van Efraïm, zoals die in hoofdstuk 6 beschreven wordt in de confrontatie met Gideon en Jefta en op het feit dat er gesproken wordt over de prinsen van Efraïm in het lied van Debora.

de belangrijkste stam in de tijd van de Rechters, laat staan om een conclusie te trekken over de positie van Efraïm in de beginfase van Israëls Bijbelse geschiedenis.

Het is daarom aan te bevelen om nader onderzoek te doen naar de positie van Efraïm in de beginfase van Israël. Dat onderzoek dient zich mijns inziens dan vooral te richten op de materialisatie van de belofte uit Genesis 48 en 49 aan Efraïm in de theologie van de boeken Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium en Jozua. Op basis daarvan kan worden vastgesteld of de positie van Efraïm inderdaad zo sterk is, dat sprake is van een Efraïmitische fase van het verbond.

Tegelijk dient te worden opgemerkt dat, zoals met name in paragraaf 7.3 samengevat, er wel degelijk een aantal aanknopingspunten is voor een aflopende fase in Israëls Bijbelse geschiedenis. De theologie van Rechters laat duidelijk een breuk zien tussen God aan de ene kant en Zijn volk aan de andere kant. Binnen deze theologische lijn is de tegenstelling tweestammenrijk versus tienstammenrijk een nevenlijn. In de onderzochte perikopen komt deze vooral tot uiting in hoofdstuk 1 van Rechters.

Daarnaast is het op zijn minst opvallend dat de stam Efraïm binnen het patroon van de neerwaartse spiraal drie keer zo prominent naar voren komt.²³⁰ De beknopte wijze waarop dit gebeurt, is echter onvoldoende om de hele ontwikkeling in Rechters te bestempelen als Efraïmitisch.

Als ik het geheel overzie, kom ik dus tot de conclusie dat de hoofdvraag vanuit dit onderzoek niet positief beantwoord kan worden. Er is in Rechters te weinig ondersteuning te vinden voor de hypothese van een aflopende Efraïmitische fase in Israëls Bijbelse geschiedenis. De wijze waarop Efraïm in de vier teksten wordt gepresenteerd in combinatie met de theologie van Rechters geeft weliswaar aanleiding om een aflopende Efraïmitische fase te veronderstellen maar onvoldoende bewijs.

Wel is duidelijk dat Rechters een belangrijk scharnierpunt is binnen het verbond van God met Zijn volk. Daarbij lijkt het echter waarschijnlijker dat er binnen Rechters sprake is van een *versmalling van het verbond* op basis van het zandlopermodel van Henk de Jong dan van een expliciete *verschuiving van Efraïm naar Juda*.

²³⁰ Zie hoofdstuk 6 waar dit punt nader wordt uitgewerkt.

Hoofdstuk 8 Samenvatting

Dit onderzoek gaat over de volgende onderzoeksvraag:

Is er op basis van de theologie van het boek Rechters en specifiek in de vier teksten waarin de stam Efraïm expliciet wordt gepresenteerd (1,22-36; 5,13-18; 7,23-8,3 en 12,1-7), ondersteuning te vinden voor de hypothese van een aflopende Efraïmitische fase in Israëls Bijbelse geschiedenis, zoals Henk de Jong die presenteert in zijn boek Efraïm - Gods eerste liefde?

In hoofdstuk twee is vastgesteld dat de naam Efraïm in de Bijbel voorkomt als naam voor de zoon van Jozef en Asnat, als één van de stammen van Israël, als geografische aanduiding en als synoniem voor het tienstammenrijk. Efraïm als naam voor het tienstammenrijk wordt vaak gebruikt in contrast met het tweestammenrijk. Op basis van recent onderzoek lijkt Efraïm een dominante stam geweest te zijn in de vroege geschiedenis van Israël, maar zeker ook ten tijd van het tienstammenrijk. Dit onderzoek is echter beperkt. Bijbels-theologisch lijkt Efraïm binnen het geheel van stammen van Israël naast en tegenover Juda te staan.

In de theologie van Rechters is sprake van een neerwaartse spiraal van verval en afval van JHWH waarin alle stammen deelnemen. Deze spiraal van afval lijkt bij de noordelijke stammen zijn dieptepunt te vinden. De kanaänisering van het volk is daarbij de kern. Tevens wordt duidelijk dat de onderlinge broederschap, die zijn basis vindt in het verbond met JHWH, duidelijk onder druk staat en uit elkaar valt. Er zijn aanwijzingen dat Juda een bijzondere plek krijgt binnen het geheel van de stammen.

Dit komt het duidelijkst tot uiting in de proloog, Rechters 1, waar het Huis van Juda tegenover het Huis van Jozef wordt gezet. Door het gebruik van de naam Betel wordt een verbinding gelegd met Rechters 2, 1-5. Daarin wordt het onvermogen om de inwoners te verdrijven uit de proloog gekoppeld aan het sluiten van een verbond met de inwoners van het land door het Huis van Jozef. Efraïm heeft in deze perikoop echter niet dezelfde betekenis als het Huis van Jozef. In Rechters 1 valt Efraïm niet bijzonder op ten opzichte van de andere stammen van het noordelijke rijk.

Vanuit Rechters 5 kunnen geen concrete signalen worden afgeleid die van belang zijn voor het onderzoek. Efraïm lijkt niet bijzonder negatief of positief te worden afgeschilderd.

In Rechters 7,23-8-3 en Rechters 12,1-7 wordt Efraïm afgeschilderd als een twistzieke stam die verhaal komt halen omdat hij meent dat er geen recht is gedaan aan zijn positie. Samen met Rechters 3,27-29 laten de verhalen een steeds negatiever beeld van de verhoudingen binnen het volk. Efraïm fungeert hier, samen met de voordien bij de Jordaan, als verbindend element tussen de verhalen. Aan het slot van deze verhalen wordt Efraïm getekend als één van de buitenlandse volken die Israël aanvallen.

Binnen het onderzoek is gebleken dat op de elementen verbond, broederschap en de neerwaartse spiraal er signalen zijn voor een aflopende fase in de Bijbelse geschiedenis van het volk Israël. Deze

stuiten echter allen op het methodologisch bezwaar dat Efraïm en het tienstammenrijk c.q. het Huis van Jozef in Rechters niet zonder meer aan elkaar gelijk gesteld kunnen worden. De conclusie van dit onderzoek is derhalve dat er te weinig ondersteuning te vinden is in Rechters voor de hypothese van een aflopende Efraïmitische fase.

Nader systematisch onderzoek zou nodig zijn om vast te stellen in hoeverre Efraïm in het hele Oude Testament bijbels-theologisch als beeld voor heel Israël fungeert. Daarnaast is het aan te bevelen om nader onderzoek te doen naar de positie van Efraïm in de beginfase van Israëls Bijbelse geschiedenis.

Literatuurlijst

- Amit, Yairah, *The Book of Judges. The Art of Editing* (Leiden: Brill, 1999).
- Andersen, F.I. & D.N. Freedman, *Hosea*, AncB (New York: Doubleday, 1980).
- Becker, U., *Richterzeit und Königtum. Redaktionsgeschichtliche Studien zum Richterbuch*, BZAW 1992 (Berlin/New York: De Gruyter, 1990).
- Block, Daniel I., 'The Period of the Judges. Religious Disintegration under Tribal Rule', in: A. Gileadi (ed.), *Israel's Apostasy and Restoration*, Fs. R.K. Harrison, (Grand Rapids: Baker, 1988), 39-57.
- Block, Daniel I., *Judges-Ruth*, NAC (Nashville: Broadman & Holman, 1999).
- Boling, Robert G., 'In Those Days There Was No King in Israel', in: H.N. Bream e.a. (eds.), *A Light Unto My Path*, Fs. J.M. Myers (Philadelphia: Temple University, 1974), 33-48.
- Boling, Robert G., *Judges*, AncB (New York: Doubleday, 1975).
- Brettler, Marc, 'The Book of Judges. Literature as Politics', *JBL* 108/3 (1989), 395-418.
- Brindle, Wayne A., 'The Causes of the Division of Israel's Kingdom', *BS* 141/563, (1984), 223-233.
- Butler, Trent C., *Judges*, WBC (Nashville: Thomas Nelson, 2009).
- De Geus, C.H.J., *The Tribes of Israel. An Investigation into Some of the Presuppositions of Martin Noth's Amphictyony Hypothesis* (Assen: Van Borcum, 1976).
- De Jong, H., *Efraïm – Gods eerste liefde* (Franeker: Van Wijnen, 2016).
- De Jong, H., *Van oud naar nieuw - De ontwikkelingsgang van het Oude naar het Nieuwe Testament* (Kampen: Kok, 2002).
- Derby, Josiah, 'Gideon and the Ephraimites', *JBQ* 30/2 (2002), 118-120.
- Dumbrell, W.J., "'In Those Days There was No King in Israel; Every Man Did What Was Right in His Own Eyes". The Purpose of the Book of Judges Reconsidered', *JSOT* 8/25 (1983) 23-33.
- Finkelstein, Israel, 'Archaeology of Ephraim', in: David N. Freedman (ed.), *ABD* (New York: Doubleday, 1992), 2:553-555.
- Fischer, Georg, *Jeremia 26-52*, HThKAT (Freiburg: Herder, 2005).
- Gosling, F.A., 'Were the Ephraimites to Blame?', *VT* 49/4 (1999), 505-513.
- Groß, Walter, *Richter*, HThKAT (Freiburg: Herder, 2009).
- Hauser, Alan J., 'Book Review of Ephraim. Studien zur Geschichte des Stammes Ephraim von der landname bis zur Frühen Königszeit By Hienz-Dieter Neef', *JBL*, 116/3 (1997) 534-536.
- Hendel, Ronald S., 'Sibilants and Šibbōlet (Judges 12:6)', *BASOR* 301 (1996), 69-75.

- Herrmann, Siegfried., 'Ephraim in the Bible' in: David N. Freedman (ed.), *ABD* (New York: Doubleday, 1992), 2:551-553
- Janzen, David, 'Why the Deuteronomist Told about the Sacrifice of Jephthah's Daughter', *JSOT* 29/3 (2005) 339-357.
- Jobling, David, *The Sense of Biblical Narrative. Structural Analyses in the Hebrew Bible II*, JSOTSup 39 (Sheffield: JSOT, 1986)
- Kalai, Zecharia, 'The Twelve-Tribe Systems of Israel', *VT* 47/1 (1997), 53-90.
- Kingsbury, Edwin C., 'He Set Ephraim before Manasseh', *HUCA* 38 (1967), 129-136.
- Lindras, B., 'The Israelite Tribes in Judges', *VTSup30* (Leiden: Brill, 1979).
- Lundbom, Jack R., *Jeremiah 21-36*, AncB (New York: Doubleday, 2004).
- Marcus, David, 'Ridiculing the Ephraimites. The Shibboleth Incident (Judg 12:6)', *Maarav* 8 (1992), 95-105.
- Mayes, A.D.H. 'Amphictyony' in: David N. Freedman (ed.), *ABD* (New York: Doubleday, 1992), 1:212-216.
- Midden, Piet van, *Broederschap en Koningschap. Een onderzoek naar de betekenis van Gideon en Abimelek in het boek Richteren*, (Maastricht: Shaker Publishing, 1998).
- Moor, Johannes C. de, 'The Twelve Tribes in the Song of Deborah', *VT* 43/4 (1993), 483-494.
- Mulder, Martin J., '1 Chronik 7,21b-23 und die Rabbinische Tradition', *JSJ* 6/2 (1975) 141-166.
- Murre, J., *LEXICON, Bijbels Grieks* (Vught: Skandalon, 2016).
- Neef, Heinz-Dieter., *Ephraim. Studien zur Geschichte des Stammes Ephraim von der Landname bis zur Frühen Königszeit* (Berlin/New York: De Gruyter, 1995).
- O'Connel, Robert H., *The Rhetoric of the Book of Judges*, VTSup63 (Leiden: Brill, 1996).
- Sasson, Jack M., *Judges 1-12. A New Translation with Introduction and Commentary*, AYB (New Haven: Yale University, 2014).
- Satterthwaite, P.E., 'Judges' in: Arnold, Bill T. & H.G.M. Williamson (eds.), *Dictionary of the Old Testament: Historical Books* (Downers Grove: InterVarsity Press, 2005), 580-592.
- Sicherman, Harvey & Gilead J. Gevarayau, 'Foremost in Rank and Foremost in Power. Conflict over the First-Born in Israel', *JBQ* 31/1 (2003), 17-25.
- Stager, Lawrence E., 'Archaeology, Ecology and Social History. Background Themes to the Song of Deborah.' in: J.A. Emerton (ed.), *Congress Volume, Jerusalem 1986*, (Leiden: Brill, 1988), 221-234.
- Stone, L.G., 'Judges, the Book of' in: Arnold, Bill T. & H.G.M. Williamson (eds.), *Dictionary of the Old Testament: Historical Books* (Downers Grove: InterVarsity Press, 2005), 592-606.
- Sweeney, Marvin A., 'Davidic Polemics in the Book of Judges', *VT* 47/4 (1997) 517-529.

Webb, Barry G., *The Book of Judges*, NICOT (Grand Rapids: Eerdmans, 2012).

Weinfeld, M., 'Judges 1.1-2.5. The Conquest under the Leadership of the House of Judah', in: A.G. Auld (ed.), *Understanding Poets and Prophets*, Fs. G.W. Anderson (Sheffield: JSOT, 1993) 388-400.

Wong, Gregory T.K., 'Is There a Direct Pro-Judah Polemic in Judges?', *SJOT* 19/1 (2005) 84-110.

Wong, Gregory T.K., *Compositional Strategy of the Book of Judges: An Inductive, Rhetorical Study* (Leiden: Brill, 2006).

Bijlage 1 Syntactische analyse en werkvertaling Rechters 1,23-36

22	ויעלו בית-יוסף גמיהם בִּית־אֵל ויהנה עמם:	Imperf 3 ml mv Qal		WayX NmCl
23	ויתירו בית-יוסף בְּבֵית־אֵל ושם-העיר לפנים לזו:	Imperf 3 ml mv Hifil		WayX NmCl
24	ויראו השמרים איש יוצא מן-העיר ויאמרו לו הראנו נא את-מבוא העיר ועשינו עמה חסד:	Imperf 3 ml mv Qal Part act ml ev Qal Imperf 3 ml mv Qal Imperatief 2 ml ev Hifil Perf 1 ml mv Qal	1 mv	WayX PtcA Way0 Impv WQtl
25	ויראם את-מבוא העיר ויכפו את-העיר לפי-קרב ואת-האיש ואת-כל-משפחתו שלחו:	Imperf 3 ml ev Hifil Imperf 3 ml mv Hifil Perf 3 ml mv Piel	3 mv	Way0 Way0 xQtl
26	וילך האיש ארץ החתים ויבן עיר ויקרא שמה לזו הוא שמה עד היום הזה:	Imperf 3 ml ev Qal Imperf 3 ml ev Qal Imperf 3 ml ev Qal		Way0 Way0 Way0 NmCl
27	ולא-הוריש מנשה את-בית-שאן ואת-בנותיה ואת-מענד ואת-בנותיה ואת-ישב דור ואת-בנותיה ואת-יושבי יבלעם ואת-בנותיה ואת-יושבי מגדו ואת-בנותיה ויאל הכנעני לשבת בארץ הזאת:	Perf 3 ml ev Hifil Part actief 3 ml ev Qal Part actief 3 ml mv Qal Part actief 3ml mv Qal Imperf 3 ml ev Hifil Inf Const Qal		xQtl PtcA PtcA PtcA WayX InfC
28	ויהי כִּי־חזק ישראל וישם את-הכנעני למס והוריש לא הורישו:	Imperf 3 ml ev Qal Perf 3 ml ev Qal Imperf 3 ml ev Qal Inf Hifil abs+ perf 3 ml ev Hifil	3 ev	Way0 xQtl Way0 xQtl
29	ואפרים לא הוריש את-הכנעני היושב בגזר וישב הכנעני בקרבו בגזר:	Perf 3 ml ev Hifil Part actief 3 ml ev Qal Imperf 3 ml ev Qal		XQtl PtcA WayX
30	זבולן לא הוריש את-יושבי קטרון ואת-יושבי נהלל וישב הכנעני בקרבו ביהיו למס:	Perf 3 ml ev Hifil Imperf 3 ml ev Qal Imperf 3 ml ev Qal		XQtl WayX Way0
31	אשר לא הוריש את-יושבי עפו ואת-יושבי צידון ואת-אחלב ואת-אכזיב ואת-חלבה ואת-אפיק ואת-רחב:	Perf 3 ml ev Hifil		XQtl
32	וישב האשרי בקרב הכנעני יושבי הארץ כי לא הורישו:	Imperf 3 ml ev Qal Perf 3 ml ev Hifil	3 ev	WayX xQtl
33	נפתלי לא-הוריש את-יושבי בית-שמש ואת-יושבי בית-ענת וישב בקרב הכנעני יושבי הארץ וישבי בית-שמש ובית ענת היו להם למס:	Perf 3 ml ev Hifil Imperf 3 ml ev Qal		XQtl Way0 NmCl
34	וילחצו האמרי את-בני-דן ההרה כי-לא נתנו לרדת לעמק:	Imperf 3 ml mv Qal Perf 3 ml ev Qal + Inf c		WayX xQtl
35	ויאל האמרי לשבת בהר-חרס באילון ובשעלבים ותכבד יד בית-יוסף ויהיו למס:	Imperf 3 ml ev Hifil Inf Const Qal Imperf 3 fem ev Qal Imperf 3 ml mv Qal		WayX InfC WayX Way0
36	וגבול האמרי ממעלה עקרבים מהסלע ומעלה:			NmCl

Werkvertaling Rechters 1,23-36

1,22 וַיַּעֲלוּ בֵּית־יוֹסֵף גַּם־הֵם בֵּית־אֵל וַיְהִינָה עִמָּם:

En het Huis van Jozef ook zij trokken op tegen Betel en de Heer was met hen.

1,23 וַיִּתְּרוּ בֵּית־יוֹסֵף בְּבֵית־אֵל וְשֵׁם־הָעִיר לְפָנִים לְיוֹזֵף:

En het Huis van Jozef verkende Betel, vroeger was de naam van de stad Luz.

1,24 וַיֵּרְאוּ הַשְּׂמָרִים אִישׁ יוֹצֵא מִן־הָעִיר וַיֹּאמְרוּ לוֹ הֲרָאנוּ נָא אֶת־מְבוֹא הָעִיר וְעֲשִׂינוּ עִמָּךְ חֶסֶד:

En de verkenners zagen een man, die uit de stad kwam en ze zeiden tegen hem: Laat ons alstublieft de toegang tot de stad zien en we handelen genadig met u.

1,25 וַיֵּרְאֵם אֶת־מְבוֹא הָעִיר וַיַּכּוּ אֶת־הָעִיר לְפִי־חֶרֶב וְאֶת־הָאִישׁ וְאֶת־כָּל־מִשְׁפַּחְתּוֹ שָׁלְחוּ:

En hij liet hen de ingang van de stad zien en ze sloegen de stad met de scherpte van het zwaard maar de man en zijn hele familie lieten ze gaan.

1,26 וַיֵּלֶךְ הָאִישׁ אֶרֶץ הַחֲתִים וַיְבַנּוּ עִיר וַיִּקְרָא שְׁמָהּ לְיוֹזֵף הוּא שְׁמָהּ עַד הַיּוֹם הַזֶּה: פ

En de man ging naar het land van de Hethieten en bouwde een stad en hij noemde die stad Luz, dat is haar naam tot op de huidige dag.

1,27 וְלֹא־הוֹרִישׁ מְנַשֶּׁה אֶת־בֵּית־שָׁאן וְאֶת־בְּנוֹתֶיהָ וְאֶת־תַּעֲנָנָה וְאֶת־בְּנוֹתֶיהָ וְאֶת־יִשְׁבֵּי דוֹר וְאֶת־בְּנוֹתֶיהָ וְאֶת־יוֹשְׁבֵי יְבֻלָּן וְאֶת־בְּנוֹתֶיהָ וְאֶת־יוֹשְׁבֵי מְגִדוֹ וְאֶת־בְּנוֹתֶיהָ וַיֹּאֲלֵהֶם כְּנַעֲנִי לְשִׁבְתָּ בְּאֶרֶץ הַזֹּאת:

En ook Manasse verdreef noch Bet-San en haar dorpen noch Taanach en haar dorpen noch de inwoners van Dor en haar dorpen noch de inwoners van Ibleam en haar dorpen noch de inwoners van Megiddo en haar dorpen maar de Kanaänieten begonnen te blijven wonen in dat land.

1,28 וַיְהִי כִּי־חִזַּק יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׂם אֶת־כְּנַעֲנִי לְמַס וְהוֹרִישׁ לֹא הוֹרִישׁוּ: ס

En het geschiedde dat toen Israël sterker werd, ze de Kanaänieten herendienst op legden maar ze verdreven hen niet.

1,29 וְאֶפְרַיִם לֹא הוֹרִישׁ אֶת־כְּנַעֲנִי הַיּוֹשֵׁב בְּגִזְרֵי וַיִּשְׁבּוּ כְּנַעֲנִי בְּקִרְבּוֹ בְּגִזְרֵי: פ

En Efraïm verdreef de Kanaänieten niet die in Gezer woonden, de Kanaänieten bleven onder hen wonen in Gezer.

1,30 זְבוּלֹן לֹא הוֹרִישׁ אֶת־יוֹשְׁבֵי קִטְרוֹן וְאֶת־יוֹשְׁבֵי נְהַלֵּל וַיִּשְׁבּוּ כְּנַעֲנִי בְּקִרְבּוֹ וַיְהִי לְמַס: ס

Zebulon verdreef de inwoners van Kitron en de inwoners van Nahalol niet maar de Kanaänieten onder hen wonen en werden hun horigen (kregen de herendienst opgelegd).

1,31 אָשֶׁר לֹא הוֹרִישׁ אֶת־יוֹשְׁבֵי עַפְזוֹ וְאֶת־יוֹשְׁבֵי צִידוֹן וְאֶת־אֶחְלָב וְאֶת־אֶחְזִיב וְאֶת־חֶלְבָה וְאֶת־אֶפִיק וְאֶת־רְחֹב: ס

Aser verdreef de inwoners van Akkoo niet noch de inwoners van Sidon, Achlab, Achzib, Chelba, Afik en Rehob.

1,32 וַיָּשֶׁב הָאֲשֵׁרִי בְּקֶרֶב הַכְּנַעֲנִי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ כִּי לֹא הוֹרִישׁוּ: 1,32

Maar de Aserieten gingen wonen te midden van de Kanaänieten, de inwoners van het land, maar ze verdreven hen niet.

1,33 נִפְתְּלִי לֹא־הוֹרִישׁ אֶת־יֹשְׁבֵי בֵּית־שִׁמְשׁ וְאֶת־יֹשְׁבֵי בֵּית־עֲנַת וַיָּשֶׁב בְּקֶרֶב הַכְּנַעֲנִי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ וַיֹּשְׁבֵי בֵּית־שִׁמְשׁ וּבֵית־עֲנַת וַיֹּשְׁבֵי בֵּית־שִׁמְשׁ וּבֵית־עֲנַת הָיוּ לָהֶם לְמָס: 1,33

Naftali verdreef de inwoners van Bet-Semes en de inwoners van Bet-Anat niet, maar ze gingen wonen te midden van de Kanaänieten, de inwoners van het land maar de inwoners van Bet-Semes en Bet-Anat werden schatplichtig aan hen.

1,34 וַיִּלְחֲצוּ הָאֲמֹרִי אֶת־בְּנֵי־דָן הַהֵרָה כִּי־לֹא נָתְנוּ לָרֶדֶת לְעָמָק: 1,34

En de Amoriëten drongen het Huis van Dan terug naar de bergen zodat het hun niet gegeven was om af te dalen naar de laagvlakte.

1,35 וַיֹּאֶל הָאֲמֹרִי לְשָׁבֶת בְּהַר־הֶרֶס בְּאֵי־לֹן וּבְשַׁעֲלֵבִים וּתְכַבֵּד יְד בֵּית־יוֹסֵף וַיְהִי לְמָס: 1,35

De Amoriëten begonnen te blijven wonen op de berg Heres in Aijalon en in Saälbim maar de hand van het Huis van Jozef was zwaarder en ze werden schatplichtig gemaakt.

1,36 וּגְבוּל הָאֲמֹרִי מִמְּעַלָּה עַקְרֵבִים מִהַסְּלַע וּמִעֵלָּה: 1,36

En het gebied van de Amoriëten was vanaf de Schorpioenenpas naar Sela (de rots) en verder omhoog.

Bijlage 2 Syntactische analyse en werkvertaling Rechters 5,13-18

13	אז ירד שריד לאדירים עם יהנה ירדלי בגבורים:	perf 3 ml ev Qal perf 3 ml ev Qal		xQtl xQtl
14	מני אפרים שרשם בעמלק אתריה בנימין בעממיה מני מכיר ירדו מחקקים ומזבולן משכים בשבט ספר:	Perf 3 ml mv		Ellp Ellp xQtl Ellp
15	ושרי ביששכר עם דברה ויששכר כן ברק בעמק שלח ברגליו בפלגות ראובן גדלים חקקי־לב:	Perf 3 ml ev Pual		NmCl NmCl xQtl AjCl
16	למה ישבת בין המשפטים לשמע שרקות עדרים לפלגות ראובן גדולים חקקי־לב:	Perf 2 fem ev Qal Inf Const Qal		XQtl InfC AjCl
17	גלעד בעבר הירדן שכן ודן למה יגור אניות אשר ישב לחוף ימים ועל מפרציו ישפון:	Perf 3 ml ev Qal Imperf 3 ml ev Qal Perf 3 ml ev Qal Imperf 3 ml ev Qal		xQtl CPen XQtl xYqt
18	זבלון עם חרף נפשו למות ונפתלי על מרומי שדה:	Perf 3 ml ev piel Inf Const Qal		NmCl XQtl InfC NmCl

Werkvertaling Rechters 5,13-18

5,13 אז ירד שריד לאדירים עם יהנה ירדלי בגבורים:

Toen overheerste een ontsnapte over de adel, het volk.

De Heer overheerste voor hem met de machtigen.

5,14 מני אפרים שרשם בעמלק אתריה בנימין בעממיה מני מכיר ירדו מחקקים ומזבולן משכים בשבט ספר:

Uit Efraïm wiens wortel (basis) is uit Amalek, achter u Benjamin vanuit uw volken (of: families),
Vanuit Makir daalden ze af vanuit de aanvoerders en vanuit Zebulon degene die de pen (letterlijk:
staf) van de schrijver gebruiken (letterlijk: trekken met)

5,15 ושרי ביששכר עם דברה ויששכר כן ברק בעמק שלח ברגליו בפלגות
ראובן גדלים חקקי־לב:

De oversten bij Issachar waren bij Debora maar Issachar was zoals Barak. Hij werd te voet de vlakke
in gezonden. Bij afdelingen van Ruben was er grote overlegging van het hart. (twijfels?)

5,16 למה ישבת בין המשפטים לשמע שרקות עדרים לפלגות ראובן גדולים חקקי־לב:

Waarom bleef je tussen de schaapskooien om het fluitspel van de herder van de kudde te horen
Bij afdelingen van Ruben was er grote overlegging van het hart. (twijfels?)

גִּלְעָד בָּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וְדָן לְמַה יִגֹּר אֲנִיּוֹת אֲשֶׁר יָשָׁב לְחוּף יַמִּים וְעַל מִפְרָצָיו יִשְׁכֹּן: 5,17

Gilead bleef aan de overkant van de Jordaan, en Dan, waarom vreesde je voor je schepen? (bleef je je schepen), Aser bleef aan de oever van de zee en bleef in zijn havens.

זְבֻלוֹן עִם חֶרֶף נִפְּשׁוּ לְמוֹת וְנַפְתָּלִי עַל מְרוֹמֵי שָׂדֵה: 5,18

Zebulon en Naftali het volk dat hun levens waagden tot de dood toe op de hoge velden.

Bijlage 3 Syntactische analyse en werkvertaling Rechters 7,23–8,3

23	וַיִּצְעַק אִישׁ־יִשְׂרָאֵל מִנְּפֹתַי וּמִן־אֲשֶׁר וּמִן־כָּל־מְנַשֶּׁה וַיִּרְדְּפוּ אַחֲרָי מִדָּן:	Imperf 3 ml ev Nifal Imperf 3 ml mv Qal		WayX Way0
24	וּמִלְאָכִים שְׁלַח גִּדְעוֹן בְּכָל־הָהָר אֶפְרַיִם לֵאמֹר רְדוּ לְקִרְאֵת מִדָּן וְלִכְדוּ לָהֶם אֶת־הַמַּיִם עַד בַּיִת בָּרָה וְאֶת־הַיַּרְדֵּן וַיִּצְעַק כָּל־אִישׁ אֶפְרַיִם וַיִּלְכְּדוּ אֶת־הַמַּיִם עַד בַּיִת בָּרָה וְאֶת־הַיַּרְדֵּן:	Perf 3 ml ev Qal Inf constructus Qal Impera 2 ml mv Qal + Inf C Impera 2 ml mv Qal Imperf 3 ml ev Nifal Imperf 3 ml mv Qal		xQtl InfC Impv Impv WayX Way0
25	וַיִּלְכְּדוּ שְׁנַי־שָׂרֵי מִדָּן אֶת־עֵרֵב וְאֶת־זָאֵב וַיַּהַרְגוּ אֶת־עֹרֵב בְּצוּר־עֹרֵב וְאֶת־זָאֵב הָרְגוּ בְּגִבְזֵי־זָאֵב וַיִּרְדְּפוּ אַל־מִדָּן וְרֹאשׁ־עֵרֵב וּזָאֵב הַבִּיאוּ אֶל־גִּדְעוֹן מִעֵבֶר לַיַּרְדֵּן:	Imperf 3 ml mv Qal Imperf 3 ml mv Qal Perf 3 ml mv Qal Imperf 3 ml mv Qal Perf 3 ml mv Hifil		Way0 Way0 xQtl Way0 xQtl
1	וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אִישׁ אֶפְרַיִם מִה־הַדָּבָר הַזֶּה עֲשִׂיתָ לָנוּ לְבַלְתִּי קִרְאוֹת לָנוּ כִּי הִלַּכְתָּ לְהִלָּחֵם בְּמִדָּן וַיַּרְיבוֹן אִתּוֹ בְּחִזְקָה:	Imperf 3 ml mv Qal Perf 2 ml ev Qal Inf constr Qal Perf 2 ml ev Qal Inf Const Nifal Imperf 3 ml mv Qal	3 ev 1 mv 1 mv 2mv	WayX NmCl XQtl InfC xQtl InfC Way0
2	וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מִה־עֲשִׂיתִי עִתָּה כְּכֶם הֲלוֹא טוֹב עָלְלוֹת אֶפְרַיִם מִבְּצִיר אַבְיָעוֹר:	Imperf 3 ml ev Qal Perf 1 ev Qal	2 mv 2 mv	Way0 xQtl AjCl
3	בְּיַדְכֶם נָתַן אֱלֹהִים אֶת־שָׂרֵי מִדָּן אֶת־עֵרֵב וְאֶת־זָאֵב וּמִה־יִלְכְּתִי עֲשׂוֹת כְּכֶם אֲזַרְפֹּתָה רוּחָם מִעָלָיו בְּדָבְרוֹ הַדָּבָר הַזֶּה:	Perf 3 ml ev Qal Perf 1 ev Qal Inf Const Qal Perf 3 fem ev Qal Inf Const Piel		xQtl xQtl InfC xQtl InfC

Werkvertaling Rechters 7,23–8,3

7,23 וַיִּצְעַק אִישׁ־יִשְׂרָאֵל מִנְּפֹתַי וּמִן־אֲשֶׁר וּמִן־כָּל־מְנַשֶּׁה וַיִּרְדְּפוּ אַחֲרָי מִדָּן:

En hij verzamelden de mannen van Israël bijeen uit Naftali, uit Aser en uit heel Manasse en ze achtervolgden de Midjanieten.

7,24 וּמִלְאָכִים שְׁלַח גִּדְעוֹן בְּכָל־הָהָר אֶפְרַיִם לֵאמֹר רְדוּ לְקִרְאֵת מִדָּן וְלִכְדוּ לָהֶם אֶת־הַמַּיִם עַד בַּיִת בָּרָה

En Gideon zond boodschappers uit naar het hele bergland van Efraïm die zeiden: Daal af, opgeroepen tegen de Midjanieten en bezet voor hen de oever

בָּרָה וְאֶת־הַיַּרְדֵּן וַיִּצְעַק כָּל־אִישׁ אֶפְרַיִם וַיִּלְכְּדוּ אֶת־הַמַּיִם עַד בַּיִת בָּרָה וְאֶת־הַיַּרְדֵּן:

van Bet-Bara en de Jordaan en alle mannen van Efraïm verzamelden zich en bezette de oevers van Bet-Bara en de Jordaan.

וַיִּלְכְּדוּ שְׁנַיִם־שָׂרֵי מִדְיָן אֶת־עֹרֵב וְאֶת־זָאב וַיַּהַרְגוּ אֶת־עֹרֵב בְּצוּר־עֹרֵב 7,25

En ze overmeesterden twee prinsen van Midjan, Oreb en Zeëb. En ze doodden Oreb bij de rots van Oreb

וְאֶת־זָאב הָרָגוּ בְּקַב־זָאב וַיִּרְדְּפוּ אֶל־מִדְיָן וְרָאשׁ־עֹרֵב וְזָאב הֵבִיאוּ אֶל־גִּדְעוֹן מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן:

En Zeëb doodden ze bij de perskuip van Zeëb en ze achtervolgden Midjan en brachten de hoofden van Oreb en Zeëb naar Gideon aan de andere kant van de Jordaan.

וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אִישׁ אֶפְרַיִם מִה־הַדָּבָר הַזֶּה עָשִׂיתָ לָּנוּ לְבִלְתִּי קְרָאוֹת לָנוּ 8,1

En de mannen van Efraïm zeiden tegen hem: Wat is dit, dat je met ons gedaan hebt door ons niet te roepen

כִּי הִלַּכְתָּ לְהִלָּחֵם בְּמִדְיָן וַיִּרְיִבוּן אִתּוֹ בְּחַנְנִיקָה:

toen je ging om te strijden tegen Midjan. En zij maakten hem hevige verwijten.

וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מִה־עָשִׂיתִי עִתָּה כָּכֶם הֲלוֹא טוֹב עָלְלוֹת אֶפְרַיִם מִבְּצִיר אַבִּיעֶזֶר: 8,2

Maar hij zei tegen hen: Wat heb ik gedaan in vergelijking met jullie? Immers de nalezing van Efraïm is beter dan de wijnoogst van Abiëzer.

בְּיַדְכֶם נָתַן אֱלֹהִים אֶת־שָׂרֵי מִדְיָן אֶת־עֹרֵב וְאֶת־זָאב וּמִה־יָכַלְתִּי עֲשׂוֹת כָּכֶם 8,3

In uw handen heeft de Heer gegeven de prinsen van Midjan, Oreb en Zeëb en wat heb ik kunnen doen in vergelijking met u?

אִז רָפְתָה רוּחַם מֵעָלְיוּ בְּדַבְּרוֹ הַדָּבָר הַזֶּה:

Toen bedaarde hun woede, toen hij deze woorden gesproken had.

Bijlage 4 Syntactische analyse en werkvertaling Rechters 12,1-7

1	<p>וַיִּצְעַק אִישׁ אֶפְרַיִם וַיַּעֲבֹר צְפוֹנָה וַיֹּאמְרוּ לִיפְתָח מִדּוּעַ עֲבַרְתָּ לְהַלְחֵם בְּבְנֵי־עַמּוּן וְלָנוּ לֹא קָרָאתָ לְלֶכֶת עִמָּךְ בֵּיתְךָ נִשְׂרַף עָלֶיךָ בְּאֵשׁ:</p>	<p>Imperf 3 ml ev Nifal Imperf 3 ml ev Qal Imperf 3 ml mv Qal Perf 2 ml ev Qal Inf const Nifal Perf 2 ml ev Qal Inf Cons Qal Imperf 1 mv Qal</p>		<p>WayX Way0 Way0 xQtl InfC xQtl InfC xYqt</p>
2	<p>וַיֹּאמֶר יִפְתָּח אֲלֵיהֶם אִישׁ רִיב הָיִיתִי אֲנִי וְעַמִּי וּבְנֵי־עַמּוּן מְאֹד וְאֲנֹעַק אֶתְכֶם וְלֹא־הוֹשַׁעְתֶּם אוֹתִי מִיָּדָם:</p>	<p>Imperf 3 ml ev Qal Perf 1 ev Qal Imperf 1 ev Qal Perf 2 ml mv Hifil</p>		<p>WayX xQtl Way0 xQtl</p>
3	<p>וְאָרְאָה כִּי־אֵינָה מוֹשִׁיעַ וְאֲשִׁימָה נַפְשִׁי בְּכַפִּי וְאֲעַבְרָה אֶל־בְּנֵי עַמּוּן וַיִּתְּנֶם יְהוָה בְּיָדִי וְלָמָּה עָלִיתֶם אֵלַי הַיּוֹם הַזֶּה לְהַלְחֵם בִּי:</p>	<p>Imperf 1 ev Qal Part act ml mv Hifil Imperf 1 ev Qal Imperf 1 ev Qal Imperf 3 ml ev Qal Perf 2 ml mv Qal Inf const Nifal</p>	3 mv	<p>Way0 PtcA Way0 Way0 WayX xQtl InfC</p>
4	<p>וַיִּקְבֹּץ יִפְתָּח אֶת־כָּל־אֲנָשֵׁי גִלְעָד וַיִּלְחֶם אֶת־אֶפְרַיִם וַיַּכּוּ אֲנָשֵׁי גִלְעָד אֶת־אֶפְרַיִם כִּי אָמְרוּ פְּלִיטֵי אֶפְרַיִם אַתֶּם גִּלְעָד בְּתוֹךְ אֶפְרַיִם בְּתוֹךְ מְנַשֶּׁה:</p>	<p>Imperf 3 ml ev Qal Imperf 3 ml ev Nifal Imperf 3 ml mv Hifil Perf 3 ml mv Qal</p>		<p>WayX Way0 WayX xQtl NmCl</p>
5	<p>וַיִּלְכֹּד גִּלְעָד אֶת־מַעְבְּרוֹת הַיַּרְדֵּן לְאֶפְרַיִם וְהָיָה כִּי יֹאמְרוּ פְּלִיטֵי אֶפְרַיִם אֲעַבְרָה וַיֹּאמְרוּ לוֹ אֲנָשֵׁי־גִלְעָד הֲאֶפְרַתִּי אַתָּה וַיֹּאמֶר לֹא:</p>	<p>Imperf 3 ml ev Qal Perf 3 ml ev Qal Imperf 3 ml mv Qal Imperf 1 ev Qal Imperf 3 ml mv Qal Imperf 3 ml ev Qal</p>		<p>WayX WQtl xYqt Jussief WayX NmCl Way0 NmCl</p>
6	<p>וַיֹּאמְרוּ לוֹ אֲמַר־נָא שְׁבֹלֶת וַיֹּאמֶר סְבֹלֶת וְלֹא יָכִין לְדַבֵּר בּוֹ וַיֹּאחֲזוּ אוֹתוֹ וַיִּשְׁחָטוּהוּ אֶל־מַעְבְּרוֹת הַיַּרְדֵּן וַיִּפֹּל בְּעֵת הַהִיא מֵאֶפְרַיִם אַרְבַּעִים וּשְׁנַיִם אָלֶף:</p>	<p>Imperf 3 ml mv Qal Imperatief 2 ml ev Qal Imperf 3 ml ev Qal Imperf 3 ml ev Hifil Inf construs Piel Imperf 3 ml mv Qal Imperf 3 ml mv Qal Imperf 3 ml ev Qal</p>	3 ev	<p>Way0 Impv NmCl Way0 NmCl xYqt InfC Way0 WayX WayX</p>
7	<p>וַיִּשְׁפֹּט יִפְתָּח אֶת־יִשְׂרָאֵל שָׁשׁ שָׁנִים וַיָּמָת יִפְתָּח הַגִּלְעָדִי וַיִּקְבֹּר בְּעָרֵי גִלְעָד:</p>	<p>Imperf 3 ml ev Qal Imperf 3 ml ev Qal Imperf 3 ml ev Nifal</p>		<p>WayX WayX Way0</p>

Werkvertaling Rechters 12,1-7

12,1 ויצעק איש אפרים ויעבר צפונה ויאמרו ליקחה מדוע עברת להלחם בבני-עמון

Toen verzamelden de mannen van Efraïm zich en trokken noordwaarts. En ze zeiden tegen Jefta: Waarom ben je verdergegaan om te strijden tegen de zonen van Ammon?

ולנו לא קראת ללכת עמך ביתך גשורף עליך באש:

En heb je ons niet geroepen om met u mee te gaan? We zullen uw huis met u erin verbranden.

12,2 ויאמר יפתח אליהם איש ריב הייתי אני ועמי ובני-עמון מאד

En Jefta antwoordde hen: Ik en mijn volk hadden een grote twist met de kinderen van Ammon.

ואזעק אתכם ולא-הושעתם אותי מידם:

En ik heb u geroepen maar jullie hebben mij niet gered uit hun hand.

12,3 ואראה כיאניך מושיע ואשימה נפשי בכפי ואעברה אל-בני עמון ויתנם יהנה בידי

Toen ik zag dat jullie mij niet hielpen toen nam ik mijn leven in mijn hand (het heft in eigen handen) en ben overgestoken naar de zonen van Ammon en de Heer gaf hen in mijn hand.

ולמה עליכם אלי היום הזה להלחם בי:

Waarom zijn jullie opgetrokken naar mij op deze dag om tegen mij te vechten?

12,4 ויקבץ יפתח את-כל-אנשי גלעד וילחם את-אפרים ויכו אנשי גלעד את-אפרים

Toen verzamelde Jefta alle mannen van Gilead en hij streed tegen Efraïm en de mannen van Gilead versloegen Efraïm.

כי אמרו פליטי אפרים אתם גלעד בתוך אפרים בתוך מנשה:

Omdat ze zeiden: Jullie zijn vluchtelingen uit Efraïm, Gilead in het midden van Efraïm en in het midden van Mannasse.

12,5 וילפז גלעד את-מעברות הירדן לאפרים והיה כי יאמרו פליטי אפרים אעברה

En Gilead nam de voordien van de Jordaan in voor Efraïm. En het was zo dat als de vluchtelingen van Efraïm zeiden: Mag ik oversteken?

ויאמרו לו אנשי-גלעד האפרתי אתה ויאמר לא:

Ze zeiden: "Ben je een Efraïmiet?" En hij zei: "nee".

וַיֹּאמְרוּ לוֹ אֲמַר־נָא שִׁבְלֵת וַיֹּאמֶר סִבְלֵת וְלֹא יָכִין לְדַבֵּר בּוֹ וַיֹּאחֲזוּ אוֹתוֹ 12,6

Dan zeiden ze tegen hem: “Zeg Shibbolet”? En hij zei: “Sibbolet”, want ze konden het niet precies uitspreken. En ze grepen hem.

וַיִּשְׁחַטוּהוּ אֶל־מַעְבְּרוֹת הַיַּרְדֵּן וַיִּפֹּל בְּעֵת הַהִיא מֵאֲפָרַיִם אַרְבָּעִים וּשְׁנַיִם אָלֶף:

En zij brachten ze om aan de voordes van de Jordaan en er vielen in die tijd van de Efraïmieten 42 duizend man.

וַיִּשְׁפֹּט יִשְׂרָאֵל שֵׁשׁ שָׁנִים וַיָּמָת יַעֲתָח הַגִּלְעָדִי וַיִּקְבַּר בְּעָרֵי גִלְעָד: פ 12,7

En Jefta richtte Israël zes jaar. Toen stierf Jefta de Gileadiet en hij werd begraven in de steden van Gilead.